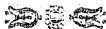

**NAPKELETI
KÉPEK
EREDETI RAJZOKBAN**

IRTA

**NAGY-SZÜLLÖSI
SZÜLLÖSY FERENCZ.**

KOLOZSVÁRTT

Tilsch és Fia tulaj-
dona.

PEST

Eggenberger és Fia
és Heckenászt
könyvtárosoknál.

1838.

NAPKELETI KÉPEK

EREDETI RAJZOKBAN

NAGY-SZÖLLŐSI

SZÖLLŐSI FERENCZ

ÁLTAL.

KOLOZSVÁRTT 1838.

Tilsch' és fia' tulajdona.

NAPKELETI KÉPÉK.

1824

A' Királyi Lyceum' betűvel.

Kedves Hazám !

Bayle' széles ösméreteivel bírók közül, jól tudom, kevesen fogják munkácskámát olvasásra méltatni; de gondoljak-meg: Bayle a' legcsekélyebb könyvben is tudott jót találni. — Ezen munka nem utazás, sem történet, a'vagy életleírás, legkevésbbé pedig politikai syntagma. — Visga olvasom, ha külső egybenfüggéssel párosúlt, idő-számítá-

si rendet benne nem találánd, legyen tudtára először az, hogy az albániai utolsó lázzadáskor minden írásaim elvesztek; másodszor pedig az, miszerént engyöngeségemet érezve, írói pályára épen nem törekszem; ez okból kérem, honom eránti szeretetemnek ezen zsen-géjét szigorral ne bírálja. —

I. Szakaszs

Go! search it there, where to be
born, and die,
Of rich and poor makes all the
history.

Gibbon: a)

Szélím szabályos katonaságot állít. — Szüleimán Aga. — Levend Csiflik. — Szélím' megbukása. — Musztafa kormányra emeltetik. — A' ruscsuki pasa. — Szélím' erőszakos halála. — Mahmud Pádisáh lesz. — A' ruscsuki pasa' hősi halála. — A' Jénieserik' eltöröltetése. —

Szultán Szélím az elfajult Jénieserik'¹ erőszakteljes hatalmukat többé nem nézhetvén, szabályozott katonaság' akármi-
ben is kerülendő fölállítását czélal tűzi. Ezen

kivánság' létesíthetése a' Töröknél, — melly mint sok más nemzet az előítéleten, elfogultságon alapult, 's hasznos ujitások elleni gyűlölséget, mintegy borszeszben kívánta mind eddig föntartani, — oriási erőt kívánt, mellyel a' szelid Szélim épen nem birt; e' lényeges hiány mellett azonban az is megeshető, hogy illy nagy változásra a' nemzet megérve nem volt; a' természet pedig ugrást nem ösmér. — E' tárgy' tagolatját a' történetek' bűvárira bízom. — A' kitűzött célra sietendő Szélim, magyar eredetű de már Szüleimán nevet viselő kedves embere által, a' *Levend Csiflik* ² nevű helyen épült katonai szép lakban néhány száz válogatott ifjat, *Jeni-Dzsedid* ³ név alatt, europai katona-gyakorlatokra szoktat. Örömteli kebellet gyönyörködik a' nagy-úr ujonczai' lelkes igyekezetén, kiket jövendőbéli tisztí csemete-gyarmatnak néze. Még az ádáz Jénicsarik is néha kedvvel utánozgatták a' gyakorlatokat; a' Török is majmolója az ujnak. A' kezdet alkalmas sikert látszatott ígérni, midőn véletlenül a' Jénicsarik Szüleimánt ujonczival egyetemben öszvedarabol-

ják, az épületet lángoknak adják martalékul, 's vak dühökben csak a' mostan látszó romokat hagyják. — Ime a' Szélim' szomorú végének kezdete. — A' kiontott ártatlan vér a' bőszült Jénicsarik' vad szomját ki nem elégítvén, — teli torokkal kiabálják: „*Paradisáhnk* ⁴ minket ⁵ *gyaurakká* akar tenni; egyedüli igaz hitünk veszélyben forog; „le az uralkodásra méltatlan Szélimmel!“ Töröknél a' legszebb, mint legundokabb tetteknek gyakran palástul szolgál a' vallás. — Szélim' fogságba vételével az uralkodó székbe Musztafa ültetik. —

Élt ekkor *Ruscukban* egy közönséges *Báiráktárból* ⁶ pasaságra emeledett derék ember. — A' csaták' zajjában hőssé edződött Musztafa pasa a' jó Szélim' erőszakos letételét nem szívelhetvén, visszahelyeztetést esküszik. Az oszmán történetek' könyvében e' tettnek mássa nincsen. Nagy szándékát végrehajtandó, husz ezereből álló, a' szeretett császárért magát elszánt, bátor sereggel a' *Daud Pasai* ⁷ tetőt ellepi. Közreműlést okozva, siet sze-

retett Szultánja' lábai' ölelésére; de a' fél-
szet nem ösmerő mint megrettene, midőn
imádott urának (kit az alatt a' Jénicserik
megfojtnak, 's gyékénybe takarva a' *Bábi*
*Humajun'*⁸ falain kivetnek) élet nélküli tes-
tére bukkant.

E' szomorú esemény' ideje alatt a' Kou-
stantinok' egykori lakában irtózatos rettegés
uralkodott; a' mostan uralkodó Mahmud ön-
életét megmentendő, szaladás közben elbukik;
homloka' bal oldalán`kapott sebe miatt vér-
rel borítva, a' már bizonyosnak tartott ha-
lál' torkából Musztafa Báiráktár által octo-
ber 11-én 1808-ban tronra emeltetik. Mah-
mud Musztafát hűségért rögtön *Szádri-*
*ázemmé*⁹ teszi; de a' császári kegyet nem
sokáig kostolhatá a' derék férfiú; mert az
elvetemedett, erőszakos, képtelen fajultsá-
guk' követésében korlátot nem szenvedhető
Jénicserik a' fővezér' élete ellen töreksze-
nek; e' meg nem akadályoztatható, borzasz-
tó szándékról értesítetvén Musztafa, a' *Ka-*
*pudán*¹⁰ pasának parancsot ad, miszerint
néhány hadi-hajók a' *Sztámbul* és *Ga-*
lata közti öböl' torkalatánál állást végye-

nek. — A' méltóságos látvány' ujsága eleintén az ohajtott bényomást a' lázzadokra nézve megtette ugyan, de gyilkos szándékuktól el nem rettentette; ugyanis átlátván ők, hogy a' Kapudán pasa Sztámbult semmi esetre hamuvá nem téendi, árjok' gátlásaért még böszültebb dühre gerjedve, a' fővezéri lakra rohannak. Musztafa már számos löporos hordókat tétetvén szobája alá, elhatározott férfiasággal várta vért szomjuzó ellenségeit, kiknek nagy része a' romok közt találandja sirját, ha *Dervis Aga* ¹¹, kit Musztafa a' tolakodó gyilkosok' hollétök' tudhatásaért küldött ki, őket a' fővezér' pusztulást czélzó szándékáról nem értesíti. A' jeladást zajos lárma követte; mellyet Musztafa rohanásnak vélvén, a' kezében lévő kanóczot villámkép' a' löpor' tömegébe löki, mit rettentő csattanás 's hősi halál követett. Így mult ki, éltehez hasonló halállal november' 16-án 1808-ban az oszmán hősök' tükrében utó időkig is ragyogandó derék Musztafa Báiráktár. —

A' rémültségből magukhoz tért Jénicserik a' romok közt megtalált holt testtel illet-

lenül bánni undokságig alacsonok lévén, gá-
tot szétzuzott dagályos ármánykép' ismé-
telheték undok féketlenségöket. Örmény, gö-
rög, zsidó kereskedők' homlokait csak egy
Jénicseri' tekintésére is hideg verejtek bo-
ritotta. ¹² A' csalhatóanuli megbukást ma-
ga után vonzó tetőpont már eléretett; az
elvetemedett fajultsággal párosult erőszak'
billikoma megtelt, szóval: a' félezred' le-
folyta alatt több izromban borostyánnal ko-
szorúzott, hajdon olly hatalmas, most már
gyáva, undok alacsonyságokban buborékló,
elfajult osztály' végórája megkondult. — Még
a' bátyjai' méltatlan meggyilkoltatásikor ret-
tenetes bosszút esküdt *Mahmud*, kettőzte-
tett erővel a' Jénicserik' többli kiirtásán töri
fejét. — Nem vala nékie szükség, mint *Dá-
riusnak*, ¹³ hátamegett a' bosszúra gyú-
lasztó; homloksebe valódilag ecsetelte a'
szörnyetegeket. A' földnép' keserves pa-
nasszi, az uralkodó', 's más nagyok' életök
elleni törekvéssel párosulván, a' nagy ügy-
fordulatot (catastrophát) sietteték. —

Illy kétségbeesett állapotban ¹⁴ az ud-
var, gyámolt nyerendő, alattomoson a' *Top-*

*csikot*¹⁵ egybeveszteti a' Jénicserikkel annyira, hogy a' dühödt felekezeteknek naponként több áldozati hulnak; leirhatatlanná lett a' pártok közti gyűlölség; midőn egy környülmény a' macchiavelli gépelyt széjjelzuzza. Mehmed Ali' egyptomi pasának *Oszmán* nevü kapitánya portai szolgálatba lépik; ki született *müzelmán*¹⁶ lévén, előbb maga kedvéből, azután a' Mahmud' meg-egyezéséből mulattatja a' Jénicseriket az Egyiptomban már divatozó fegyverfogással; lappangó szándékát amazok észreveszik, 's *Oszmánt* azonnal áldozatnak választják. Egy *Ibrahim* nevü *Csaussa*¹⁷ Oszmánnak, az őt fenyegető veszélyt fölfedezi, egyszersmind azt is, miszerént a' *Fővezér*', *Sérászkér*', és *Aga*'¹⁸ fölkonczoltatásuk más napra határozottatott. Oszmán rögtön a' *Szérászkérhez*¹⁹ siet, ki épen a' Jénicserik' agájával *Hüszszeinnel*²⁰ töltötte idejét, a' halogatás által rettentővé válható titkot nékik fölfedezi, kik azonnal rémulten a' fővezérhez sietnek, onnan a' Nagyurhoz, mind a' legnagyobb titokban. A' tornyadozó dagály' meggátlásáért kormány-cselhez

(*Statsstreich*) kellett folyamodni, 's ez mi volt? A' Szultán Ahmed *Dzsámiban* ²¹ levő *Szándzsáki-Sérif*. ²² Ezt az *Átméidánra* ²³ kivivén, a' város' utzáira *tel-lálok* ²⁴ küldetnek, az igaz hiten lévőket a' *Pégámber*' szt. lobogója alá öszvegyűjteni. Az *Ümmeti Mohammed* ²⁵ robajjal tódul az *Átméidán*' tágas terére. — Az előre értesített *Topcsik* buzgalmas készséggel néhány ágyut varázsolnak elő; az egybegyűjtés' célját még nem is sejditett néptömeg bámulással hallja az *Etméidánra* ²⁶ vezető parancsot. A' közelgető vihart észre- vett *Jénicserik*, lakjok' kapuit kövekkel bé- rakják, nyakos daczolással, guny szók' árji- közt a' tolongó népet lövöldözik. A' boszu- ra gyúladtt néptömeg hátravonul; a' romlás- sal párosult halált osztogató érczek meg- dördülnek; az épületre hulló gyújtó-szerek- től az erőszak' menhelye (*asylum*) lobbot vét, a' már nem rettenetes *Jénicserik*' egy része lángok' zsákmánya lesz, más része, azok közül menekendő, a' bősült nép kö- zött talál halálra. — Az öldökléshez meste- rileg értő *Topcsik*' osztálya, az utzákon

fosztogat, gyilkol; kik legkissebb barátságban is voltak az eltörlött sereggel, esopor-
toson vitetnek megfojtás végett a' *Bálik-
hádnébe* ²⁷. Az öldöklés közös lessz; mind-
azok, kik valaha a' Jénicserik' könyvébe
íratlak, körülbelől megöletnek, még a' hó-
szin szakáluak is minden irgalom nélkül meg-
fosztatnak hátralévő néhány perczöktől.
Mindenünnen, hol a' *Fermán* ²⁸ te-
kintettel birt, zsákokkal küldettek a' bésózott
emberfők Sztámbulba. Az elkullott áldoza-
tok' számát százezerre tészik; csak *Sztám-
bulban* negyvenezeren veszték el; testöket
tenger nyelte; szerencsére, egy erőss ész-
aki szél által, a' *Mármorára* ²⁹ kihajtat-
tak. A' Sztámbuliak undorodás nélkül több
hetekig halat nem ehettek, pedig az ott ta-
láltató jó halak méltán számíthatnak a' lé-
nyeges élelmek közé.

A' Jénicserik első *Murád* ³⁰ által hó-
dolt tartományok' idegen vallásu gyermekei-
ből állítattak föl 1362-ben. Számuk a' ha-
talm' terjedéséhez képest nevelkedett. Ne-
veltetésök' fő tárgya vakbuzgalmon alapult
merész bátorság lévén, tizenkét hódoltató

Pádisáh, kik a' tábori ágyat háremek' pamlaginál többre becsülték, kik hadaikot személyesen vezették, többnyire tanúi voltak a' Jénicserik' pusztító vitézséginek. *Kánuun Szüleimánon* ³¹ innen többnyire csak tábornokoktól vezetettve, annyival is inkább, hogy a' háremi választások nem mindenkor eshettek érdemesre, lehetetlen volt el nem puhulniok. — A' nagyság' fényözönétől elkábult, csak reszkető raboktól körülvelt, hiuságtól tömjéneztetett, 's háremi feslett puhaságba süllyedt nyomorult Szultánok a' Jénicseriktől alig ösmértettek. A' roppant birodalom' kincsei csak fényüzésre, 's kényelemre fordítottak. Az Oszmánok' romlását ohajtó Görögök, a' feslett bújaság' minden nemével megösmértették a' hajdon erőseket. A' torok és fénypazar végre bosszút áll a' hódoláskor elpusztított országokért. Elöljáróik' gyávasága miatt korlátlan önkényökre hagyatott Jénicserik, még tront is tetszésök szerint osztogatnak, — szabályuk csak erőszak, — császároknak, vezéreknek, pasáknak létök vagy nemlétök töllek függ. *Odzsákokra* ³² lévén egymás közt föloszt-

va, ezeknek akármelyikét is a' legnagyobb gonosztévő ha elérhette, ment lett. — Lakjuk gyilkosok', 's haramiák' menhelyévé vált. — A' vallás' és nemzet' védlői, elvetemedett alacsonyság' rabszolgái lettek. — Ebből látható, az alattvalókra nézve milly befolyásu a' kormány. —

A' török birodalom' állását is két időszakra oszthatjuk: — nevekedés' és hanyatlás' idejére. — Az első kezdődik *Oszmán-tól* ³³ *Kánun Szüleimánig*; ³⁴ ekkor a' félhold, tündöklése' főpontján állott. — *Szüleimán'* halálával kezdődik a' hanyatlás' ideje; tizennyolcz elpuhult szultán közül kettő ha látott egy csata-piaczot, azt sem mint hódoltató; ezen nyomorultak többnyire háremi vagy jénicseri cselek által végzették siker nélküli életöket. — Mahmud ez utolsoknak eltörlése által ön 's vezérei' életét biztosította ugyan, de birodalma' véd falát is húzamos időre ledöntötte. —

II. Szakasz.

Etre immense et parfait, seul etre
de bonte !

As-tu fait les humains pour la ca-
lamité? b)

*Mahmud' terhes állása. — A' Moszkovi-
ták háborut nyitnak. — Az ocserovai
táborhely. — Kalafáti, báilészi ütkö-
zet. — Az Albánusok Viddinnél. —
Ibrail — Szilisztre — Várna — Miklós
czár — Sumla. — Kulefcse — Di-
bitsch Drinápolyban. — Az orosz vég-
őrök Csorlujnál. — A' drinápolyi bé-
ke — Skodrai Musztafa pasa föllázad
— Albania, Bosnia — A' török kor-
mányt végveszély fenyegeti — Resid
menthetetlenül elveszettnek tartatik. —
Cselebi Agának meggyilkoltatása. —
Pirlepei, bábonai ütközet — Resid*

mint a' phoenix hamvaiból föltámad — A' Bosnyákok száloniki A'hmed pasát a' rigó' mezején megverik — Mahmud pasa a' Bosnyákokat novi-Páczárnál megveri — Szárájévo t megveszi — Resid Skodrát elfoglalja — Musztafa pasa Sztámbulba vitetik. —

Mielőtt az Oszmánok' utobbi Pádisá-hira olly káros befolyású Jenicserik' eltörléséből származott örömét Mahmud kostolhatná, a' szomszédok' elgyengülését munkálódó északi Oriás az erőtlent megtámadja. Huszezerből álló gyalogság 's valami nyolcz-ezer lovag volt mind az, mit Mahmud a' rettentő erőnek elibe állithatott. Az orosz-háború megnyiltakor illy esekély számu volt a' Jénicserik' helyébe föllállított szabályos török katonaság; — de ezek is milyek? rendetlenek, szokatlanok, minden hadi mérnöki kar nélkül; — a' tisztek általánason véve, hadtudományban járatlanok. — Az egész nemzet fölszólíttatik; de a' Jénicserik' eltörlésén aggodók, a' *Turbán'*, *Sálvár* ³⁵ elvesztésétől rettegők, legkis-

sebb honfi buzgalmat sem érzettek közös veszedelmök' közeledésekor. — Kormány eránti hidegségöknek fáradhatatlan élesztői elfogult öregek 's papok voltak. A' vakbuzgalom' rabjai, a' bosnyákok az őket fölszólító fermánt számban sem vették. — Az Albánusok' nagy későre csekély számmal előállottak ugyan, de minden siker nélkül. — Bulgaria', Macedonia', 's Tracia' engedelmes népe fölfegyverkezik. — Még a' kormány' emberei közül is kevesen érzették császárok' 's honnyok' szomorú helyzetét. Az irigység 's részrehajlás mián, olly formán állott a' törökhon állapotja, mint nálunk a' mohácsi veszedelem előtt. Az új orsovai pasa *Ömér*, császára eránti hűségét bébizonyítandó, *Ocsarovánál*³⁶ egy megerősített táborhelyen néhány száz gyűlevészeket zsoldjában tart; ezen haszontalanok' nagy része szerb-oláh pandurokból állott. Képtelenség volt, a' gyáva *Bülükbasik'*³⁷ alacson csalásit nézni, kinek keze alatt hatvan-hetven illy lézengő megakadott; száz negyven emberért is vette a' kenyeret és fizetést; csalásuk ezzel koránt

sem nyugodott meg; méltatlanul elorozott hópénzéken feljül mingyárt-mingyárt azzal állottak elő: „Kémjeink által tudjuk, a' „Moszkoviták a' jövő éjjel megtámadnak; a' „legénység panaszol; félünk el ne szökjenek.“ Illyenkor a' szegény pasa pénzt, ételt, italt küldött számukra; — Éjjel egy osztálykát magok közül kiküldvén, miután azok egymásközt néhány lövést cseréltek, tábor-helyökbe visszatértek. — Másnap egy vagy két erdőre ment oláhot hoztak, mint *Solomon* ³⁸ emberét; még arra is vete-medtek, hogy a' pasától nyerendő negyven piaszterért, száraz ágat és gombát kereső vén oláhnék' füleit levágták, 's mint oláh-országi panduréit béadták.

Viddinben sem voltak ám nagyobb vitézek. — Ibrahim tizenkét ezerből álló csordájával, *Kalafátnál* a' dunán átmegyen; *Geismárt*, orvosi tábornoki segédet, hatszázból álló csapatjával eloszlatja; győzelmében annyira bízik, hogy vitéz tábora körül öröket sem állittat. — Népének egy része *Támburánál* ³⁹ vigadik; más része

levett nyergekre tett fővel kényelmesen do-
hányozik. Ibrahim *actäoní* ⁴⁰ kutyákhoz
hasonló hízeltől *Gázinak* ⁴¹ magasztal-
tatik. Az öröm' mámorából egyszerre tábo-
ri zaj által föl-riasztatnak; — kapott szé-
gyenét lerázandó, sergét győzni vagy hal-
ni vezető Geismár őket villámodra meg-
támadja. Az ezt nem is gyanító török tábor-
ban huszezerből álló orosz sereg' megér-
kezése kiábáltatik; halál félelmétől megle-
petve, a' rendet, szabályt nem ösmérők
nyakra-főre legkissebb ellentállás nélkül
szaladnak; a' dicsőség' mámorától elká-
bult Ibrahimot a' tábori zajjal párosult
fegyver-ropogás, 's a' megijjedtek' félénk-
séget ábrázló kiábálási magán kívüli állapot-
ba hozzák, — 's csak fárasztó bajjal lehe-
te gyors lovára feltolni. — Villám-sébes-
séggel a' Duna' partjára jutván, hajóra tété-
tik. A' csak Viddinben magához térő e' ne-
vetséges kérdést tenni nem átalja: — „Mit
gondoltok, vallyon a' Gyaur' meg mert vol-
na-e fogni?“ Szegény Ibrahim! — A' mosz-
koviták Ibrahim' sátrában feles pénzt talá-
tak; e' mellett 6 ágyu, számos lovak, 's pod-

gyász lett vitézségök' jutalma. — A' Török többé az oláh-országi részre nem ment.

Míg a' gyáva Ibrahim a' vitézi tetteket harsogató *északi méh'* ⁴² tollának gazdag anyagot nyújt, addig az álnok skodrai Musztafa pasa husz ezerből álló hőseivel Viddin' terén vesztegel; — ezen szánakodásra gerjesztő mondák körül belől mindent elpusztítottak; — fegyverök egy hitvány pistalyból, *jatagánból*, ⁴³ és egy hét araszos hosszú puskából állott; ezen utolsó' elsütésekor mindég le kell térdelni. — Táborjok' megtekintésekor egy *Ramadán* nevű kevély bimbásája Musztafának, miután egyre egyre ezen piszkok közül öt hat muszkát számított, azt kérdi tőlem: „Van-e a' moszkov *Králnek* ⁴⁴ annyi gazdagsága 's ereje mint skodráli Musztafának?“ — Szánakozó mosolygásnál egyébbel szegénynek nem felelhettem. — A' Duna' mentén lévő várakban mindenütt csak rendet, szabályt nem ösmérő *Bási bozukokból* ⁴⁵ állott a' védsereg. Még sem átállották az északi hirlapok, a' fegyvert fogott oszmánok' számát hat-száz-ezerre tenni: már pedig

ezen tulságos adatok igazak épen nem voltak; kivéven azt, hogy az olly helyeken, hol lelkes ellentállásokra akadtak, bajosan boldogultak; holott roppant erőt fejtettek ki.

Ibrailnál, Szilisztrénél hányszor meg nem nyakoltattak? 's csak a' falak légbé ugratásával vehették meg a' segedelem nélküli romokat. *Várnát* nyolczvanezer muszka körülfogta; czéljában nem boldoguland, ha maga a' *Czár* ⁴⁶ tizenegy hadi hajóval öszve nem ontja; egy ház sem maradt épen; az utszák' kövezetét ágyugolyóktól látni nem lehetett;— a' várban azoknak megfelelő kaliberű ágyuk nem voltak.— *Jussuf, Iszet* pasával ellenkezik. — *Résid* segédül nem jöhet. — *Várnának* el kell esni. — A' győzelmes a' nyakas falak' szétadásán töltötte ki bosszuját. — De eddig újra föl-épült. — Hát *Sumlánál* minden' mesterség' 's hadi csel' daczára boldogulhatt-é? Számos sergével semmire sem mehetvén, az orosz lány-bört hányszor nem cserélte fel róka-börrel? — Az igaz: *Sumlát* a' természet felette megerősítette, háromnegyed részit magas hegyek környé-

kezik, — más negyed részit pedig egy tér alakítja, melly a' moszkoviták által táborhelynek használtatott hegyet jó távulságra tartja a' várostul; ezen hegy, 's a' város közt fekvő teret számos körülsánczolt tábor-helyek (redoutok) borítják, mellyek egy a' város' ezen részit oltalmazó széles árok' segédével az a'hozi közeledést gátolják. A' város' alsó részén több malmokat hajtó nagyocska patak foly; ennek elvágása, mivel a' város' hegy alatti részében veszi eredetét, lehetetlen. Hogy a' várost föladásra kényszerithessük, arra hosszas idő, 's a' közösülés' elzárására a' hely' kiterjedése miatt legalább is száznyolczvanezer ember kivántatik. *Madatoff* mindenképen Sumlába akarván menni, célját elisérte, mert bévitetett. Halála így történt: az Oszmánliknak két *Tábiájok* ⁴⁷ a' Moszkovitákat felette nyughatatlanitván, azoknak fortélyali kezökre kerítésöket célúl tűzik; egy sötét estve négy erős táborcsapat (bataillon) kirendeltetik, — közikbe sokan, kik törökül jól tudtak, török öltözetben, lassan minden zördülés nélkül, siettek a' ki-

szemelt véd-erősségek felé; az öröktől megszólítatván, feleletül azt adják „*Elhámdü lillah* ⁴⁸ műszelmánok vagyunk, a' gyaurnak két Tábiáját megakartuk lepni, de észrevétetvén, siker nélkül visszatértünk; minden további lárma' elhárintásáért reggelig nálatok szállást kérünk; szándékunkról a' Szádriázem semmit sem tud, 's ha lárma történik, tartunk haragjától.“ A' cselt nem is gyanító Oszmánlik őket béeresztik, a' moszkoviták' nagy része bétodultakor, megösmértetnek, a' *Gyaurn girdi* ⁴⁹ kiáltásra a' nyugvók föl pattannak, a' rettentő mészárlás közt Madatoff *Háfiz* ⁵⁰ béytől keresztül lövetik. — Holtteste a' sumlai görög templomban tartatott mind addig, míg a' csatákat béke nem cserélte föl. Temetésekor még Résid is ágyuztatott.

Ez eseményt nem sokára a' drinápolyi béke követte. De annak létesüléséig Dibitschnek egy nagy feladást kelle megfejtetni. A' mindenünnen öszvehozott orosz erő nyomul a' *Báلكánnak* ⁵¹, az átmenetelt akadályoztatni kívánó fővezér elejökbe áll. — *Kulefcsénéél* a' dolog ütközetre kerül, az oszmá-

nok' halálos csapási a' moszkovitákat hátranyomják. Dibitsch' hire egy hajszálon függ, midőn egyszerre a' csatamező más szint vált. A' török hadiszekerek közt tűz támad; a' rettentő csattanásra megijedtek fegyverőket eldobván, az erdőbe szaladnak, 's átengedik a' már kezekben lévő győzelmet ellenségöknek. Dibitsch *Jédi Kavaknál* ⁵² a' Bálkánon minden ellentállás nélkül átmegyen, *Szabálkánski* nevet kap, 's tizenkét ágyunak tiszteletbéli tulajdonosa lesz; neve két száz ezer *moszkovita* ⁵³ sirhalmin emeledett nagyra.

A' seholt is ellentállókra nem talált győzelmes Dibitsch a' hajdoni hős szultánok' drinápolyi puszta lakjaiba béül; mint második Mehmed ő is elmondhatta:

Perdedári miküned ber káziri káiszaránkebut:
Bum nobet miszened kárbedi Efrasziab. ⁵⁴

Vég örjeit, Sztámbult rettentő, *Csorluig* ⁵⁵ küldi. Mahmud a' drinápolyi béke' terhes pontyaira lépik, birodalma' veszedelmét elhárítandó. — A' porta tiz millio arany ha-

di költség', másfél millio kereskedői kárpotlás' fizetésére köteleztetik. Ebből 1830-ban *Halil rifát pasa* három milliot elengedettett. 1835-ben *Müsszir Ahmed* pasa más három milliot; — a' *hünkár sškelei* ⁵⁶ alkudozás' következésében Miklós czár önként elengedett egy millio ezüst rubelt; a' többi csak papirosan van. — 1830-ban szt. Pétervárt létemkor egy ör-seregbéli ezredes *N...* ur erántami bizodalombúl nékem e' szavakat mondotta: — „A' Portávali háboruban nekünk nem sok hasznunk volt; rop-pant költséget tettünk; a' portától egy fillért sem kaptunk; a' papirosan lévő milliok csak a' világ' 's muszkák' szája bédugásáért vannak. A' porta nem annyira szegény, mint fizetni nem akar; — bezzeg a' persákkal másképen ment a' dolog; a' hadi költséget egyszerre lepengették; a' töröktől pedig semmit sem kaptunk, most is máskor is le-le-u'sikál belőlök; political nézeteink 's Császárunk' nagy lelküségé kéntelenitnek a' porta' hathatós kérésinek engedni; 's ha másoknál több befolyásunk van a' török udvarnál, azt valóban meg is érdemeljük.“

A' drinápolyi béke egy terhes felhőt elosztatott ugyan; 's ime egy más, dőbörgő zugásával a' pihenő Mahmudot fölrettenti. A' vén roka *Mehmed ali* a' porta' serdülő erejét még embrio korában el akarván tiporni, a' skodrai Musztafa pasát főlingerli. E' feszültségről Mahmud semmit sem tudván, Musztafának Skodrába néhány szekér formaruhát (uniformist) küld, miszerént azokat ön tekintetének öregbitésire, körülötte lévő árnoutjaival viseltesse. — Musztafa a' szultán' ajánlását dölfösön megvetette, 's küldötjeit méltatlanságokkal illetván, mindenestől visszakergette, illy meghagyással: „Uratoknak megmondhatjátok: sem én, sem emberim gyaurok nem leszünk.“ 'S azzal Albania' 's Bosnia' minden kormányzóihoz fölszóllitást küld, mellyben a' pártütésre készeket kéri: vallásukat 's régi rendszeröket ne hagyják; legyenek néki segédül. Egész Albania, Bosnia fölzúdul; az asszonyok férjeiket annyira birják, miszerént *Crojánál* a' Szkenderbég' sirjánál inkább halált, mint *Frenk ruha* ⁵⁷ viselést esküsznek.

A' Mahmud elleni zivatart Mehmed Ali használandó, Sziriában *Akkét*, *Sámot* ⁵⁸ lázadási lecsendesítés' ürügye alatt, több más helyekkel elfoglalja. — Ha a' skodrai pasa más ember, a' Szadriázémot maroknyi népével eltiporja, 's a' győzelmesnek még a' Sztámbul' kapui is nyitvák. E' veszedelem' ideje alatt hányszor nem hallottam: „Mahmud a' muszkáknak csak azért engedte meg Drinápolyig menni, hogy minket annál könnyebben gyaurokká tehessen; de megtanítja ám most Skodráli.“ — Bajosan lehet egy birodalomnak ennél kétségesebb fordultpontja (crisis). De a' fővezér Császárajától parancsári (dictatori) hatalommal fölruháztatván, adakozása, vitézsége, 's vilám sebessége által, a' tornyadozó veszedelmeken férfiason daczolt. Hat ezerből álló fiatal hőseivel a' veszélyteljes *bábonai Dervendet* ⁵⁹ háta megett hagyván, a' Sztámbultól távul fekvő Monasztirbe béül. —

Ez alatt a' bosnyákokkal vegyült Arnout pártosoknak egy része *Iszmail* béy vezérlése alatt *Sophiát* ⁶⁰ megvészi, mindent kirabol, a' város' kormányzójának *Cse-*

lebi Agának előbb fogait kitörvén, a' tiszteletet érdemlő *breget* hév vassal sütögetvén, rettentő kinokkal meggyilkolják.

Mig ezek *Sophia* körül pusztitnak, más felől *Musztafa* készül hetvenezerből álló hadával a' menthetetlenül elveszettnek tartott fővezért egy csapással semmivé tenni. *Résid* a' nyilvános erőveli ellentállást lehetetlennek látván, eselhez folyamodik: az *Árnoutok'* nagy befolyásu, fölöttebb nyughatatlan *Toszka Bégeit* ⁶¹ nagy ígéretekkel *Monasztirba* édesgeti, kik számos kíséreléssel meg is jelennek. Nem kimélt ajándékozással igyekezik őket maga részire hajtani; de nem boldogulhatván, más napra a' város melletti téren, katonai gyakorlatok' tartását hirdetteti; — a' *Béyek* tettetésnélküli szivességgel nézőknek meghivatnak. A' *Táburok* ⁶² a' gyakorlatokat elkezdi; az előre jó helyre állított *Béyek* a' katonai sorok' kifejlődési által egyszerre közbevétetnek; a' cselt nem is gyanítók kartácsolással öszvezúzatnak; csak főnökük a' vitéz *Árszlán* béy menekhetik, de őt is *Deli Mehmed pasa* utól érvén, lováról ledöfi.

Illy jól kiszámított csel az Albania' Mámélukjainak egyszerre véget vetett.

Ez esemény alig végződött, 's imé Musztafa néhány *Mirimiránt* ⁶³ 20 ezerből álló sereggel előre küld, kiket a' fővezér' embereit magoktól gunyszokkal elüző *Pirlepeiek*, kiterjesztett karokkal fogadnak. A' már nyolcz órányira közeledett ellenséget megtámadni, az aruló városon példás elégtételt venni, politicai ügyességgel Resid elhatározá. — Négyezer emberből álló csekély sergesckével, négy ágyuval, egy reggel korán Pirlepe előtt terem, szándékát végrehajtandó. Hirnökei által az ezt nem is gyanító Mirimiránokat álmaikból fölébreszteti, kik erejökben bizakodván, embereiket a' városból ki küldik. Mind két rész buzgalmosan kezdi a' lelkes tüzelést. A' sikra kiállott Árnoutok a' dörgő érczek' záporit 's a' lovasság' heves megtámadását ki nem állhatván, a' térség' sziklás részibe vonulnak; ágyuk' segédével, néki buzdult tüzzel ismételt megtámadásokkal, onnan is elüzetnek. Számtalan holttest borította Pirlepe szép terét; a' nyakrafőre szaladók min-

den podgyászokat elhagyták. A'pártos váras, uralkodója eránti hűségtelenségeért példásan meglakolandó, a' győzedelmesektől kizsákmányoltatásra kárhoztatik.

Résid pasa mérész iparjaiban már kétszer szerencsésen boldogulván, miután *Pirlepe'* lakossin elégtételt vett, *Monasztirba* visszatért. — Önállását biztosítandó, a' *Monasztir* körül lakó számos *Rájákat* ⁶⁴ sok kiváltságokkal, különösen a' fegyverviseelés' olly igen ohajtott engedelmevel megajándékozza. *Skodráli* Musztafa, azonban ötven ezerből álló válogatott sergével *Köprülibe* érkezik, előcsapatival a' *pirlepei* veszedelmes *Dervendet* elfoglaltatja, ő maga a' *bábonai* Hánnál táborba szál. Ezen Hántól három egész órát egy átkozott rossz kövezeten kell menni; két felől erdők 's kőszirtok boritják a' csak ölnyi szélességű grádiesos rossz útat, — a' tetőt egy, csekély sikon épült, erős kőtoronybástya védi; a' hasonlólag veszedelmes másfél órát tartó levivő út' aljában egy erős kökerítéssel bíró Hán áll. Az elősereg' egy része a' Hánt foglalta el, más része a' szirtos oldalakkal

együtt a' tetőn készített erős melltöltéseket használta tanyának; képzelt győzelmében már előre bizakodó *Musztafa* pedig a' bábonai Hánban mu'sikáltatta magát. *Résid* Mehmed hatezer hőseivel (ekkor ezen nevet valóban megérdemlették) Pirlepéből kiindulván, a' Hánnál golyózáporral fogadtatik; de ágyuk' segédével a' benlévők kikergettetnek, a' csak két századból álló lovasság a' szaladókra rohan, az út' két oldalán levő Árnoutok pusztitólág tüzelnek, a' tetőről omló golyózápor az üzöket visszaveri; az illy kétséges pillanatot valódi-
lag méltánylani tudó fővezér, az arcolei hőst ismétlőleg, elővágat, *gárgiját* ⁶⁵ villogtatván bajtársit buzdítja, mellyre Mehmed nevü kedves embere egy kezébe ragadott lobogóval az ellenség' tömegének rohan, a' felhevült lovasság a' melltöltésekbe ugrik, fővezéröket atyailag szerető *Táburok* ⁶⁶ a' szúronyokkal dicsőségre utat nyitnak; lövésre többé idő nem adatik; a' halál mindenütt csak közélről osztatik; az iszonyúlag megrettent, robajjal szaladó Árnoutok a' bábonai Hánban mulatozó Musztafát duzzadt

ármánykép' magokkal sodrodták; a' kétségbenesett, sátrait, pénzét, szóval mindenit elhagyván, Uscupig meg sem állott. A' lesektől tartó fővezér a' további üldözést megtiltja. A' csatamezőn elhullottak közül csak a' katonák temették el; a' pártosok hollóknak 's ebeknek hagyattak. Bábonától Pirlépéig a' lég annyira megromlott, miszerént 14 nap mulva is alig lehetett járni.

Desaixhez ⁶⁷ hasonló hősi halállal kimult Mehmednek a' háládatos Résid pompás sirkövet emeltetett, valamint többi vitéz bajtársinak is, illy felülirással: „Utazó! bámuld a' Nizám' bátorságát, hatezer vitéz hetvenezerből álló pártos serget semmivé tett.“

Mahmud ennél szebb napot nem ért. A' Musztafa' irási közt minden véle czinikos pasák' levelei megtaláltattak. A' fővezér' diadalma villám módra terjedett; — a' környülmények egészen más alakot váltottak. — Musztafa nyakra före Skodrába szállad, reményét vára' erős falaiba helyezendő. — A' Sophiát sanyargató lázzadók eltűnnek. — A' pártosok' nagy része elhagy-

ja a' megbukott Musztafát, 's ez előtt csak kevéssel számba sem vett fővezér' kegyelmét vadászsza. — A' Nizám mindent kész pénzzel fizet; ennek ez előtt hire sem lévén, most a' termékeny vidékek a' piaczkokat élelemre megkivántatókkal bővön el látják; az erőszaknak vége. — A' rájával szelíden bánnak; — érzi, hogy ő is ember. Templomok' építése nemcsak megengedték; de a' fővezér adakozóságával mintegy bűbájjal elővarázsoltatnak. — A' rája Residet atyjának nézi. — A' számos keresztények' szeretete 's bizodalma a' nyughatatlan A'rnoutokat korlátozza. A' Szádriázem e'képen hátulról biztosítva, aggodás nélkül haladott Skodra felé. — *Szilitár Podát* Poda nevű tulajdon várában kevesed magával véletlenül meglepi; e' vakmerő bátorságon bámuló nyakas pártos egyszerre megaláztatik. — Több e'hez hasonló tetteivel az A'rnoutokat annyira elrettenti, miszerént tőlök *Száder gázepnek*—főostornak—neveztetett. — Egy miveletlen vad nemzetnél, melly a' vakmerő bátorságon kívül más érdemet nem ösmér, csak elszánt tettekkel

lehet tekintetet szerezni. Ezt Részid Mehmed nagyon is jól tudta. Nevének csupa említése megrettentette a' pártosokat, bajtársinak pedig határtalan bizodalmat nyújtott. —

Mig a' skodrai vár' ostromának előkészületei a' fővezért foglalatoskodtatnák, addig a' Musztafával egyetértő *Hüszeinbéy* tizenötezer bosnyákkal a' rigó-mezőre leszáll, a' magára maradott Prisztinét elfoglalja, 's a' Bosniához közeledést elzárja. A' Hüszeinbéy' tettiről értesített Szádriázem, a' szálonichi pasát Hadzsi A'hmedet néhány Tábur nizámmal 's több Bülük-bási-bozukkokkal elébe küldi; az ügyetlen egy erdős helyre csalatván, a' nélkül, hogy a' fővezér' személyes megérkezését elvárná, megütközik; egy ezred lovasságnak nagy részeit, ágyuit, hadi podgyásszával együtt elveszti. — A' tőle 6 orányira lévő fővezér a' szerencsétlen kimenetelű ütközetről értesítettvén, a' *kácsániki* szorosban történhető árulástól félvén, kénytelen nyakrafőre *Uszkübbe* hátrálni. — De Hüszein béy sem sok gyümölcsöt szedhette győzelmének, mivel a' Bosniában kiütött lázzadás, és az

emberei közti egyenetlenség miatt kéntelen haza sietni. —

Ekkor a' *Kalafáti Gázi* ⁶⁸ bosniai pasának neveztetvén, Prisztinébe vesztegel hét egész hónapot, a' nélkül, hogy az udvar' akaratját legkisebb részben is teljesítené. Helyébe *Tirhalai Mahmud* pasa neveztetvén bosniai főkörmányzónak (Válinak) 15 ezer Toszkával 's egy két tábur nizámmal *Novi pázárnál* a' bosnyákokat megveri, *Szárájévo*t elfoglalja; — a' pártosok' fejei *Hüsszein* 's *Iszmaíl* béy az osztrák tartományokban keresnek menedéket. — Mig Mahmud pasa a' bosnyákokat leczkérteti, a' fővezér *Skodra'* megvételit sietteti; czélja létesülhetésének egy reménytelen eset szolgál segédül. — A' vár' nyugoti részén egy erős bástya állott, ennek belsője minden drágaságok' tára volt; egy estve a' menyűz belé csap, a' bástya' alsó résziben lévő lőporos hordok meggyulnak, a' bástyával a' vár' nagy része légbe lökettik, 's a' többé ellent nem álható Musztafa magát megadja. — Az egykor olly rettenetes skodrai pasa most Sztámbulban, ezer

jó forint hónaponkénti kegyelem-pénzzel, cselszövésektől távul, csendesen él. Nem csak ő egyedül, de még gyermekei is mind frenk ruhát viselnek. Sokszor hallottam tulajdon szájából sorsávali megeledésit.

III-ik Szakasz.

Sehet die Raben! In schwarzen Schaaren fliegen sie krächzend durch die Lüfte dem Aas zu. So kommt das Unglück schaarenweise hergeflogen über geschlagenes Kriegsheer. C)

Mehmed Alival háboru. — Hüszseinpasa Szeráskér. — A' hámai ütközet. — Halil rifát kapudán pasa Szkenderunnál. — Szüleimán béy — fővezér Résid küldetik Ibrahim ellen. — A' konjai szerencsétlen ütközet. — Résid Mehmed' elfogattatása. — F'évzi áhmedpasa. — Szeráskér Hösref pasa. — F'évzi áhmed a' hajósereg után küldetik. — A' porta' hajóserge, és az Egyiptomiaké. — nagy Orágán. — A' hajósereg Sztámbulban. — A' Sztámbulban lakó európaiak' réttegése. — Az udvar' veszedel-

*mes állása. — Ibrahim Kütájában. — Tá-
hir kapudán pasa lesz. — A' Bâirám'
innepe. — Az orosz segéd-sereg meg-
érkezik. — Muravioff. — Malabár'
kapitánya Perszéé — Orloff Sztám-
bulban. — A' bujukderei tüzi játék. —
Butiniéffnél lakoma. — Az orosz Tá-
bornokoknak brilliános rend-jelek adat-
nak. — Contre-admirál Lázároff Sztám-
bult oda hagyja. — Mehmed Alival bé-
ke köttetik:*

Mig a' fővezér az árnoutokkal küzdik,
az alatt a' ravasz, cselszövő egyiptomi
zsarnok különböző ürügyek alatt több
sziriai városokat elfoglal; illy vakmerőséget
zablázni akaró Mahmud célját létesítendő,
százötvenezer főből 's nyolczvan ágyuból
álló serget küld ellene. — A' sereg' nagy
részét szabálytalanok tették az igaz; de ha
Hüsszein pasa legkissebb ügyelettel lesz,
Ibrahim nyertes nem leend. A' csak védő-
leg folytatott háboruhoz értő *Hüsszein* az
előcsapat' vezérlését *Giritli Mehmed* pasá-
ra bizza. — Az egyiptomi erő' egyetemét

vezérlő, áttért *Szüleimán béy* ⁶⁹ Mehedet a' Taurus' hegylánczai közt elly helyre csalja, hol az ütközetet ki nem kerülheti, lovassait pedig fel nem ültetheti. E' veszedelmes álláson jobbitandó, *Hámától* nem messze megütközik a' nélkül, hogy erejét kifejthetné, az ellenség' sikerrel pusztító tüzének mindenfelől kitétetve, megveretik; két-ezer öt-százan öszvelövetnek, ugyan annyin elfogatnak; a' szaladók' tömegei a' sereg' hátra lévő részit magokkal sodorják, nyakrafőre Szkenderunnak szaladnak. — A' győzedelmes Ibrahim, miután kilencz pasát megszalaszt, 's néhány ágyut nyér, nápoleonilag egy dagályos büllent ad ki, mellyben az egyiptomiak' vitézsége felhőkig emeltetik, — a' Porta' emberei ellenben a' szabályozott katonákhoz csak hasonlóknak, még a' nizám nevet is méltatlanul bitórlóknak mondatnak, kiknek kétszázezere sem lenne nékiek elegendő. — Ibrahim a' hámai diadal által *Sziríának*, *Hálepnek* és *Adanának* birtokában lévén, győzelmét követni nem akarta, meg is állott, a' portávali egyezés' pontjait Adanában várando.

Ez alatt a' Porta' hajóserge a' szken-
 deruni öbölbe mintegy bészaratva, Kapudán
 pasa *Halilrifát'* gyöngesége miatt, az el-
 lenség' sokkal kevesebb tengeri erejétől több
 gúnyolódó méltatlanságokkal illetetik. Mi-
 dőn minden az Ibrahim' kívánsága szerént
 menne, a' nápoleoni oskolában tanult *Szü-
 leimán* béy eszire adja a' főváros felé nyo-
 mulásnak elmulhatatlanul szükséges voltát,
 mondván: „Jobb a' szultáni lakhoz közel
 „békepontokat adni, mint attól távul az adat-
 „takot elfogadni.“ E' tanács' hasznos voltát
 Ibrahim átlátván, hetvenezerből álló ser-
 gét apróbb csapatokra osztva, a' karamá-
 niai tágos térre leereszkedik, 's az ellent
 nem álló *Konjába* beül. A' hámai romlásan
 megütközött Mahmud az Árnoutokkal bajló
 fővezért Sztámbulba idézi, ki is minden le-
 hető erejét öszvehuzván, nagy innepélye-
 séggel Ibrahim ellen indul. A' szultán az
Ajdár pasa' ⁷⁰ terén levő kávéházból néz-
 te katonái' elindulását. Elválásakor az ere-
 jében igen is nagyon bizokodó Résid e' szók-
 ra fakadt. „Padisáhm, azon háládatlan zsi-

„dót (Ibrahimot) Isteni segedelemmel nem sokára lábaid előtt látandod.“

A' sereg lassu menéssel, Konjától nem messze, a' csak hét órányi Dokuzhán nevű helyre megérkezik. *„La faim est plus cruelle, que le fer, et la disette a ruiné plus d'armée que les batailles,“*⁷¹ Montecuculi ezen szavainak értelmét ha Resid tudja, a' konjai ütközetnek egészen más kimenetele leend. A' bádjadtsereg a' reggeli nagy napot megelőző estve enyhelyén egy szálfát nem talál, magok' 's lovaik' éhségök' kielégítésére semmit; — a' nagy hideg 's hó miatt mind ember mind marha egész hosszú éjjel didereg, az emberek mint a' sertések egybebujaak egymást melegítendőök; az éhség 's hidegtől sanyargattatott elalélt sereg másnap Konja felé indítatva, délutáni három órakor nagy ügygyel bajjal a' fölöttébb homályos köd-lepte ütközet' helyére megérkezik; — a' fővezér népét buzdítandó igéri, hogy Konját a' Pirlepe' sorsára juttatja. — E' fenyegetésnek híre a' városiakot megrettenti. A' hirtelenkedő Ibrahim katonáit sikra kívánja vinni —

az előrelátó, had' folytatáshoz értő Szüleimán béy ellenzi.—A' város' töviben a' temetőkhez közel az ütközet nagy tüzzel elkezdődik. — Ibrahimnak vagy hat tábura hathatós kereszt-tűz által öszvetiportatik; a' szaladókat fölhevülten üzők Konjába tódnak; a' szabad zsákmányozástól megrettent nép néemberestől golyózáport küld a' már beszállani akarókra. — A' zsákmányt ohajtozó katonák, a' különben is szoros utszákon bésózott heringként öszvenyomulnak; a' tolakodókra a' főszállás előtt felállított kartácscsal töltött érczek megdördülnek; a' rettentő pusztulás és halál sokszorozva szóratik a' hely' szűke miatt nem menekhetőkre; vérpatakok tisztítják a' Konja' egyenetlen piszkos utszáit.

Mig a' városban a' halál dühét legeltetné, kün a' megvert táburokat frissek váltván fel, ezek, a' jobbról balról fekvő vadászakkal megrakott temetőbéliek' öldöklő sűrű tüzétől lelkesen segítelve, elszántsággal harcolnak. A' fővezér a' nem is gondolt, de hadi tudományon alapult kemény ellentálláson boszankodván, népét buzdítandó, a'

ködtől még sötétebbé tett eszi homályban egy veszteglő hadcsapathoz (brigade) haragosan néki vágat, 's a' szájongoknak riwalkodó hangon azt kiáltja: *Csifutlár, ne dururszunuz?* (zsidók, mit táogtok?) Ezek jollehet az Ibrahim lovassai voltak; mindazonáltal köztök olyak is lévén, kik Résidet is szolgálták, — a' magát eltévezett megösmértetvén, rögtön körülvétetik, a' legnagyobb illendőség' 's tisztelet' megadásával, mint hajdon francz királ első Ferencz Páduánál, fogollyá tétetik, szövétnek' világánál innepélyesen a' főszállás felé vezettetik, mindenfelé kiáltozván: „Mit akartok? fővezértök elvan fogva!” E' hírnék szárnyalása, az arab *Szám*⁷² szelénél mérgesebb hatású volt a' császáriakra nézve; mindazáltal Févzi *Ahmed* pasa a' fővezért kiszabadítandó egy csapat örsergebéliekkel az ellenségre csap; — de helyfekvési ösmérettel nem birván, ⁷³ lovassainak nagy része egy posványba elakad, s ime az ütközet' sorsa eldül; a' városban rosszul fogadott bészállással hirtelenkedő portaiak iszonyu zürzavarral kitolatnak; a'

rettegéssel párosult pusztító romlás közös lett; kiki szaladott merre lehetett; a' könnyebb szaladhatásért a' katonák fegyvereiket elvetvén, pipájokat híven megtartani elnem múltatták; — a' fegyver 's rend nélkül szaladókat az üldözésben felettebb gyors arabok, beduinok elérvén, csaknem meztelen hagyták. —

Ezen szerencsétlen ütközet' következései rettenetes hatásuk lettek Sztámbulra nézve. A' nagy-urhoz még közeledni sem mert senki; végre az ötven évig pasáskodott öreg Szerászkér Hösref bátorkodott udvarlani. A' bösz szultán őt még gyermekkorában ápolgató hűséges szolgáját dühösen fogadta, 's nem átolotta korbácsával háromszor rá ütni, mondván: „Papáz, jövedölésed' bételyesedésénörvendesz ugy-e?”⁷⁴ Hösref, mint tapasztalással gazdag, előrelátólag akkor tanácslotta a' Mehmed Ali' megalázását, midőn annak serdülő ereje sikert látszatott ígérni; miután megerősödött, a' porta pedig gyengült, a' megtámadást teljes erejéből ellenzette; de a' gondolatlan kedvenczek győztek, 's Hösref részre-

hajlással 'vádoltatott. — Füleimmel hallottam, midön egy illy léha azzal merészelt dicsekedni: "Uram adj nékem tizenöt-ezer embert, 's én Mehmed Alit *Frenkesztánba* ⁷⁵ üzöm." — Bárcsak Mahmud az illy alacson 's csupán cselszövésben értelmes, 's fáradthatatlanul semmi hízelgőknek országai' kárára soha hitelt ne adna! 's jó lenne, ha *Sullinak* e' szavait: *Le talent le plus utile en politique est, de sentir ce que vaut un homme, c' est ce même talent, qui fait les grands rois*" ⁷⁶ értve teljesitené.

Mig a' nagy-ur' körében ijedtség uralkodik, a' Pérában 's Galatában lakó europaiak' sorsa sem irigylést érdemlő. — Ibrahim' közeledésével a' mindent feldúló vihartól méltán lehetett rettegni, — a' boltok, raktárok bécsukattak, kiki féltőbb vagyona' elrejtésén iparkodott; az egész kereskedői tájat sircsend fődözte. A' követek éjjel nappal értekeződtek. — A' végveszéllyel kétségbeesőleg küzködő kormánynak egy hathatós segédre volt szüksége; — a' francz és ángol udvarok ha szintén akarnák is,

távullétök mián azt nem adhatnak; — az osztrák magát közbevetni nem akarta, a' mindenektől elhagyatott porta kénytelen-ségből legnagyobb ellenségéhez a' zst. pé-tervári udvarhoz folyamodik.

Azonban a' veszély nőttön nő; Ibrahim Kütáhjába érkezik, ottan a' portávali alkudozás' ürügye alatt az orosz követségi küldöttség által fentartoztatik. Ez alatt Févzi Áhmed minden kitelhető sebes-séggel a' mármoriczai öbölben létező hajó-sereg után küldetik, *Bodrunnál* ⁷⁷ a' császári gözösre ülven, éjjel Sztanköi szigetétől nem messze utóléri; — a' harmincz-két hajóból álló sereg más nap a' szél nem léte miatt kénytelenítetett egész napot lulájozni (lávirozni). Az ellenség tizennégy vitorlából álló, kettőt kivéve, általánosan üt-közetre tehetetlen vízi ereje mindenütt szem-mel tartotta a' hajókázási tanban felettebb járatlanokkal megrakott, külömben szép 's jó császári hajókat. — Estvefelé a' ten-ger hánykodni kezdett, a' láthatárt fekete felhők borították, a' *Mahmudie*' ⁷⁸ jelt pa-rancsoló lámpái többé nem látszattak. —

Én, mivel az admiráli hajón ezer-hét-száz ember volt, 's nem a' legnagyobb tisztaság uralkodott, harmadmagammal Szir Kéhlnél a' gőzösön maradtam, — 's midőn épen vacsoránál ülnék, egy hullám annyira megcsapja hajonkot, hogy asztalostól mindenestől eldőltünk, 's alig szeszpetelőztünk fel, midőn hajonk' megtámadtatását jelentik, erre rögtön az oromra szaladtunk, de itt állani lehetetlen lévén, az árbocz mellett lévő kötél-lajtorjába fogodztam; az ágyuzás mind két részről, a' dagályok' hánykodási miatt jollehet nem nagy sikerrel, de még is lelkesen folyt, midőn gőzösünk' ágyui tüzes golyók' lövésivel a' minket megtámadó ellenséges két kis korvétet megszalasztották. A' szélvészteljes éjjeli homályt használándó ellenség' hajói elszort hajóink közé lopodzván, némi megtámadásokat tettek; egy kicsiny császári korvétre egy egyiptomi fregát reá löketvén, nagysága miatt a' szegény korvétet a' szél' erejével öszvezuzta.

Másnap irtózás volt nézni a' sok szétzúzott vitorla-fákat, árbocz tetőket, ittamott uszkáló lelketlen testeket. Szelünk kedvező

levén a' *Dardanellákhoz* ⁷⁹ értünk; it-
 ten Áhmed pasa viszont a' gőzösre jött,
 's midön az est' közeledése miatt a' *kum-
 kálei* kanyarodástól félne, én biztatván, de
 szavaimnak elég hitelt adni nem akarván,
 a' gőzös' kapitányát Szir Kéhl előszólította,
 „elmehetünk-é? kérdezvén, a' kapitány
 igennel felelt, mellyre a' pasa *Is alláht* ⁸⁰
 mondott, a' kapitány azt találta vizánozni:
 „segít, nem segít, csak szemem légyen
 elegendő, el megyünk.“ Ezen daczoló sza-
 vain a' kapitánynak ugy megrémült, hogy
 aligalig leheté az elindulásra beszél-
 leni. Csakugyan szerencsésen megérkeztünk
 Sztámbulba; mindent kimondhatatlan feszült-
 ségben találtunk; — az odessai tenger öböl'
 befagyása miatt az orosz segéd-erő nem
 jöhet, — a' békételenség borzasztólag gya-
 rapodik, — az udvart 's hozzá tartozóit bús
 aggodalom köde vontá bé. — *Táhir pa-
 sa* ⁸¹, elszántsággal bíró férfiú, admi-
 rálnak neveztetik; a' megérkezett hadi ha-
 jók a' Bosphorusba kiállítatnak. — A' ve-
 szély terhes *Bairám'* ünnepe közelget;
 a' bévett szokásnak eleget tenni akaró Mah-

mud, kántelen a' Ramazán' utolsó estvéjén *Bésik Tási* ⁸² széráljából a' Bábí humájunba átköltözni, másnap nagy innepélyességgel az aja sophiai dzsámiba menendő.

A' husvét' két első napjai jól eltelnek — A' tengert szorosban vas horgonyokan nyugvó hajók nem mulatják el napjában háromszori dörgésökkel a' külömben is puha sztámbuliakot rettegtetni. — Innep' harmadnapját, mint olly napot, mellyen a' hivatalos foglalatosságok folyamba jönnek 's mellyen *Tevdzsihat* ⁸³ léend, a' keblökben iszonyut forraló békételenek várják; de bámulásukra estvefelé a' Bujukdere elébe érkezett segéd orosz hajók hathatós dörgésökkel adják hirül jötteket. — A' császáriaknak 's europaiaknak az ágyuzás szerfeletti örömet okozott. — Az udvar, politicali szövétit koránt sem szaggatja egybe, titkolt örömmel, de annál tetlegesebb iparral a' pártosok' fejeit külömböző ürügyek alatt fojtatja. A' moszkoviták tábornoki segéd *Muravioff*' parancsa alatt a' *Hünkár-szkele* nevű helyen táborba szállanak. A' porta őket kenyérrel, hussal, itallal gazdagon el-

látja. — Többszöri gyakorlatok adatnak; egy nagy katonai kifejlődésen maga a' nagyur is jelen van; — az oroszok barátság' ürügye alatt, mind a' fekete, mind a' földközi tengerre nyíló kapuit Sztámbulnak megjárják, minden helyeket megnézték, fölvettek, 's minden canalisi várakat a' legnagyobb pontossággal lerajzoltak. —

Azonban az angol az oroszoknak Sztámbulban létöket, 's politicalai suly-elözésöket tovább nem szívelhetvén, két hadhajót küld az oszmán' birodalom fővárossába. Ezeknek a' dardanelláknáli bemenetel megtiltatik ugyan, de a' Malabár nevü sorhajó parancsnoka, kapitány *Perszée*, minden tréfát félretévén, az oroszok' s' törökök' daczára, Sztámbul 's Galata közt egy öt' követő korvéta társaságában, mindenek' bámulására horgonyt vettet. A' szultánnál másnap kihalgatást nyert kapitány, midőn a' Vilmos király által ajándékba küldött tizennégy *Kárronádokat* ⁸⁴ általadná, a' porta a' barátság' ujjabb jeleit nagy köszönettel fogadja, 's a' Malabár' és Colum-

bia' parancsnokit brillánnal kirakott burnótos szelenczékkel megajándékozza. ^{85.}

Mig Perszée a' nagy-urnál múltatna, az angol vizi katonák közt rendes eset adja elő magát; a' Malabárról egy tiszt 's egy kadét kiszálván Perába, két török nymphát egy bizonyos házhoz vitetnek, kiknek tiltott gyümölcseli élésök a' rendörségnek értésire adatván, mind ketten elfogatnak 's egyenesen a' hajó-tárba (arsenal) vitetnek; a' Kapudán pasa mint minden europaiaknak esküdt ellensége, 's külömben is az orosz részhez tartozó, örömében tombolt, 's példás büntetést esküdt, annyival is inkább, mivel az illy színű tárgyakba a' követek teljességgel nem elégyedhetnek. A' néhai Ádám atyánkról reánk maradott kíváncsi, tiltott gyümölcsön kapó vétkesek' sorsa kétséges; mindazonáltal a' hajóra érkezett Perszée, mihent a' dolog mibenlétét környülményesen megtudja, rögtön egy tisztet küld a' Kapudán pasához illy izenettel; „Ha két óra' elteléseig tisztjeit ki nem adandja, hajó-tárastól hamuvá teszi” Ezen kerekded spártai izenetnek a' bösz Táhír kén-

telenítetett engedni, 's boszuját alkalmasabb időre halasztani. —

A' Perszée' Sztámbulban léte a' még Bujukdere előtt veszteglő orosz hajók' alvezérét (contre-admiral) Lázároffot három nap alatti elindulásra bírja, miután mindent a' legnagyobb iparral a' hajókba szállítottak; a' szt. Pétervárról különös küldötséggel jött kedvencz' tábornoki segéd Orloff parancsolatjából Bujukdere előtt a' szultán' tiszteletére tűzi-játék adatott, orosz követ Butineffnél pompás lakoma. A' tűzi-játék' megnézésére a' nagy-úr gőzösen ment a' követi lak' elébe, arról le sem szállott, Butineff' Orloff' és Murávioff' udvarlásit is ott fogadta. A' portai őrsereg' főparancsnokával Fevzi Áhmed pasával midőn a' követi kertben havanai dohánytekeréset (cigarro) füstölgetve sétá közben beszélgetnének, 's az ábrázolatok' elkezdését várnók, francz követ Admiral Roussinnak nője két leánykájával 's egy időtöltőjével előttünk elmenőleg midőn mind ketőnket beszélgetve látta, a' mellette menő követségi titoknoktól nagy hangon azt kér-

di: „Ez-e az oroszok' olly nagy barátja Áhmed pasa? 's a' kivel beszél, kétségkívül az ő kedves görögje”? Egész illendőséggel magam meghajtván, francz nyelven azt viszánozom: „Asszonyom családkozól, nem vagyok szerencsés, görögnek lenni” mellyre az admiráli nő megpirulván eltávozott; — Áhmet pasa szavaink' tartalmát általam megértve, nékem azt feleli: „Ugyan mit elegyednek az europai asszonyok politicalai dolgokba, nem tudnak inkább orsó 's kötő-tő mellett maradni?” — Azonban a' tűzi ábrázolatok kezdődvén Orloff által a' kertnek magossabb helyére vitettünk, — egy tutajokra épült várnak megtámadása 's védelme képeztetett; az ostrom' rettentő ágyuzási közt Orloff azt mondja: „látod Áhmed pasa! mí jollehet valódi ütközetet nem adhattunk, legalább a' szultánnak meg akartuk mutatni, mikép' szoktunk küzdeni, — hidd el: nekünk legfőbb gyönyörünk a' csata' 's harcz' mezeje” — Azután Muravioff is sajnálkozva sopánkodott, hogy Ibrahimmal meg nem mérközhett. Pedigtizen ötezer ujonczalépen az egyip-

tomiak ellen, kérdés, valyon boldogulhatatt volna-e? Részemről nemmel felelek. — A' kertbéli séta közben a' vizsga szemmel tekintő kimondhatatlan gyönyört érzett a' jelen lévő követek közti feszültségben, 's az egymásra lopólag lökellő bizodalmatlanságot jelentő hiuzi szemekben. — A' nagyúr, miután megelegedését jelentette, elhajózott; 's a' szerázkér Hösref pasa Balla-limani palotáiban nyugodott. —

Másnap *Butinieff*, *Orloff*, *Muravioff*, *Lázároff* más két altábornokkal a' császárhoz jöttek elbúcsuzni. — A' szultán, szolgálatbéli készségöket megköszönvén, mindeniket egy egy brilláns koszorúval, (mellynek közepében az egy arany nagyságu császári tughra kiemelkedőlek látszott), megajándékozta. Ezzel a' császár haza ment; a' szerázkér pedig europailag készített nagy ebéddel az orosz tábornokokat megvendéglette. A' két uralkodó' húzamos barátságáért francz pezsgővel töltött poharak ürültek. — A' Hünkárszkélénél táborozott tisztok' számára arany, a' katonaságéra ezüst emlékjelek verettek.

Az oroszok elvitorláztak. — Miklós czár akkori készségével, az igazat megvalva, nemcsak a' törököket, de még az europaiakat is' rettentő veszélytől mentette meg. Mehmed ali a' muszka politica' ellenére ⁸⁶ Syriának, Hálepnek, Adanának birtokában megerősítetett; a' békepontokat egy felczifrázott pergamenten kezéhez kapván, fiját Ibrahimot Kütáhjából visszahívta.

IV. Szakasz.

Non equidem studeo, bullatis ut mihi nugis

Pagina turgescat, dare pondus idonea fumo.

Pers. d)

Fevzi Ahmed pasa követségbe küldetik szt. Pétervárra — Ahmed, 's más követségi tagok millyenek — Odessa — Grof Voronzoff — Vitt — Nariskin — Kiov — főtábornok Knéz Sácken — Tsernigov — Vitepsk — Gácsina — Csárckoé Szélo — szt. Pétervár — Kihalgatás — Visszatérés — Moszkva — Orel — Kurzk — Tula Charkov — Pultova — Balta — Jassi — Bukarest — Ruscsuk — Sztámbul —

Az érintett három háboru bevégezödvén a' szultán' birodalmában, a' Padisáh' felsőbbségét el nem ösmérő kurdokat kivéve, min-

denütt meglehetősen esend uralkodott. — A' czár' barátságát háládatos köszönettel viszá-
rozni kívánó Mahmud a' muszka párt' buz-
gó elősegellőjét Áhmed pasát nagy ajándé-
kokkal szti. pétervári rendkívüli teljes ha-
talmú követnek (müráhásznak) rendeli; ki-
is nagy készületekkel harmincznyólez sze-
mélyből álló kísérelővel egy fregáton Odes-
sába indul; elindulásakor a' nagyúr egy gö-
zösön, tronja' támaszítól (erkáni devlet)
körülvéttelve a' fekete tenger' torkáig elől-
ment. — Az elválás hathatós ágyu dörgé-
sek közt megesett. — Jó szélről segéltetve
harmadnapra Odessa' elibe értünk, a' vesz-
teglő intézet' azon része, mellyben maga a'
czár mulatni szokott, elfogadásunkra fel-
nyítatott — A' gazdag kormányzó gróf Vo-
ronzoff' francz szakácsa 's tele pinczéje a'
követ' asztalát derekasan ellátta. — Vitt és
Nariskin altábornokok számtalánszori láto-
gatásuk' alkalmával nem győztek eleget ör-
vendeni, milly méltó személyt választott a'
nagyúr követnek.

A' követ' 's hozzátartozóinak bővebb
megösmértetésök reményilem nem leend szer-

feletti. *Müssir Févzi Ahmed* pasa született a' Bosporusnak Kandilli nevű kis falujában szegény szüléktől; követsége előtt nyócz évvel egy kis ladik' tulajdonossa, élelmit azzal kereste; kereken mondván: *kaikcsi* volt, ez annyi, mint egy velencei vagy triesti gondolière. Musztafának, a' porta akkori *Szihr Kiátibjának* (udvari főtitoknokának), megnyerő külsőieért, kedvébe esvén, nem sokára tiszt lett, 's pártoltatott ezredességre lépteig. — Ekkor magát a' Musztafa' ellenségihez csatolván, a' szultán' kedvencz kamarássai *Rizza* és *Mehmed ali* béyek által osztály-vezér (brigadéros) lett, 's háládatosságból előbbi pártfogó jóltévőit megbuktatja. Nem sokára a' portánál tábornoki segéd 's testőri főparancsnok lett. — Mostan Admirál vagy Kapudán pasa. — Kellemes nyájas ember; mindent megigér, szavának ritkán tesz eleget; — egyetlen egy barátja sincsen; — jóltévői iránt, mihelyt azoknak közbenjárásukra szüksége többé nincsen, háládatlan; 's csak az orosz befolyásnak köszönheti, miszerént eddig még meg nem bukott. —

Olvasása semmi sincs, — írni is alig tud; minden tetteiből a' vakszerencse' közönséges gyermeke tetszhető. Ezredes *Mehmed ali* személyesített tudatlanság; ittaskorában mutatott vitézségeért ment elé. Epithetuma is *szárhos* (részeges). Ez is kilencz év előtt egy kávéfőzőnél legénykedett. — A' tiszti kar nagyobbára ilyenekből állott; mivel jó születésű, nevelt ifju kerüli a' katonai pályát. — *Haidár* a' főörmester ügyes szép ember, tanulásra hajlandó, georgiai születés volt. — A' két titoknok *Sékib* és *Nuri* éffendik a' persa 's arab nyelvet jól értők, jó pennájuk, de nagyon iszákosok, kivált rum-italban akármellyik *God demmel* megvívhattak — A' három, tolmácslói nevet bitorló görög közül valamirevalóbb *Aleko*, süket, de nem egyáltalában agyafurt; — kár, hogy csak stentori hangon lehetett vele beszélni. — *Arisztáki* egy kisdéd, sovány, keskeny, hiuztekintetű, beszédközben csak mások kikémlelésiért akadozó, álnokság' ködétől körül vett semmiember volt; tanulása felettébb csekély, e' mellett szemtelen hazug — ugy annyira,

miszerént maga tulajdon hazugságát is meghazudtolta; a' görög alacsonyság' kohójában megedződve képtelen cselszövő volt.

A' veszteglés' ideje' eltelésével harmincznyolczan a' Richelieu nevű nagy vendéglőbe Odessánál beszállunk, az úti készületeket ottan elvárandók. Számunkra némelly kocsik Pétervárról hozattak, mások az orosz udvar' költségén helyben vétettek; nyolcz nap alatt kilenczvenezer rubel költséggel, egy derék Sotorov nevű orosz ezredes', és egy Wimmer nevű főhadnagy' felügyelésök alatt minden elkészült. E' készületek' ideje alatt gróf Woroncsoff a' köve-tért szerfölötti fényes lakomát ad, — nője a' Csernigovban lakó, 's a' birodalamban szinte leggazdagabb özvegy Branyicska grófnénak leánya; a' fényes asztalon nagyobbára arany és ezüst edények villogtak. A' törökök nem győztek eleget csudálkozni, emlegetvén, miszerént a' Pádisáh is csak fakalánnal, czínezett réztálakról eszik, 's ezek a' gyaurok csak amugy játszanak az arannyal 's ezüsttel — nem hijában mondják Hodzsáink „*Gyaurábu dünja dzsen-*

net dir, müszelmáná dzsehennem"⁸⁷. Odessában mulatásunk' ideje alatt, minden nevelő intézeteket, 's nevezetesebb kereskedő-tárokat megjártunk; — egy alkalommal midőn a' kereskedőtárok' megtekintésükre Witt és Náriskin altábornokokkal menni akarnánk, számunkra gróf Woronczofftól derékül felkészült lovakat hoztak; a' követ a' szép angol nyerget levéteti, 's magával hozott lovas legénye által egy francz dzsidás ezredbéli közlegényi új nyerget tétet fel, mellyen még a' podgyásztáska (Mantelsack) 's dzsidatok is (Pickenschuh) rajta volt; — csak nagy ügygyelbajjal tudtam az illetlenséget megértetni. Utunkban több ehhez hasonlók' szűkiben nem voltunk. —

Tábornoki segéd Witt, mint a' katonai gyarmatok' felügyelője, minden szükséges rendeléseket megtett. — A' huszonnyolcz kocsiból álló *kerván*'⁸⁸ számára nem kevés ló kellett. — Midőn a' másnapi elindulásra minden készen lenne, Arisztáki magát betegnek tetteteti, 's kéri a' követet: legalább három napig vesztegeljen Odessá-

ban. — Az álnok' szinlelt betegségének oka, holmi nyerekedési czélből beviendő titkos portékáknak meg nem érkezése volt. Illy alkalommal, minthogy vizsgálat nincsen, bátran be lehet mindent vinni. Witt tábornok már előre elment; ezredes Sotoff nékem elő terjesztvén az elindulás' halasztásából származandó zavart, a' kövelet másnapi elindulásra birtam, — a' szakácsok 's podgyász előre küldettek. *Vosnoszentzkán* tábornok Wittvár, az itten lakó osztályos tábornok Száken előttünk négy osztály dzsidásokat gyakoroltatott — Jollehet a' legények 's lovak elég szépek voltak, de általánosan véve rosszul lovagolnak, — egyszerű gyakorlások közt, a' lovaikkal 's magokkal bajlódók közül sokan csapkájokat, dzsidájokat, 's kardjokat elhullatták. Közönségesen az orosz lovagsereg a' kozákokat kivéve gyengén lovagol. Minden ezrednek különkülön egyszörű lovai vannak, 's igazán szépek, de nem olly kezesek ám, mint nálunk.

Kioubá érvén, a' nyolczvanhét éves főtábornok *Knez Száken* bált adatott. —

a' két császár' egészségiért, barátságáért poharat ürített — egész nyílt szivűséggel megvallotta, soha még házánál török egészségiért nem ittak. Talán a' sir-szag tette oly türedelmessé azt, ki legcsekélyebb hibákért számtalan segédjeit küldötte Szibériába; — az idő ritkán nem szelídit. — Másnap a' fegyvertár' megtekintésére mentünk; szegény törökök nem kevésbé ütköztek meg az udvaron lévő 's oszmán ágyukból alkotott csucs-oszlopok' megpillantásakor. — Azután a' gazdagon megaranyazott kilencz tornyu szt. Miklós' templomát, és sirját néztük meg; képtelen drágaságok veszik körül a' moszkoviták' ezen véd-szentjét. —

Másnap utnak indultunk, mindenütt kitetsző szivességgel fogadtak; — mulatásunk helyein táncz-mulatságok, és lakomák vártak réánk. — Asztaloknál háromféle kenyér tétetett minden vendég' elibe: zsemle, jó házi és katonai köz-kenyér — asztalhoz ülés előtt vizaikra, sonka, nyelv, hering, ángolna, sajt, iros-vaj, keserű vagy édes pálinka hordoztatott. Ezen ét-vágyot

ingorló falatozást az oroszok *szakuszká*-nak nevezik. — Szállásunk' udvara mécskekkel kirakatott, 's a' ház' tulajdonosa megérkezésünkkor rögtön kenyeret, sőt, és almát küldött számunkra. Városokon, falukon a' nép nagy tömegekben tódult előnkbe, főképen az *Ábrahám'* 's *Jákob'* sarjazati órát, gyűrűt iparkodtak áruba bocsátani. *T'senigor*ban a' *Voronczo*ffné' öreg anyjától pompáson megvendégeltettünk. — Vitepsken, *Mohilovon* keresztül *Gácsinára* érkeztünk, — az itt tanyázó vasasör ezred' trombitási a' város' kapujánál fogadtak, mindenik' trombitája vert ezüstműl való lévén, különös tisztán hangzott. A' császári műlatókat kertestől megtekintvén, másnap útunkat folytattuk. —

Odessáboli elindulásunk' huszonkettődik reggelére *Csárszkoé Szeloba* érkeztünk. Itt egyéb ritkaságok között egy borostyánkővel (*succinum electricum*. Linn.) béra-kott 's bútorozott szoba nagy figyelmet érdemlett, — nem különben egy más is, mellynek oszlopai 's falai lazúr kövekből voltak. Az egész épület hossza nyolczszáz láb, — egy a' világ' legszebb műlató lakai közül.

Itt van a' második Katalin' soha el nem felejtett kedvességnek Lansköinek szép emléke. —

Czárszkoe Szélotól csak huszonkét verst szt. Pétervár, — egy dombocskára érvén, azonnal láttuk a' fedező berkek közül, a' föld' szinte legszebb 's legtisztább városának számos tornyait. — A' dombocska' aljától egy gyönyörű út viszen a' még szebb utszákra. — Az előnkbe tódult két sorral álló nép-tömegén áthatolván, végre szállásunkra értünk; — ez a' városnak legszebb részében a' Vaszili osztrovval szemben, a' Péter piac mellett lévő angol quain, a' graf Osterman' Tolstoi pompás lakja volt. — Az orosz udvar csak szállás-pénzt háromezer rubelt fizetet érettünk. Itt valamint az egész úton császári módon bántak velünk; még az utolsó pipatöltő is, az étkek' 's italok' nemiben válogathatott. — A' Moszkvába ment császár' visszatérteig a' nevezetesebb intézeteket megjártuk. A' tükör-gyárban, mellyben egész Európában legnagyobbak öntetnek u. m. kilencz sing magosságú és nyolcz sing szélességű oriási tükörök, szemünk

előtt öntetett egy hat sing magosságú. — A' követ a' gyárookban dolgozó legényeknek száz, százötven aranyot adatott, a' felügyelőknék pedig arany-órát vagy bur-nótos szelenczét. — Néha pedig ezredes Sotoroffal hárman sétálni mentünk a' város' szépségin gyönyörködendők. Az utzák olly annyira szélesek, hogy tizenkét kocsi egy más mellett elhajthat. Az iszonyu se-bes hajtás miatt azt gondolná az ember, a' kocsiknak minden része izreporrá tö-rend, de a' hasonlíthatatlan derék orosz kocsisok a' széles négyszegű kövekkel ki-rakott utzákön egymást villám sebességgel legkissebb egybeütközés nélkül ki tudják kerülni; ennek titkát ezredes Sotoroff így magyarázta: a' szembe menők közül min-denik jobbra tart. — Az illy sebességhez nem szokott ember' feje kocsizás' alkalmá-val szédelgeni szokott. — A' gránittal ki-rakott szép kánálisok, függő vas-hidakkal, a' házak és kánálisok mellett lévő másfél sing szélességű gránit-táblákkal kirakott gyalog járók (trottoirok) nem kisség eme-lik a' város' szépségit. — E' mellett Pé-

tervár' mindenik osztályaiban egy egy ha-
jón lebegő szép halász ház látható; a' vevő
a' bárkában úszó halat megszereti, kifogat-
ja, 's haza viszi. Ezzel a' hal-piacz' nehéz
szagát kerülteti el a' szemes, tisztaságra
ügyelő rendőrség. —

Minden utazó bámulva szemléli a'
Gosztinai dvor' négy szegű roppant é-
pületit; itten mindenféle áruk találatnak. —
A' vad-piaczot töméntelen vad diszesíti,
a' fogoly, szép császár-madarak, és snep-
fek széna-bugjakép' vagynak egymásra
halmozva, — a' képtelen sok nyulnak
száma nincsen; ezek egészen fejérek, a'
miénkeknél sokkal nagyobbak, füleik holló
szinűek; — szóval: a' pétervári vad-piacz
maga nemében egyetlen-egy. — A' szá-
mos templomok közt a' *Kázáni*, mellynek
a' romai szt. Péter' szentegyháza szolgált
mintául, nagyon szép, — hanem minde-
zeknél egy sokkal pompásabbat akar mos-
tan Miklós czár a' Synodus' háza mellett
a' péter-piaczon építtetni. Roppant gránit
darabok borítják az épüendő egyház' körét;
egy ilyennek, mellynek magossága har-

madfél, általmérője pedig másfél öl volt, — az anyasziklátóli kiszakasztását midőn kérdeném, mérnök ezredes Mend úr így magyarázta: a' kiszakasztásra czélul tűzött darabot körülfurják, egyik juk a' másiktól másfél lábnyira esik, ha a' fáradságos fúrásnak vége, a' jukak kitakarítatnak, fenekeig nyúló, a'hoz készített száraz tűdőkkel bedugatnak, ezek szorgalmatosan öntöztetnek mindaddig, míg dagadásuk által a' darabot az anya-szirttől elszakasztják; löporral téjlességgel illy szabályosan hányatni nem lehet.

A' péter-piaczon áll Falkonetnak második Katalin alatt készült remekműve. Nagy Péternek rézből öntött terhes oriási szobra nevezetes azért; mert az egész terreh a' főlágoskodott lónak hátulsó körmei hegyén látszik nyugodni. — Az alapul szolgáló hárommillio font nehézségű gránit darabon a' lónak széjjelvetett hátulsó lábai között egy kigyó nyúlik dagályason előre, mellyet a' lónak nagy idomu farka érint. — A' gránitdarabról azt regélik: midőn Péter Finland' meghódítására indult, arról néz-

te az elfoglalandó tartományt. — A' Péter' szobrának Néva melletti tőszomszédja a' tengeri hadtanács' (admiralitas) pompás épülete; csak a' lak' közepén tündöklő torony' megaranyozása hatvanezer darab hollándiai aranyban került; itten másod nagyságú fregátok készítetnek, mellyeket a' mindég kristály tisztaságú, méltóságteljes Néva mindenkor befogad.

A' tengeri hadtanács-lak mellett van a' császárok' négyszázötven láb hosszúságú, háromszázötven szélességű felséges téli lakja. ⁸⁹ E' mellett a' Konstantin' márvány-palotája; ezen két emeletű épületnek alsó része gránit, felső része pedig fejtér márvány. Innen nem messze, mind egy sorban, a' Néva' partján a' népkert, mellynek különös mesterséggel öntött ropant nagy vasrostélyai bámulást gerjesztők. Egy angol admirál Londonból ezen rostélyok' megtekintésére a' Néván egy gőzösön felhajókázott, kívánságát egész gyönyörrel kielégítvén, a' nélkül, hogy kiszállana, rögtön hazatért. — Ezen angol fogást még most is nevetve beszélik a' pé-

terváriak. — Az admirálitással és szállásunkkal szemben lévő *Vaszili Ostro*nak több nevezetes épületei vannak u. m. a' museum; ebben a' sok múmiák, földsarki lakosok és egy Mammud-vár nevezetesek; a' pénzbeli gyűjtemény kiváltképen chinai, persa, és indiai pénzekben nagyon gazdag. Itt van még első Péternek viaszszobra a' czáricza által kivarrott kék-selyem öltözetben, — mellette egy pár, tulajdon kezei által varrott czipő; kicsiny rostély akadályoztatja a' hozzá férést; Árisztáki meglátván Pétert, a' museum' felügyelőjétől gondolkodó elbizottsággal azt kérdi: „A' császárnak bőre van kitömve ugy-é?” A' megilletődött felügyelő azt felelte: „Nálunk az embernyúzás nem szokás”. — Itt mutatják első Péternek minden műszereit, az általa metszett réztáblákkal együtt. A' Vaszili-ostrovon vagyon még a' bányász-kadétoknak derék főiskolája, — a' pénzcsarnoki (börse) épület két gyönyörű fény-oszloppal (obeliscus); — szóval: a' Vaszili-ostrov minden külföldi kereskedőknek lakhelye; — ezen szigetben sokkal bátrabban lehet be-

széleni, mint a' városnak akármellyik résziben, — itten legalább minden lépten nem bökken az ember katonákra.

A' Vaszili.-Ostrov mellett van a' szt. Péter' szigete, egy kicsiny várral, mellynek alapja nagy Péter által tétetett 1703-ban; — itten most is látható azon kicsiny faház, mellyben Péter a' város' alapítása' ideje alatt lakott; ezen kunyhocskát az idő' 's viharok' emésztő csapási ellen egy derék kő-ház védi. A' város' legszebb utszája a' Newszky kilátás (prospect); ezen hasonlíthatatlan utsza tizennégy verstre nyúlik egészen a' porcelán-gyárig, nyíl egyenessége mellett roppant széles, méltán tartatik a' világon legszebb utszának. — A' pétervári kávéházakban hirlapok nincsenek, a' francz és ángol ujságok' nagy része be sem bocsátatik, — azt a' bátor vigeletet, a' mi Bécsben létez, koránt sem kell Pétervárt keresni. — Még a' faluknak is fülei lévén, a' bátor bizodalmas értekezéseknek vége. — Kamcsatka, igaz, Pétervárhoz tizennégyezer verst, mégis gyak-

rabban küldetnek némellyek lég-változtatás, és okosabbá létel végett oda.

A' népnek nagy része vakbuzgalom' rabja; ez még a' kereskedők között is annyira megvan, miszerént a' galambot csak azért, mert a' szt. Lélek az apostoloknak galamb' képiben jelent meg, nem eszik, — a' legszebb házak' ablakit, fedeleit rakva látja az ember ezen nem legtisztább tollas állatokkal, kiknek tápláltatásuk menyországot érdemlő keresztényi jóságos tettnek tartatik. — A' kereskedők közt van még egy különös osztály, kiknél a' házasság törvény, de miután egy, két, legfeljebb három gyermeket nemzettek, magokat kappanyoztatják; minden üldözés ellenére az illy (ἀδιαφοροσση) közép-dolgok nagyon elszaparodtak volt; Sándor czár látván, miszerént büntetéssel célt érni lehetetlen, szabadságot engedett, 's az óta mintha apadnának. Egy illyent ösmértem, különös tetteiért Sándor czártól három érdem-pénzzel jutalmaztatván, mind hármat pontoson viselte. — Játékszínei szépek, különösen a' játékszíni szép tán-

czosok' társasága nagy és jó. — Két darab u. m. kia-king egy chinai, és egy mythologiai Venus' és Márs' szerelme nevezet alatt, a' legnagyobb pompával adott elő, csak az egyik darab' előadására a' köntösök és ábrázolatok harminczezer rubelbe kerültek. Kiakingben száznyolczvan tánczosnál több volt egyszerre a' játék' teremén; az udvari ballétisták' száma kétszáz személyből áll; közülök sokan Párizsban tökéletesítik magukat. —

De tekintsük ám a' török életmód' egyik lényegességit, a' fürdőket. — Azt jól tudjuk, miszerént a' török öt nap fürdés nélkül nem lehet; ha körülményi miatt kényszeren élete' fő gyönyörétől magát megfosztani, beteg belé. — Az *Orosz fürdők* korántsem ollyak mint az oszmánoké, — mind kettőnek, az igaz, fő czélja a' megizasztás, — az egyik kényelmes, a' másik szenvedéses. — Lássuk csak az *oroszkét*. Az ember külső szobában levetkezik, ebből másba vitetvén, lábon állva marad, ekkor néhány kártya melegvizzel jó távulról tetétől talpig leöntetik, bészappa-

nyoztatik 's viszont leöntetik, azután egy nyújtóztató padhoz hasonló deszka állásra négy vagy öt lépcsőn felhág, hanyatt feküve elnyúlik, — ekkor egy nagy vas tábla megnyíttatik, egy vagy két kártya vízzel a' rakásra halmozott megtüzesített kovacs-kövek megöntöztetnek; az illy módon készített mesterséges gőz a' kinyújtóztatott szenvedő' testét égető izzadásba hozza, a' verejték apró patakocskákban foly; ha tovább az izzadást ki nem állhatja, leszáll 's mondja: *dáimi pánicum*, mellyre egy legény vékony meghámzott hársból készült vessző-kötéssel elő áll, 's az embert tetétől talpig lassan lassan veregeti; melly ferdői bánásmódra, a' meleg miatt ellankadt test kellemteljes érzések közt megfrissül. Utoljára még néhányszor leöntöztetik, 's azzal vége a' fürdésnek. — Láttam oroszokat, kik megizzadva fürdőjeből kiszaladtak, a' hóba jól megheveredve, viszont kiizzasztották magokat, a' nélkül, hogy e' tulság káros lett volna. — A' török fürdők' szokásait alább körülményesen előadom.

A' császári számos istálok' megtekintésekor *linékákba*⁹⁰ ültettünk. A' pompás nyeregszerszámokkal megrakott szobákban a' török és persa udvaroktól ajándékozott nyeregtakarók 's kantárok legkitetszöbбек. Az ünnepélyes alkalomra rendelt számos hintó közt, egy, mellynek ajtóin és födelén brilliántokkal kirakott nagy két fejű sasok ragyogtak, figyelmes megtekintést érdemlett. — Itt lehet még Nagy Péternek kocsiját és szánját látni; ezek az akkori szellem' hűséges emlékei. A' császári főlovász-mester herczeg *Dolgorucky* tizenkét udvari lovag legényt gyakoroltatott előttünk; — elhiyattatásuknak valódi bitorlói voltak, sem távolságra, sem a' lónak egyensúlyasztatására nem ügyeltek; lovagi bizott bátor üléssej épen nem birtak; — bezzeg a' derék kocsisok egészen másképen tüntették ki merőben kiürített mester-ségöket: — hármásban, négyesben jártassággal párosult sebességöknek csuda példáit adták, — hármast, négyest bé 's kifogni, másfél, legföntebb két percz szüleménye volt, — a' legsebesebben szaladó

lovaknak rögtöni megálításit, vagy fordulást gyönyörrel bámultuk. — Egyesben egy barnapej különös sebességével minnyájunk' figyelmét magára vonta; ennél sebesebb toczogtatót életemben nem láttam, a' véle verset menők legsebesebb szaladásuk' daczára elmaradtak; — az árra tizenhatezer rubel volt; ezen fajta csupán az özvegy gróf Orloffné' ménesében találtatható; soha paripánál egyebet el nem ad, azt is tizennyoltz, huszezer rubelért. — Lehet képzelni, egy illy szép magát tartó villám sebességű lónak gyorsaságát a' csak félhüvelyknyi csinos hámok mint láttattak elősegélleni. Nem hijában érzik a' muszka kocsisok mások fölötti elsőbbségöket.

A' postávali utazás is, kivévén a' gőzszekereket, Moszkaországban a' legsebesebb, egy óra alatt harmintzkét verstet magam mentem, de akár ki is mehet, csak mondja a' kocsisnak: *Págnydí! ja ti bészáto háros nádgrázsu* ⁹¹. Mikor az orosz kurir olly sebesen megyen, 's hármassábul valamelyik ló kidől, a' késit kirántja, az istrangokat elvágja, 's tovább megyen, 's akár

kit is találjon elő, annak lovát kiveheti szekere elől; az illyet a' kormány megszokta fizetni. — A' *Feld Jäger* ⁹² mikor kicsiny fakó szekerét hajtja, a' posta-háznál lévők messziről hallván a' csengetyüt, (postasip nincsen), egy más szekeret szénával tömöttet, megérkeztére már elkészítettek, — podgyászos bőr-ládáját (dzsamadán) a' más szekérbe veti, 's a' nélkül hogy leszállana tovább megy. — Akár micsoda uraság, vagy katonatiszt legyen is a' háznál, az elsőség mindig a' Feldjägeré; — ezek a' postamestert meg is szokták verni. — De térjünk a' dologra. —

A' czár, Pétervárhoz hétszázhusz verstnyire fekvő Moszkvából, harminczhat órai utazás után szerencsésen megérkezett. Kihalgattatásunk másnapra rendeltetett. Tizenegy óra tájban, négy udvari diszhintó, egy század rend-örseregtől kísértetve szállásunk' elibe érkezett. Az innepiség' mestere grof Zavadoffski a' követtel egy hintóba ült. Mindenik hintó' hatossai előtt két legény lovaglott, a' közbelsők mellett kettő ment, a' bakon hátul viszont kettő állott — A'

császári téli lakba értünkkor egy század udvari könnyű lovasság fogadott, a' belsőbb teremben egy század gránátos, azon belől számos udvari segédek és kamarások. Napkeletileg, békétekkel, más édességekkel és szobettekkel kínáltak. Grof Zavadoffski a' követet titoknokjaival együtt a' czárhoz vezette bizonyító irásinak általadásával; két ajtón álló szerecsen' segédével az ajtók megnyiltak, mi is segédkül bémentünk, a' követ által a' czárnak bémutatattván, mindenikét rendre kérdezte: tud-e francz nyelvet? segéd társaim közt egyik sem tudván, viszont hozzám fordult, 's úgy levén bemutatva mint tábornoki mérnök-tiszt, háromszor méltoztatott nékem mondani: *nous sommes freres des armes*; mivel nagyherczeg' korában ő felsége is a' hadi mérnöki kar' felügyelője volt; — végre kérdezte: a' muszka-török háboru alatt hól állottam? midőn a' duna' mentit mondanám, rögtön kérdezte: tábornok Geismárt ösmerném-e? egyszersmind meg is hagyta, miszerént az akkoriban épen Pétervárt lévőt

látogatnám meg. — Végezvén kihalgatásunkot, a' czárnéhoz nevezettünk kézcsokolásra.

Ezen udvari különös kegyelemnek vége lévén, ugyan azon hintókkal és mód-
dal a' nagy herczeg' lakába vitettünk, udvarlásunkot 's kézcsokolásunkot előbb a' nagy herczegnénél tettük meg, — itten szegény Arisztákit üldöző mostoha csillaga viszont nevetség' tárgyává tette; ugyan is: midőn a' nagy herczegnéhez bémennénk, spádéja' tokját a' hintóban felejtván, meztelen oldal-fegyverrel ment bé; az ünnepélyesség alatt még magának gróf Zavadoffsinak is nagy fáradságában került, a' különös látványon nem nevetni; kijövetelünk' alkalmával a' külső házban egy udvari legény a' tokot kezében tartván, a' tulajdonost kereste. — Onnan a' nagy herczeghez vezetettünk, ki is midőn született férjfiasságával kérdené Arisztákitól: maga udvari tolmács-e? már a' nagy herczegnéli nevetségés történet által zavarba jövé, egészen meggörbedve 's akadozva alig tudott egy *nemet* kinyekegni. —

Mindennek vége lévén, haza mentünk. A' tolmácsi nevet csak bitorló görögök (mert tolmáclásra alkalmatlanok lévén, minden nevezetesebb helyen császári tanácsnok Fonton úr tolmácsolt) azt mondták: „Már örömet meghalunk, mivel nagy császárunkat láthattuk”. A' török segéd-tisztek pedig azt jegyzték meg: „Anyánkat kivéve, életünkben most csókoltunk legjobb asszony kezét, ugyan hogy engedheti meg a' császár, miszerént nője' testét más illesse?” Kiki nemzete' szelleme' nézőüvegén nézte a' tárgyat. —

Másnap a' portától küldött gyönyörű ajándékok adattak által — A' ezárnak egy aranyból öntött zabláju 's kengyelü pompás nyereg-szerszám, — a' zabola kengyelestől nyolczadfél *okát* ⁹³ nyomott; a' bársony nyereg arannyal volt kivarva, a' hozzátartozó pisztolyok aranyba foglalva, 's briliántokkal remekül kirakva; mindezeket feljűmlatta a' nyeregtakaró, mellyet rubin, smaragd tarkázatokkal egy briliánt-tenger borított, a' fél galambtojásnyi gyönyörű veres és zöld

kövek mint valami szigetek emelkedtek ki a' csillogó tükörből. —

A' császárné' számára egy óv-csattot küldött az udvarias Mahmud, mellynek közepében egy szerfeletti nagy brilliánt ragyogott. — Ezek az ajándékok' nevezetesebbjei; a' sok *Láhoréban*⁹⁴ készült drága nyak-kendőket, 's gazdagon kirakott burnótos szelenczéket ide nem számítva, sok egyebek mentek; — a' császári főbb segédek számára számos *kara horozáni*⁹⁵ derék kardak; mindenki örömmel fogadta a' remek ajándékokat. —

Ez alatt Halil Rifát pasa, ki már ekkor a' szultáni hölgy' leendő férjének ki volt választva, 's ki a' drinápolyi béke után mint követ három millio aranyat leu'sikált, ez a' derék, hűséges, honja' boldogságáért vérző császári vő, egy *tatárt* vagy *kurirt* küldött Pétervárra sok ajándékokkal országos cancellár gróf Nesselrode' nejéhez olly kéréssel, miszerént nagy befolyásu férje ne engedje, hogy Áhmed pasa nálánál többet eszközölhessen a' porta' javára. Ritka hazafuság! személyes

irigységünknek császárunk' 's honunk' javait feláldozni. Hól az ország' sarkalatos hivatalait illy lelketlen tisztviselők bitorolják, lehet-e az olly nemzet' boldogulhatóságát bár álmodozni is? —

Miklós' napját megelőző reggel az udvarnál nagy lever (reggeli udvarlás) volt. A' kül hatalmasságok' követei és a' birodalom' nagyjai az udvarlással párosult üdvözlésben részt vettek. A' császár kozák hetmani forma-ruhát viselt; a' czárné pedig orosz nemzeti ős öltözetet; feje' ékinek alkalmatlan terhe alatt nagy nyughatatlansággal kénytelenítetett küzdeni. — Estve csillámló tántz-múltság, 's fényes lakoma adatott. — Szegény Arisztáki itt is ebül járt, az asztalhozi ülés alkalmával, az egy kevéssé fölemelkedettebben lévő, a' császári család' számára készített asztalhoz állott, 's az épen leülni akarót gróf Zavadoffski más helyre vitte. Ennyi arczpirulás, ennyi szégyen koránt sem tanították az agyafurt szemtelent. —

Ezután Pétervárnak és környékének nevezetesebb helyeit megnézegettük. — A'

péterhofi nyári mulató lak' szép kertjében a' most befagyott sok szökő kútak, víztűrkörök, kiváltképen egy nagy mesterséggel készített fa, mellynek ágaiból, levelei' minden erejéből viz szokott csepegni, figyelmet érdemlettek. A' czár évenként egyszer itt vendégli meg a' szt. pétervári kereskedő kart, 's gyárok' tulajdonosit; — egy illy alkalommal a' czáriczát 's gyermekeit a' vígadó sokaság közé vezetvén, így szólott: „Látjátok, én is művész vagyok; ezek (gyermekeire mutatván) az én gyáramból kerültek.” Illy 's ehez hasonló népszerűsítő (popularis) tettekkel nemzeténél nagy szeretetet nyert. — Egy alkalommal a' kronstadti hajó-tár', 's ezélarányos erősségek' megtekintése után bámulással visszatérő követtől azt kérdi: „Áhmed pasa, láttad-e Kronstadtot?” Midőn a' követ igenel felelne, azt mondja: „Na látod, az angol vendégeket én jó szívvvel látom.” Mászor cserkesz és tatár őrsergeit mutatván, így szólott: „Ezek nem hitem' sorsosai, sem nemzetembéliek, mégis mint

gyermekimet szeretem; ti is bánhatnátok hasanlólag.” —

A' sok lakomák 's fényes táncz-múlat-ságok egymást érték; illy egymást föl váltó örvendezések között azonban a' visszatérés' ideje következett. — A' követi segédek egy egy arany burnótos szelenczét vagy szép gyűrűt nyertek ajándécul; mivel kereszteteket nem viselnek. — Menetelünkhöz hasanlólag tértünk visszafelé. —

Moszkvába érkezhén, múlatásunk' ideje alatt lakomás múlatságokba hívtunk. A' ki Pétervárt látta, Moszkvában nem sok nevezetést talál, — már magának a' városnak fekvése egyenetlen, kiterjedése roppant; nagy templomai számosak. A' czárok' ösi laka 's a' kremel, igaz, pompások, de koránt sincsen bennök a' pétervári kedvesség. Utzái közt legnevezetesebb a' *kithai gorod* vagy is a' chinai város; itten a' chinailag kifestett boltok 's raktárok azon minden közösüléstől elzárt roppant birodalom' terméseit mutatják. — A' hadi fegyvertár tömérdek fegyverekkel rakva, — ezek koránt sincsenek olly mesterségesen

helyeztetve mint Bécsben. — Sok helyen az 1812-ki égés most is látszik. Ezt szántszándékkal hagyják emlékül. — Van e' ropant terjedésű városban valami ezer kőpalota; a' több házak fából valók. —

A' *borodini* és *smolenski* ütközetek' helyeit megvizsgálván, *Kalugára*, onnan *Tulába* értünk, itten a' birodalom' anya-fegyvergyárait megjárván, *Orelen*, *Kurszkon* keresztül *Khárkovba* értünk, itten a' fő egyetemet gyönyörrel nézegettük; onnan *Pultovára* mentünk; azon a' helyen, hol XII-dik Károly megveretett, egy csúcsoszlop vagyon. — *Baltára* érven, kevés pihenés után a' hajdon olly nevezetes két város *Bender* és *Hotin* közt a' Pruthon Szkulennél átmenvén, a' sáros piszkos *Jássziba* érkeztünk. Moldovai herczeg *Sturzó* mindent elkövetett fogadásunkra. — Innen *Fólsánon* keresztül, a' nagy de dancs *Bukarestbe* érkeztünk. Oláhországi herczeg Ghika jól fogadott. A' Bukarest' kívülről fény-űző, de házi körökben tisztátalan népitől megválva, *Gzsurdzsonál* a' dunán átmenve *Ruscukra*

érkeztünk. Az itteni élelem-tárok' megvizsgálásakor egér-ette kölesnél, 's haszonvetetlen kétszer-sültnél egyebet nem látunk, — lehetetlen leírni, mit éreztünk, a' két császárság' hadi ereje' lényegességinek megtekintésekor! mert, nagyon is igazok maradnak nagy Fridrik' ezen szavai: „*Wenn man eine Armée bauen wolte, man von dem Bauche anfangen müsse, weil dieser der Fundament davon wäre*”⁹⁶. Az egyik félnél már maga a' szabályos erő 's bővség tiszteletet 's félszet, másiknál a' rendetlenség, pusztaság, végromláshoz közeledést 's szánakodást gerjesztének. Még maga a' követ is így sohajtott föl: „*Ádzsépa biz nezemán ádám oládzsáisz?*“ (Vallyon mi mikor leszünk emberekké?). A' porta' kedvencei között illy gondolkodású nem sok van. —

Ruscukhoz *Sztámbul* még százhusz óra! A' kocsivali kényelmes utazásnak vége lévén, lóra kerekedtünk, 's hatodik nap már *Sztámbulban* voltunk. — Utunkban egy furcsa eset a' követet nagy buba ejtette; midőn *Sumláról Karnabát* felé egy erdőn

mennénk keresztül, egy róka a' követ' elibe áll, ez midőn pisztolyát kirántaná, annak veres posztó belső tokját elejti, a' róka hideg vérüleg a' felfalt tokot egy bokor' tövibe akarja ásni, — ezen a' babonások annyira megrettennek, miszerint szavak is elállott; csakugyan magokhoz térve, rivalani kezdének; én, Mehmed ali ezredessel beszélgetve a' rivallást hallván, elővágatok 's kérdem: mi baj? egy Juszuf nevű legény, a' még mindég kaparó rókára mutatván, *Séitáni bák* (nézd az ördögöt,) csak annyit mondhata, 's mindnyájok csak *Esztáführ alláh! Esztáführ alláh!* ⁹⁷ szavakat ismételhették; erre én pisztolyt rántván a' rókára lövök, de lovam' nyughatatlansága mián nem értem; fegyverem' roppanására a' többek lelkesedvén, több sikertelen lövést tettek, a' róka a' sűrűbe ugrott. *Karnabátra* érvén, vacsora felett a' követ *Müfti Hadzsi Iszmail* Effendinek a' dolgot előbeszélte, a' mély tudákosságot árulató Müfti komolyan, azt a' bölcs feleletet adta: „Uram, azon rókabőrbe öltözködött, valamellyik ördöngös hatalommal biró nagy

ellenséged volt”. A’ rossz róka két hónapig sem ment ki a’ követ’ fejéből; sokszor mondotta: „Száz aranyot jó szívvel adtam volna megölöjének”. — Valamelly szokott házi róka lehetett. — A’ törökök, mivel náluk a’ természettani vizsgák (physicali experimentum) még csak embriok, nagyon babonások, — ha útra-induláskor egy nyúl, vagy egy asszony megy útjokon keresztül, az őket fenyegető szerencsétlenség’ elkerüléseért visszatérnek. —

V. Szakasz.

Nikáh müriz ifrah, ve báiz in siráh dür. e)

*Mir mah Szultán' lakodalma. — Az
ázsiai bányák' megtekintése, — azok-
ról egy pár szó. — Albánia — Gé-
gálik — Toszkálík — a' skodrai
lázzadás' folyama, és végzete.*

Sztámbulba érkezünkör a' szultán'
's udvara' figyelmét a' lakodalmi készülétek
foglalták-el; a' tengerre nyúló házak' ab-
lakai 's falai méccsekkel megrakattak; —
az ünnepélyre minden pasák, kormányzók
meghívtak, kik a' nagyúr előtt kedvet
nyerendők, tehetségöket kimerítő ajándé-
kokkal udvarlani el nem mülaszták. — ma-
ga az egyiptomi Mehmed ali is egy fregát
kísérése alatt több egyiptomi terméssivel

megterhelt hajókat küldeni el nem mulatta; ajándékai között legkitünőbb volt egy mulató kert, mellynek fényzetes arany-földjén a' virágos, 's más mesterséges osztályok drága kövekkel remekül rakvák. — A' tizennégy napig tartó ünnepély' estvéin nagy tűzi-játékok adattak; nappal pedig kötelen tánczolóknak mulatták a' roppant nép-tömeget; török, görög, örmény, és zsidó asszonyok' több ezrei borították a' *dolma bak-csei* ⁹⁸ oldalt. A' lakodalom sok száz pár embernek keserves volt; a' tátongó bémászkodásra elmenni szándékló asszonyok, férjöknek utolsó fillérit is kicsikorták, a' megtagadás' esetében a' szőnyegeket, mátraczkokat, sőt még a' házat fedező cserepeket is eladták; mondván: „Férjem e'féléket megszerezhet, de én több illy lakodalmat mikor látok? „Többen nagyon levén, állapotjokat számban nem vévőleg elmentek, 's a' tátongás' helyén szültek. Az illy hártalan ujságkivánás a' szegény férjekre káros befolyású levén, nőjoktól többen elváltak; a' Kadik, Mollák a' való-pörök' kihalgatásiban elfáradtak. Végre a' császári

hölgy, nap és hold (mirma) nevű herczeg-asszony, egy Miklós czártól küldött, arannyal borított pompás hintóban a' *bésik tás*i széráljból, a' kiállított hadi-hajók' hathatós ágyú-dörgései közt, lovas és gyalog-csapatoktól kísértetve, az ortakői szérálj' háremébe vitetett. E' pompát a' nagyúr a' bé'sik-tás fölötti Jildiz köskből nézte. Ez ünnepély' bérekesztéseül egy europaias nagy lakoma adatott az külhatalmasságok' követinek 's országa' nagyjainak megvendéglésére. Ugyan ez asztalnál voltak láthatók a' *Sehk el Iszlám*⁹⁹ görög és örmény pátriárkák és a' zsidó' *Háhám bási* vagy is fő rabbiner; — ezen utolsó, vallása' szoross szabályait megtartandó; miután mindenféle puhatolodzó pilantatokat lökeltt, hite' sorsosítól nem látatva, arczpirulással nyult az eledelekhez. A' követi asztalnál különösen dicsértetett a' *gürlács* és *bákláva*¹⁰⁰ 's köz meg egyezésből az europai szakácsok' mesterségét feljűlmuló süteményeknek tartottak. —

A' vigság' mámorából fölédredök, érdekesebb tárgyakkal kezdettek bajlódni. —

Péterváratt létünk' alkalmával Áhmed pasa a' bányászatot tanuló ifiak' intézetét megtekintvén, minden szükséges eszközökből mintát kért. Ezek mihelyt megérkeztek, azonnal a' szultánnak bémútatta, 's egyszersmind az ázsiai bányák' rendbe hozatalát javasolta. Egy császári parancs' következtül egy hatalmas fermánnal europai bányász-tiszt N. úr mellém adatik, olly meghagyással, hogy az örményországi 's kis Ázsiának más részeiben fekvő bányákat járjuk meg, és ha lehet javítsunk, ha pedig nem lehetne, mindent tekintsünk meg, 's visszatértünkkel rajzainkat mutassuk bé. — A' helyek' fekvésinek felvételire megkivántató eszközökkel elláttatván, útnak indultunk. Legelőbb is a' *Szivász* és *Káizerich* közt fekvő *ákdági* bányákat vizsgáltuk meg. A' munkások görögök, a' műveltetők' egy része *Trebisond'* környékéli törökök, 's görögök; ezek a' bányákat magok' erején műveltetik. — Az ezüstnek drachmájáért harmincz parát, az ónnak *bátmánjáért* ¹⁰¹ százötven parát kapnak a' kormánytól, — e' mellett egy héti ol-

vasztásra kemencze-szám szerént százhatvan piasztert 's elegendő fát 's szenet. — Ezért tartoznak a' gazdák munkásaikat ke-nyérrel, ázalékkal 's pénzzel tartani, a' mécseseket fagygyuval ellátni. A' nyert ezüstöt 's ónat a' kormány' emberein kívül senkinek sem szabad adni.

A' bányák' művelése kimondhatatlan gyarló lábon áll. Nemhogy földismerő-jök (geognostájok) lenne, de még egyetlen egy iránytő sincs egy bányánál is. A' *Csicsekli* nevű hegyben háromszáz négyszeg ölnyi területen több mint kilenczven *schacht* ¹⁰² van. — Minden szabály, rend 's könnyebbség nélkül kinlódnak; ha az ércz' erén vizre akadnak, 's magukon segíni nem tudnak, félbehagyják. Az egyenetlen szűk üregeken hason csúszva, alig tud az ember áthatolni. Tizenkét 's tizenhárom éves gyermekek, három — négy okányi mennyiségben, hátokra kötött tarisznyákban, csak legnagyobb bajjal hordják ki-felé az érczet. *Kutyának, Csigának* ¹⁰³ hire sincsen. Egyszer, midőn egy illy lyukban, valóban a' legnagyobb elszántsággal,

az *ultima rerum ratiot*, zseb-pisztolyainkat, magunktól el nem hagyva, gesztakép' mászkálnánk, jobbról balról kopácsolásokat hallván, kérdeztük a' gyakori ütések' okát, „Szomszédjaink lesznek minden bizonnyal” — kaptuk feleletül, 's midőn kérdenők: melly felé veszitek irányzástokat? megvallották, hogy csak az érez' erén mennek, azaz: bányájokat lopólag dolgozzák. Már pedig ezen mód felettéb káros, ezt bizonyítja a' honunkbéli *felsőbányai* lopólag műveltetett bánya. Még most is látható *Rákoczinak* egy parancsa, melly a' bánya' tulajdonosait az illy művelési módtól tiltja. — Az illyeténképen kizsákmányolt érczet a' törökök á' schachtok' szájánál csákányokkal öszvetörrik, 's úgy küldik egyenesen a' csak vashámoroknál használható magasskemenczékhez, a' nélkül, hogy előbb stompolás 's mosás által az idegen anyagoktól megtisztítanak. Szombaton estve egy egy kemenczébe ezer bákmánt béraknak, 's hetvenkét óráig tartó roppant tüzzel, kimondhatatlan fúvók' segédelmével, az ércz kétségbe ejtetik, úgy annyira, hogy a' be-

vetett tömegből valami rossz használhatatlan salakos ón olvad ki. Ebből iszonyú tűzzel, szabad ég alatt, az ón' nagy részének elégsével, egy vagy másfél oka ezüstet kapnak. Ha több ezüstöt adó érczre akadnak, az ollyast az erdön kiolvasztván, az egy drachmáért százhusz parát fizető idegeneknek adják. —

A' *Diárbekir* mellett levő *árgánai* termékeny rézbányákat, 's az *Eufrates* mellett fekvő sok ezüstrrel bíró *Kabá mád-ent* több másokkal megjártuk, 's mindennütt szánakodást gerjesztő rossz művelést találtunk, és pedig a' nélkül, hogy a' meg-edződött elfogultságon legkisebbet is segíhettünk volna. A' helyek' felvételivel foglalatoskodtunk. Ezen ártatlan munkásságunk' alkalmával a' kormányzó' őrizetünkre rendelt emberei nélkül agyon is verettünk volna. Az udvart megcsaló görögök álnokságuk' felfedezésétől tartván, megétetésünket több ízben próbálták. — Nyomorusággal teljes útunkból tizenegy hónap mulva vissza vergődtünk megint *Sztámbulba*.

Útunkban a' természeti szép tájakok mellett andalgással néztük a' hajdon olly virágzó városok' megmohosult romjait. — Az istenek' tiszteletére szentelt valaha pompás templomok' még fennálló remek oszlopai között ittott láttunk füstölgeni egy-egy hitvány kunyhót, mellyeknek nyomorult lakószai a' *telhetetlen kormányzó kőrmei* közül alig menthettek meg egy sorvadásnak indult rongyot, meztelenségök' eltakarására. Ki lehetne olly elfásult érzéketlen, ki az itt levő legkisebb munkáért bővséggel kamatló termékeny vidékkel olly nagy ellenkezésben álló, rablással párosult zsarnoki iga alatt nyögő automatok' megtekintésekor fel ne kiáltana: Uram! ezek valóban nyomorultak! Mély fájdalomtul elfogódott szívvel kérdeztem sokszor a' *Tire*, *Ájdin*, 's *Méless*' boldog vidékei tengő lakóitól: mért nem dolgoztok, termékeny földeiteket hogyan hevertethetitek? „Uram! így feleltek, mi most csak annyit termesztünk mennyivel kiérjük, még is a' *műszellimek*, *ájánok* ¹⁰⁴ alig hagyják meg hátunkon lévő rongyainkat, — hát ha munkásabbak levén, tehetősebbek lennénk, sor-

„sunk mi lenne? egy vagy más ürügy alatt „nemcsak vagyonunkat, de még életünket „is elvesztenők.“ Fájdalom, számtalanszor láttam ezen szavak' valósulásait. — Imé a' sokak által boldognak neveztetett helyeztetésök a' Porta' alattvalóinak! — Mit ér az elzárt, elrejtett vagyon? mikor nem csak annak, de még életünknek is mások tulajdonosai? Egy régi verselő így szöll: *Sevorum nulla est unquam civitas*”; e' valóban igaz is, mert a' hol vagyonomat 's személyemet a' törvény nem biztosítja, lakásom' helye nem *hon*, hanem *börtön*, hól előjárómnak meggörbült alázatossággal azt kénytelenítetem mondani: „*Effendum! bojnium kildán indzse dir*“ (Uram! nyakam szőrszálnál vékonyabb). Ezen minden személyes bátorságot, önállást öszvetipró rabszolgai kitétel a' töröknél olly közönséges, mint nálunk a' hűbérkor' maradványa, az *alázatos szolgája*. Egy világpolgár (cosmopolita) Ázsia' elpuhult nyomorultjai' megtekintésekor, megeshető, nem egészen helytelenül mondaná: „Csak a' szabad „ember lehet munkás, erkölcsös, iparkodó,

„merészséggel bíró 's feltételeiben állhata-
 „tos; a' rab ellenben mindenütt túnya, rest,
 „erkölcstelen 's félénk“; — 's talán nem is
 sajnálná, vagy jobb sorsra érdemetleneknek
 tartaná a' nem önálladalmuakat. . . . Ezt
 én nem vitatom.

Rajzainkot, 's jegyzekinket miután az
 udvarnak beadtuk, parancsot kaptam a'
Skodrába való indulásra, Albania' azon ré-
 szében szabályozott rendőrséget felállítan-
 dó. — Reméllem, itten nem leend szükség-
 feletti az *Árnoutok'* egy-két szóvali bő-
 vebb érintése. — Az Albania' (*Árnoutluk'*)
 nyughatatlan lakói két főbb részre oszla-
 nak: *Gégálikra* és *Toszkálikra*. — A'
Gégálik áll a' serviai, bosniai határszé-
 lektől *Nissától*, *Vucsetrintől* kezdve,
Priszden', *Dukágin'* *Üszküp'*, *Kálkán-*
delen', *Ochrid'*, *Debre'* — *Mát'* — *Elbá-*
szán' — *Téhrán'* — *Durazzó'* és *Sko-*
dra' helytartóságaibul, — *Monasztirt* is
 ideszámítva, magában foglalja a' régi Illyri-
 cumot 's Macédoniának egy részit. Főváros-
 suk, a' *Gégálik'* mozgásinak, csendes, vagy
 zajos létöknek hévmérője, *Skodra* vagy

Skutári. — A' *Toszkálikot* tészik, *Vd-lona'*, *Delonia'*, *Tirhale*, 's *Jánjá'* helytartósági; ezeknek fővárosuk a' hajdon olly nevezetes *Jánja* vagy *Jánina*. — Az árnutok vagy albánusok általánosan *szkipétároknak* neveztetnek. A' Gégák többnyire széles mellel biró, izmos növésű, durva hangú 's természetű, barnaszeg emberek; — egymással örökös vérengező czivodásban élnek, 's bosszuállásukat csak kül ellenség' megtámodásakor felejtetik, — álnokok, megedződött alattomos ravaszsággal birók; kinek testén sorvadásba indult szennyesebb ing és gunya van, az ollyat legvitézebbnek tartják; asszonyaik kivált a' falusiak rondák, dancsok; marhájokkal egyetemben ablak nélküli erős házaikban laknak; mezei munkára menéskor is mind két nemnek araszos hosszú puska függ hátán. Házaik' falain, ablakok helyett vastag lábnyi szélességű 's hosszúságu deszkadarabok szolgálnak; — házak' közepén egy kőből készült tüzhelyre rakják tüzeiket, — a' füst keressen magának menedéket; kandallónak hire sincsen. — *Pri sztinén* lé-

temben néhány fejer lónak szennyes sárgára változását midőn tudakoznám, öküi a' füstöt adták, mit, mind addig nem hittem, míg nem sokára a' gégák' egy osztályának, a' *Lápok* 's *Goldakok* megzablázására számos sergünkkel rájuk ütven, a' pusztán maradt házakban kinyitott ablak-táblák' 's ajtók' ellenére is a' füstöt nem állhattuk; ekkor tudtam-még, miszerént magok a' háztulajdonosok is befekvésökkor, (mert ülésnek nem lehet nevezni), a' földről ritkán emelik fel fejökét. — Ez bármilly képtelenségnek látszik, csakugyan igaz; életemben ezen fosztogatásból élő géga felekezetnél piszkosobbakat, rondábbakat nem láttam; a' némberek' arczát korommá vált füst borítja, kéntelen vagyok hinni, miszerént magán az asszonyi nemén is csak háromszor t. i. születéskor, férjhezmenéskor és halálakor jár víz.

A' *Lápok* egy erdővel körülvett, tíz órányira nyuló szép termékeny völgyet birnak; — harmincz év óta nemhogy valakinek felsőbbségét elősmérték volna, de tisztviselőnek még emberét sem látták magok

közt. — A' hét éves gyermeknek pisztolyain kívül nagyobb boldogsága nincsen, azokkal hál is. Velünk egy pár ágyu levén, sokan bámulva kérdezték: mik lennének azok? 's hogy képes elsütni kakas és kova nélkül? — Vallásrul még képzetök sincs; de ha mások közt vannak, azok' imádási módukat pontoson majmolják, a' nélkül, hogy csak egy szót is beszélnének. — Egy ilyen, midőn imádsága közben mindenik arczra borulása után, öviben lévő pisztolyait kivenné 's serpenyője' lőporát nézegetné, mellette imádkozó szomszéditól elhagyatván, három oráig tartó hajtogatásával nagy mulatságunkra szolgált. — A' gégák közt laknak a' *mirditák* is; ezek a' régi mirmidonok' vitéz maradéki; bátorságukért második Mehmed 1457-ben őket egy rézre metszett *beráttal* ¹⁰⁵ ajándékozta meg, mellynek tartalma szerint, minden adózástól menttek; a' porta' felsőbbségét elösmerő keresztények között csupán ezek birnak illy kiváltsággal; maguk közül egy főnököt választanak, neve kapitány; ez teljes hatalommal itél, büntet; dolgukba senki nem elegyedik; ha a'

fővezértől fölszólítatnak, kötelesek három-ezer jó puskásokat kiállítani; — vászon néműt nem viselnek; — lakásuk az acroce-rauni havasok közt van; — az éghajlat' sá-nyarainak, fájik' bővsége mellett, meztelen testöken viselő fejer czondraposztóból készült dolmánynyal 's harisnyával daczolnak; — eledelök tej, túró, és kukuricza; a' szeszes italok közt a' pálinkát szeretik. — Ezekhez közelítnek a' Skodra körül lakó *múrlákok* azon külömbséggel, miszerént emezek török 's keresztény nevet is viselnek, és a' két vallásnak valóságos amphybiumai: pénteken dzámiba, vasárnap misére járnak; mivel marhát felesen tartanak, a' vasárnapot azokért ülik meg; — bort alkalmas mennyiségben természetnek. — Ide járulnak a' Skodra' hegyes környékiben lakó *latinok*, kiket az albánusok kigyóevőknek neveznek, mivel főbb eledelök a' skodrai tóban bővön termő ángolna. — Skutárinak nagyobb kereskedői, latinok, főbb kereskedésöket Ve-lenczével és Triesttel folytatják; — a' gegálik' minden lakói között leg úriasabbak; többnyire mind tudnak olaszul; — házaik,

magok 's családok csinos; jól élnek; vendég szeretők; fosztogatásnak, rablásnak nem kedvellői; valóban szép alaku emberek. — A' Gégálik között sok és szép tüzelő fegyvereket készítenek, — *Priszrend, Ipek, Kálkándelen* fegyveréről, — *Mát* löpőréről híresek; — *Skodra* a' legjobb selyem sinórokat, sujtásokat készíti. A' gégáliknak mindenik várossa egy egy hegyre épült erősséggel bir, melly nagyon is gyakran szolgál a' kormányzóknak menhelyül.

A' *Toszkák* sűdar növésű, sárgás haju, kék szemű, vidám tekintetű, egész Álbaniának legszebb népei. Házaik 's magok tiszták; az asszonyinem kellemteljes, munkás, a' czifrázkodásnak épen nem ellensége. — Mind két Nem barátságos, vidor, a' társas élet' kedvelője. — Ámbár köztök is gyakoriak a' lázzadások, mégis inkább szitnak a' kormányhoz, mint a' nálaknál sokkal vadabb gégák. A' férjfinak csinos öltözete 's arannyal vagy ezüsttel borított szép fegyvere nem kellemetlen látvány. — Egy szép csinos toszkánál az egész török birodalom szebb férjfit elő nem állíthat. — Testnövésök

a' cserkeszével átalánosan egy, — mentől karcsubb 's fürgébb valaki köztök, annál szebb; kiváltképen lábaik felettébb kicsinyek; többnyire jól tudnak görögül; táncz, muzsika és ének-kedvellők; — szóval a' török birodalom' francziái. — *Jánjában* a' legszebb öltözet 's legjobb burnot készül. —

De térjünk csak a' gégalik' hév mérőjére *Skodrára*. — Császára ellen pártot ütött, 's megbukása' következtében Sztambulban veszteglő Musztafa' helyébe a' szelid *Háfiz* neveztetett skodrai pasának, ki is a' porta' akaratját követendő, minden szerfölötti ingyen élődőknek, kik a' Musztafa' idejében szolgálatban voltak, útat ad; e' tettel egyfelől az udvar' jövedelmét nevelte ugyan, de másfelől azokat a' *hovárdákat* (naplopókat) békételenségre ingerlette, kik a' munkásságtul, mesterség-folytatástul ellevén szokva, fölöttébb fájlalták, hogy a' szokott mód szerint, mint eddig, a' Rája' rovására nem dobzódhatnak. — Ezeknek, az erőszak' oskolájában fölnötteknek, a' semmi, 's csak fesletségben úszó Ahmed és Mehmed béyek nagy gyámolul szolgáltak,

míg némelly közcsend-háborítástul irtodzó skodrai lakosok által Háfiz pasa értesítetvén, 's őket elakarván fogatni, — mind kettő elillant, 's magának Corfuban keres menedéket. — Ezen két csekély vagyonú lázasztónál sokkal veszedelmesebb maradt hátra, a' gazdag kavajai *Ibrahim* béy' személyében; ez a' porta' újításnak esküdt ellensége lenni, a' régi mód szerént két, háromszáz embert, mint erőszakoskodási eszközöket udvarában táplálni, fizetni meg nem szünt, 's Háfiz pasának csak azért, mivel udvar' embere, cselvetni törekedett; — mesterséges fortélyit álszelidséggel 's pénzével annyira tudta palástolni, hogy a' cserkeszi nyilszívűséggel bíró Háfiz pasával nem lehetett semmiképen az Ibrahim' olálkodását elhíttetni. —

Míg Ibrahim cselbe buktató szöveteit terjesztgeti, azalatt Háfiz a' kormánynak hasznot hajtandó, a' murlákok', latinok' juhaira, nyers bőrökre 's egyéb kereskedési tárgyakra vámot vettet; ez magában jellehet nagyon is csekély volt, de szokatlansága mián, a' föld' népire nagy bényomást

okozott; — e' mellett a' Musztafa alatti lázadás' alkalmával a' vár' 's más épületek' megigazítására hetven-öt-ezer piászter, (nyolczadfélezer ezüst forint) költetvén el, ennek visszafordítását kérte a' várostúl; — e' csekély pénzbéli segédet a' tizenhatezer lélekből álló, évenként husz-millio piászter-nél többel kereskedő gazdag város, ha akarja, könnyen kifizetheti, — de a' természeti erőjeket jól ösmerő skodraiak a' pasa' kívánságának teljesítésétől magukat annyira vonogatják, miszerént Háfiz kéntelen az udvarnak panaszt tenni. —

Volt e' tájban Skodrában egy *Hamza* nevű *Tüfekcsi-basi* ¹⁰⁶, ennek egy áldozó husvétra hizlalt kossa, a' Skodrában fekvő szabályos katonaság' számára pásztoroltatott juhok közé szaladott, a' katonák' mészárosa vigyázatlanságbul-e, miből, a' Hamza' kossát levágatja; a' haragra gyúladt *Tüfekcsi-basi* a' mészárost a' piaczon csaknem halálra vereti; az egybe töretettnek családja a' pasánál panaszt téssen; minek következéseül Hamza hivatalától megfosztatik; melly vele való bánást megboszulandó, ma-

gát a' már nagyra szaporodott békételenek¹ számához csatolja. — A' zúgolodás Hafiznak hirül tétetik, de még számban sem veszi. — Ez alatt a' nyolczadfélezer jóforintnak megfizetését tárgyzó portai fermán megérkezik, melly, midőn a' *Mekkeménél* ¹⁰⁷ a' kadi által felolvastatnék, zajjal 's illetlen kifejezésekkel fogadtatik; a' veszélyteljes tolongásból a' kadi csak nagy bajjal tud a' várba szaladni; a' fölzúdult nép az elfutott kadinak házi butorait, 's könyveit elzsákmányolja. Két, három nap tölt el a' két fél' tanakodásával. — A' pasa' gondolkodása szerént, a' lázzadás csak néhány eszeveszett ifjunak elmefuttatása, 's kívánságátul elállani teljességgel nem akart; sőt a' lázzasztók¹ kiadását parancsolja. —

Ez alatt a' nép Dzsámik', Hazak' elibe csoportozik; közülök sokan, kik Hamzaként Egyiptomban több évig katonáskodtak, mind fekvésök' erősségét, mind a' portai katonaság' gyöngeségét igen is jól tudták. A' murlakoknál nagy befolyásu Hamzának csak egy szavára robajjal tódulnak a' zsákmány után ásítózók a' város' utszáira. A' pasának

kiváltképen a' város és vár között lévő kereskedői raktárok' megmentéséről kellett gondoskodni; kívánsága' létesíthetéseért a' *Pászár*ra¹⁰⁸, és az azt oltalmazó *Háválé*re¹⁰⁹ két tábur katonaságot küld két ágyuval és egy taraczkkal. — Az elenyészett 1835-ik év' májussa' 19-én estvéli tíz óra-
kor midén Háfiz pasával vacsoránál ül-
nénk, gyakori puskaropogásokat hallottunk,
mellyre minnyájan fölپattanván, a' várkapu
elibe siettünk; kevés idő múlva hirül hoz-
zák, hogy Hamza, murlákjaival ugyan go-
noszul lövöldözteti a' katonákat. A' pasa
parancsot ad, miszerint helyöket oda ne
hagyják, 's míg lehet ne tüzeljenek, de
ha csakugyan az ellen-tüz nem szünend,
azon esetben az ágyuk se kiméltessenek.

Ez alatt a' katonai lakból még más két
tábur is küldetett segédül. — Egy óra mul-
va, az apró fegyverek' ezerekenkénti ropogá-
si közé ágyudörgések vegyültek. A' meg-
támodást nem is gyanítható szegény kato-
nák, minden mell-védfal nélkül, síkon állva
kéntelenítettek a' házakból, kertekből, ár-
kokból, hidak alul jövö gollyózáport kiál-

lani. — Ezen mostoha éjjelen nyolczvanan elhullottak, százötvenen pedig sebbe estek a' katonák közül. Viradtkor az elbádgyadtak főlváltattak; a' Havalére még több ágyu vitetvén, a' velenceiektől maradott várbéli nagy ágyuk is tüzelni kezdettek. — Ágyu, löpor, taraczk és ágyu-golyó elég volt; de a' Durrazzóban lévő száznegyven pattantyusink hozzánk nem juthatván, hiányukat keservesen fájlaltuk; a' várbeli negyven ágyu-nak 's hat taraczknak dörgésnél tettelegesebb hasznait ritkán vettük. Ravasz ellenségünk fogyatkozásinkat észrevevén, számban nem vételt bizonyító sok szemtelenségre vete-medett. —

Államatunk naponként terhesedett, minden közösüléstől elzárattunk. — Skodrához három úton lehet csak közeledni; az egyik Prisdrenről az acroceraumi hegyek' meredek ösvényin viszen; itt harmincznyolcz órányira még helység sincs az ösvények' rossz-szasága mián, sok helyen a' lórol is le kell szállani; ezen az úton segédet nem várhatunk. — Egy más út viszen Elbaszánon, Ales-sion keresztül; — ezen utolsónál egyfelől

a' *Drin*' vize, másfelől a' magoss szirtok alig hagynak egy két ölös utat. A' harmadik út a' skodrai tóból folyó *Bojana* vizének az ádriai tengerbe ömlése. — A' *Bojana*' toroka is, mint szintén *Alessio*, *Skodrá*-hoz hat órányira van. — A' pártosok az utak' mind hármát ugy elfogták, miszerént terhes állásunkról még nem is tudósíthattuk az udvart; nagy mennyiségű pénzért magukat elszánt levélhordozóinkat, mihelyt elfogták, rögtön fölfüggesztették, —

Végre csakugyan a' fővárostul kétszáznegyvenkét órányi távulságra lévő terhes állásunk felől a' porta értesítetvén, parancsot ad a' *debrei*, *ochridi*, *pékini*, *téh-ráni* 's más helytartóknak, hogy haladék nélkül segédünkre siessenek; de ezek *Alessionál* a' pártosok által visszaveretvén, állapotunk kétségesbbé vált. — A' lázzadás' kiütésekor a' piaczi raktárok-és gabonásokban bizakodó *Háfiz pasa*: mint meghökken, midőn a' vélt lisztnek 's gabonának csak üres helyét találja; — a' mi kevés risre és kukuriczára akadtak, annak mennyisége nem sok reményt nyújtott a' háromezeren feljül

lévő várbélieknek; — 's e' mellett jól ösmérvén az udvarnáli csiga-sebességű dolgok' folyamát, húzamos hadzárástól méltán lehetett tartani; — eleségbéli gyűjteményeckénket kiméllendők, mindjárt a' lázzadás' idején csak vízben főtt rislévvel 's nyolczot főtt kukuriczával személy szerént egynek egynek huszonnégy óra alatt meg kellett elégedni; — de árva levesünk sem tartta sokáig, mert risünk' elfogytával csak az utolsó volt eledelünk septembernek tizenegyedikéig. — Százötven darab ló az agyonszúratás vagy besóztatás helyett éhség miatt veszett el; a' szünet nélküli tüzelés mián a' fegyverek' nagy része haszonvehetetlenné lett; — a' nyughatatlansággal és éhséggel küzdő legénység lankadásnak eredt; a' sok betegek' és sebesek' kigőzölgései, 's főképen a' holtaknak csak másfél lábnyi mélységű gödrökbeni temetése által a' lég megvesztegettetvén, ehhez járulván a' napnak is nagy heve, számos nyavalyák állottak elő, kiváltképen a' vérhas és forró-hideg pusztítólag nyomorgatta a' még ten őket. — Az inség már főfokon állott. — Gyógyszer nélkül

a' betegek csak isteni gondviselésre bíztak; — a' sinlödökön egy kanál lèvvel, vagy egy falat kenyérrel segèlteni nem lehetett. Irtózás volt az állatoknak, főkèpen a' rak-tároknál találtató számos macskáknak eh-ségszülte kétségbenesésüket szemlélni. — Az órállásra kirendelt legénység őrmesterestől a' pártosokhoz szökött. — Sokan közülök bővségre találván, magokat agyonették. —

Iszmail és Hüsszein béy ezredesek a' végveszélyt meggátlandók, a' vár' parancsnoka *Háfiz* pasa' és tábornoki őrmester *Oszmán* pasa' ellenére az ellenséggel frigyet kötnek olly feltételek alatt, miszerént ők a' pártosoknak a' piacztot, Háválét, szóval minden helyet általengednek, 's a' katonaságot a' vár' töviben lévő katonai lakba egyesítendik, melly onnan sehová ki nem menend. A' városiak ellenben magokat kötelezik, fizetésért az vár' alatti legénységet meghatározott mennyiségű hussal és kenyérrel ellátni; — a' várbeliek közül senki is a' kapukon ki ne lépjék; — a' két ezredbéli betegek lehozassanak; 's a' benn lévőknek senki is egy falat kenyeret ne

nyújtson. — Embertelenségök' végrehajtására, a' vár' két bėjáróira öröket állítottak; magassan fekvő várunk tökéletes börtönné vált; — minden közösüléstől elszakasztvák, senkitől, még bajtársinktól, barátinktól sem várhattunk semmit. Csakugyan két tiszt emberségtől ösztönöztetve fenlévő barátjoknak kevés hussal 's kenyérrel akarván kedveskedni, a' minden bejövökét megmotózó örök által észrevétetvén, nagy vitatkozásra adott alkalmat; — a' felingerlödött városiak a' katonaságtól kiszabott élelmöket elhuzták — 's csak nagy bajjal leheté őket viszont megengesztelni.

Ekkor látták ám a' frigyet kötött ezredek: minő megedzett alacsonyokkal lenne dolguk, — de már késő völt; — a' változtatás lehetőségek közé jelenleg többé nem tartozott; mert ugyan-is a' pártosok mindennek birtokában levén, az őszveolvadt, és szűk helyre szorított katonákkal tetszésök szerént bánhattak. A' várbéliek' állása fordulatpontjára sietett; a' magokat elhitt pártosok már a' vár-főladásról, 's az egész katonaság' végképeni elküldéséről kezdet-

tek tanácskozni. Háfiz pasa mind ezeket számban sem látszatott venni, noha állapota kimondhatatlan terhesedett. — Egy mázsa löpornál több nem volt; eledelünk is átaljában elfogyott; a' még megmaradott kevés kukuricza' megfőzésire fa nem léte mián némely elromlott ágyu-ágyokat fordítottunk. —

Azonban september' tizenegyedikén, Alessio és a' Bojana' torkolatja felé vezető úton számos lobogókat szemléltünk. A' pártosok' számos serge előbb a' katonákat semmi esetbeni fegyver nem fogásra megeskettvén, csoportosan tolakodtak a' számunkra jövő segéd' meggátlására. — September' tizenkettődikén Alessio felől ágyu-dörgéseket hallottunk; a' Bojana' kiömlésénél számos hadi-hajókat vettünk észre, mellyeknek sűdar arboczfáin messzelátók' segédével elragadtatással szemléltük. veres földben a' fejer félhóldat lobogni. Érzett örömünk' lefestésére elégtelen vagyok. — A' fölöttébb hosszúnak képzelt éj' eltelésével másnap közelgető hadi muzsika' éltet osztogató hangja élesztgette elalélt keblünköt; nem sokára a' vár alatti teret számos sátrak borították;

a' pártosok' egy része elszaladott, más része Skodrába visszavonult. Börtönünk' kapui megnyiltak — *Rumeli Váliszi* Mahmud pasa legelsőben is számunkra friss eledeleket küldött. A' jóllakás soknak, minden vigyázat mellett, halált okozott. — Másnap a' piacon számos fő nélküli testek heverték; — a' dolgok egészen más alakot váltottak, — a' pártosok' egy része meghódolt; más része pedig a' hegyek közt keresett menhelyet; — szóval: szabadokká lettünk. — Háfiz pasa álhatatossága' jutalmául *kütáhi* pasának neveztetett. — A' pártosok' némely kézbe került fejei, mint szintén több albániai kétes hűségű helytartók, Sztámbulba küldettek. — Így végződött azon sok tekintetben olly keserves lázadás, mellyet a' honfi háborúnak minden kigondolható kegyetlenségei követtek, 's melly olly sokaknak életökbe, 's minden vagyonaiknak feláldozásában került. —

Az öszvetörött üvegdarabokról jól tudjuk, hogy előbbeni állapotjoknál tisztább üveget lehet belőlök fuvni; — de nem így áll ám a' dolog az öszvetört nemzetekkel

's városokkal; ezek romaikból ritkán varázsoltatnak elő. — Ennek igazságát igen is nyilván bizonyítják a' török birodalom' minden környéki, — de kivált Albániában, hól a' nemzet vak dühének mindent kész föláldozni, a' leégetett házak épen nem ritkák. Ott, hól hatásköre kiterjed, maga a' kormány is ezzel szokta az elébbállott pártosokat büntetni — meg kell jegyezni, csak ott, hol hatásköre kiterjed, azaz: Albánia' némelly hozzá járulható helyein, — megösmérik ugyan a' porta' felsőbbbséget, de hogy? — itt is nem de nem mindég kénytelen palliativ eszközökhöz nyulni? *Ochridot, Elbászánt, Teránt, Croját, Skutárit* és *Priszdrent* 's más ehhez hasonlókat kedélyes beteg' módjára kénytelen ápolgatni, — *Debre* és *Mát* a' porta felől semmit sem akarnak tudni; ez utolsók közt még járni sem lehet a' nélkül, hogy az általok készített 's az egész török birtokban legjobb löpor az útzón sikerrel meg ne próbáltassék.

Válonától kezdve *Voniczáig* többnyire mind nyakasok laknak; — a' *tirhalai* pa-

sának hányszor nem kelletik a' gyujtogató haramiával *Táfil-bozzal* egyességre lépni? 's mégis, ha a' tolvajsághoz szokottaj ajándékkal, 's erőszakos tettei' elnézésével türhető csendre nem birhatja, *Janja* 's más helységek zsákmányoltatnak, fölperzseltetnek, az udvar' 's pasa' emberei tetszés szerint kiraboltatnak, meggyilkoltatnak, — 's ha egy tetemes költségben kerülő sereg küldetik ezen europai Irókézek ellen, további ellent nem álhatás' esetében eloszlanak, és zsákmánynyal megrakodott *Táfil-boz* Korfuba illant, — ottan fosztogatási' gyümölcsét elpazarolván, vizonti bánditasággal rettentí a' csendet 's nyugalmat nem ösmérhető kormányzót, és városiakat. Ezen hitvány *Fra-Diavolónak* csupa neve elégséges negyvennyólez óra alatt három, négyszáz főből álló tolvaj-bánda' fölállítására. —

Ilyen az Albániában helyreállított csend; a' kormány' emberei csak úgy élnek, mint az ebek' elfáradási mián képzelt nyugalmat kostoló vadak. De ezen csudálkozni épen nem lehet. — Az eleitől fogva véres egyenetlenséghez szokott árnoutok a' porta' gyön-

geségét jól ösmérve, tulajdon mind erkölcsi, mind természeti, valóban méltánylást érdemlő erejökre támaszkodva, ha egyesülni tudnának, függetlenségöket könnyebben kivívhatnák most, mikor a' török erő, létel 's nem létel közt teng, — mint a' hatalmas *Mürdd* idejében tette azt *Szkendebéy* ¹¹⁰. — Mindén katonai szabályoknak esküdt ellenségei lévén, a' portai katonaság' csorbáinak kipoflására közülök kapni lehetetlen. — Ezen kiolthatatlan gyűlölségnek főingerei az *ászszonyok* voltak, különösen az *akhiásszárriak* (crojaiak); ezek férjeiket 's gyermekeiket a' hős' sirjánál eskették *Nizám* iránti örökös gyűlölségre, — melly esküt azóta pontosan meg is tartottak, 's tartandának, míg a' kormány illy gyönge állapotban lenni meg nem szűnend.

A' *Toszkák* még nem annyira irtoznak a' forma-ruhától mint a' *Gégák*; de velük sem sokra lehet menni. — Fővezér *Resid Mehmed* közülök vagy két tábur *nizámot* állított volt, kik nemzeti öltözeteket megtartották; gyakorlatok' alkalmával maga a' fővezér is *fisztánban* jelent meg. — De

mind e' mellett sem lehetett őket elaltatni. — A' konjai ütközetben bennök bizó jóltevője-
ket legelőbb is ők hagyták az ellenség' kör-
mei között; — szaladó útjokban minde-
nütt pusztítottak; Rumélibe átvergődtek,
's végre eloszlottak. — Azóta az árnoutok
közül szabályos katonaság' több illy epe-
merissei nem támadtak. — A' velek határos
bosnyákok a' kormány' parancsinak nem sok-
kal többet engednek, ezeket honukból ki
sem lehet vájni, — szálas izmos termetökre
nézvé Europa' legszebb gránátossai közé be-
illenének. — E' két daczoló nemzet a' rom-
lásnak indult hajdon erős pádisáhi székek
valódi thermitái; bátran el lehet mind a'
kettőről mondani:

Rebellant, quoniam pax servientibus gra-
vior, quam liberis bellum est. —

VI. Szakasz.

Chi va lontano della patria vede,
Cose già che credeva lontane;
Che narrandole poi non se li crede,
Stimato bugiardo ne rimane. f)

Ariosto.

A' török csecsemő — iskolák — tanulói pálya — a' napkeleti tudományok' felosztása — az orvosi tudomány Sztambulban — a' környülmélettetés — az ifiak' neveltetése — a' házasság — egybenkelési szokások — a' török asszonyok' öltözete, foglalatossága és időtöltése. —

Véres ütközeteket, — udvari fénygőzt, — 's mesterileg kigondolt cselszövényeket látnunk, — vessünk egy pillanatot az oszmá-

nok' csendlepte házikörökbe. — A' műszel-
 mánoknál a' csecsemő' születése után más-
 nap a' hodzsza házhoz hívatik, az új polgár'
 fején lévő *tülbent kendő* ¹¹¹ félrevonatik,
 a' tisztán megmosottat a' hodzsza háromszor
 megfujja, egy rövid imádságot könyörög;
 végre a' szülék által választott nevet a' cse-
 csemő' fülébe sugja; ez náluk a' kereszte-
 lési innepélyesség' helyét pótolja. — Ez al-
 kalommal a' meghívott vendégek szerbéttel
 's édességekkel vendégeltetnek; a' *mür-
 dännáiban* ¹¹² ebédelnek; a' hodzsának
 's másoknak is *bokcsák* ¹¹³ adatnak, 's az-
 zal kiki eloszlik. —

A' nevelés általánosan véve csak a' *há-
 remek'* ¹¹⁴ szép lakóit illeti. — A' gyer-
 mek még a' szegény-sorsuaknál is nagyon
 tisztán tartatik; — a' gazdagoknál a' ki-
 csiny veress sapkát kövek, gyöngyök, 's ke-
 reken felvart aranyok borítják; melly ékek
 között, a' viaszos vászonba göngyölt há-
 rom szegletű *nuszkák* ¹¹⁵ nem legjobban
 illenek, de a' babonás szülék az ollyast cse-
 csemőjök' egészséges és szerencsés állapot-
 jokra nemcsak nagy befolyásunak, de el-

kerülhetetlenül szükségesnek tartják. — Kiki a' mit hiszen, csalhatatlan igazságnak tartja. — Hat éves korában a' gyermek oskolába küldetik; a' nagy uraké otthon neveltetik, egy öreg szolgál vagy házi-borbély' mentori oktatási alatt, neve *Lala* ¹¹⁶. Ezek átaljában véve tudatlan, legcsekélyebb ösmeretektől megfosztott, előítéletekkel 's babonasággal kitömött valamik; az ember és barom közt, azok, mik a' polypusok az állatok és plánták közt. — Ebből látható: minő derék polgárokat nevelhetnek az illy automatok. Ez még a' császári udvarnál sem megy czélarányosabban; — ott is a' korona-örökös olly gyávák' társaságában nevedik, kik nagyon hasonlítanak azokhoz, kikről Lord Byron azt írja: „A' kakasoktól üldöztetve, a' tyúkoktól megvettette, nyomorult életet tengnek.”

Az oskolába ment gyermeknek legelőbb is az *Elif szupára* (A. B. C-és könyv) adatik kezébe. — Az oskolák koránt sem ollyak, mint a' miénkek; az egész házban szék vagy pad ninesen; a' gyermekek gyékényeken térdelnek; mindenik előtt egy keskeny

kis asztalka van, melly könyvit tartja, mivel könyvnek vagy papirosnak nem szabad a' földön lenni; mindenik tanulói osztály együtt van; tanulásuk nagy hangon, testök felsőbb részének előrehajlásával esik. A' gyermekek' egy része betüket tanul, más része azokat egybeköti, más része olvas, másik pedig *lugáti zarfot* vagy is persa és arab szókat tanul; ennél fogva az egész egy megfoghatatlan zsidongáshoz hasonló valami. — A' hodzsa mint személyesített restség egy kis mátráczon tátong; mellette egy idomtalan vékony hosszú rúd, mellyel a' szobában lévők' mindenikét ülő-helyéből elérheti, 's legkisebb hibáért a' gyermekek' döngölését el nem múlasztja, elhítván szegényekkel, hogy a' szülék 's nevelők által kapott ütések' helyei ítélet' napján drága kövek gyanánt rogyongandanak. — A' szabadság' eszméinek szép alap-tanja! —

Az illy oktató intézetekben a' gyermekek közül sokan csak addig tanulnak, míg az *amme szupárát* 's a' szükségesbb könyörgéseket megtanulják, 's azzal vagy ez, vagy amaz elnézésből oskolai pályájok vég-

ződik. — Azt az oszmánok' dicséretére meg kell vallanom, miszerént.ők a' leghitványabb faluban sem mellőzik el a' gyermekeknek iskolába küldésit; 's e' tekintetben oláhinknál, sőt fájdalom! magyarinknál is előbb állanak. — Hogy pedig az oszmánoknál olly' kevés számuak az irni tudók, az onnan van, mivel irásuk nagyon bajos; a' persa négy *P. Ts. Je. Kíáf* betűkkel ábécéjük harminczhárom betüből áll; — *szülüşz, réháni, ákuti, neschi, téalik, díváni,* és *kirma* irás-nemein kívül, mások is vannak; — irás-módjuk persa, arab szókkal úgyannyira vegyült, miszerént ezen két bőv nyelvek' tudása nélkül még csak egy levél-czimet is irni elégtelenek. Innen van, hogy sok altábornok, ezredes van, kik irni nem tudnak, külömben is az aláírások egy betintázott neves pecsét-nyomónak papirosra nyomásából állanak. —

A' katonai 's városi főnökségi tisztviselők mellett mindenütt irnokok vannak. — Ezek természet szerént restek, 's nem kis okai a' hivatalos dolgok' olly lassú folyamának. Nagy városokon, a' dzsámik mel-

lett lévő apró sátrokban számos illy ír-
van; az írni nem tudók kérelem-levél',
vagy egyebek' irásáért illyekhez folyamod-
nak; kik fáradságukat jól megszokták fizet-
tetni. Ezen írogatóknak nagy része *metre-
székben* ¹¹⁷ lakik; az alapító' hagyomány-
nyából napjára egy *fodulát*, langosunkhoz
hasonló kenyérkét, és egy kevés levest
kapnak.

A' *szofták* ¹¹⁸ főbb törekvésök a'
fikih vagy theologia, — *hadish* vagy a'
korán' felvilágosítása. Ez milly háládatlan
tudomány rájuk nézve, azt meggondolni sem
lehet; többeket ösmértem, kik tizenöt, husz
évet csupán ezzel töltöttek, 's elhitették ma-
gukkal a' koránnak emberi elme fölötti meg-
foghatatlanságát. — Csak az egy *elifre* fo-
liántok íráttak; nem különben a' több be-
tükre is. —

A' törökök' egy nevezetes *müderiszé-
vel* ¹¹⁹ Ákiszkáli Hadzsi Musztafa Effen-
divel sokszor együtt levén, beszélgetés köz-
ben bámulva tapasztaltam, hogy dagályos
theológiáján kívül több tudománynak nevét is
alig ösmérte; annyi földösmérete nem volt,

mint egy mokánnak harmincz év alatti szakadatlan tanulása mellett; most is csak hét királt tud Európában, kiknek koronát megérdemlés' esetében a' Pádisáh küld; elfogult csudálkozással hallgatta némelly koránt illető kérdésimet; sokszor bámulva mondotta: „Melly ritka égi adomány! hogy' képes nékem a' koránt megérteni?” Az egész különös ajándék a' Sáváry' koránjának olvasásán alapult. —

A' *fikiht* követi a' *hiet* vagy csillagászat; ezekből mint a' *Confucius'* követői, örökösön jövendőről jósolatokat (horoscopot) olvasnak. — Ezt követi a' *taabir-kháb*, álmefejtés, — *rudjuum* vagyis a' varázslás' tudománya; e' náluk nagy tekintetben van. — Átalánoson véve más tudományok náluk még csak embriok, mint a' természettudomány, felsőbb számtudomány és bölcselkedés' tudománya. — Nem mellőzhetem el egy tanult, 's napkeleten utazott 's az arab nyelvet tökéletesen beszélő férjfinak ezen szavait: „*Un antique préjuge vante vainement la littérature orientale; le bon gout et la raison attestent, qu'aucun*

fonds d'instruction solide ni de science positive n'existe en ses productions; l'histoire n'y récite que des fables; la poésie que des hyperboles; la philosophie n'y professe que des sophismes; la médecine que des recettes; la métaphysique que des absurdités; l'histoire naturelle, la physique, la chimie, les hautes mathématiques y ont à peine des noms; l'esprit d'un Européen ne peut que se rétrécir et se gâter à cette école" ¹²⁰. Recherches nouvelles sur l'histoire ancienne par M. V. . . . y. — Ezen mély tudományú férjfi' szavai igen is igazak. —

Minden napkeleti tudományok közt a' *tibb* vagy orvosi tudomány leggyöngébb lábon áll. — Az egész birodalomban az egy Sztámbulnak van orvosi iskolája, melly egy viaszból készült emberfőnél, 's egy csontváznál egyébbel nem bír; ezen utolsót is egy *Ceneri* nevezetű piemonti, török szolgálatban lévő orvos készítette egy arab rabnak tetemiből; szegényt a' törökök' dühétől csak a' Müssir Ahmed pasa' hatalma tudta megmenteni. Halottak' fölbontása még a' sztámbuli müszelmánok előtt is ret-

tenetéstett; hát még az elfogultabbak előtt? — A' hadseregnél lévő orvosok' nagyobb része szép görög gyógyszerári legényekből áll; — meg kell jegyezni ezen szót: szép, — ezek az utálást érdemlő alacsonyok egy tábornok' vagy ezredes' kedvét megnyerik, más értelmes szolgálatot kereső idegenek' helyeit hitorolják. Az ily undok paraziták' száma annyira növekedett, hogy a' szegény sztámbuli nép egy idegen' látásakor azt vagy *hékim basinak* orvosnak, vagy *kapitánynak* nevezi; ezen utolsó nevezet náluk kereskedő-hajó-tulajdonost, vagy kereskedőt teszen. — Ezen betegeiket más világra passuáló jegyzők' számát a' kormány megapasztandó, parancsot ad, miszerént minden gyógyász avagy orvos oklevelet (diplomát) mutasson; — azonnal némelyek Sztámbulból eltűntek, mások özvegy orvosnéknak, meghalt férjeik' okleveleit jól megfizetvén, előmútatták; — az oklevél mihelyt pecséttel birt, 's latin nyelven volt, az előmúató' személyéhez kétség sem férhetett. — Egy alkalommal a' török főorvosnál *hékim basi* Nedzsip Effendinél levén, nem kis mélt-

fatlankodással néztem, mint olvastatta lengetég görög sebésze által csakugyan egymás görögnek osztrák orvosi özvegytől vásárolt oklevelét; — melly latin nyelven lévén, az ott lévők közül senki sem értette, de a' főorvos fennszóval olvastatván tudatlansága' palástolásáért, nagy figyelemmel halgatta. Vége lévén a' herculesi nagy munkának, a' nemcsak nem értő, de az olvasásban is csak makogó, főorvosostól azt mondja: *á f é r i n*; derék, — 's azoñnal a' hypocratesi tanba bé-avatott méltatlan *togli*, a' számára kinézett második ór-éredhez küldetett nyolczszáz piasztér havi fizetéssel. De nemsokára a' narzesi keserves sorsra juttatott tábornoki őrmester *Résid*-től Szivásznál kegyetlenül megveretett, 's kegyes pártfogóinak nagy bánatjára el is csapatott. Ennek oka pedig e' volt: a' katonának Kúrdok elleni útjokban az ángórai helytartó kövér kecskéket nyúztatván; a' szerfeletti nagy meleg miatt az ottani rosz vizből a' vitézek sokat ittak, a' zsiros eledel 's rosz kényér miatt általános gyomór-síkulást kaptak, mellyet az aeskulapi sarjzat

görcs-mirigynek tartván, a' legények felé sem ment. —

A' *tibb'* hiányosságához sokat hasonlít a' *téváhre* vagy történet-írás; az egy *naimét* kivéve, a' többek csak mesékkel vegyült regék, 's hasonlók az ezeregy éjszaka' történeteihöz. A' *naiménél* igazabb történet-írásunk nekünk sincsen; ez egy társaság' munkája az uralkodóról, kinek életében semmit ki nem ad; — ezen igaz történetekkel gazdag könyv olly könnyű íridommal (*stylus-sal*) íratik, miszerént minden, ki törökül tud, megértheti; más írások' módja szerént, arab és persa szókkal 's kitételekkel épen nincsen felcziczomázva. —

Eflatonnak (Plátonak) izlés-tudománya (*aestheticája*) az oszmánoknál nem sok követőre talál. — Muzsikát nem tudnak. — Virágoknál egyebet festeni nem szabad. — Szinte el is felejtém; a' Mohammed' gondolat-sebességű paripáját a' *bórákot*¹²¹ sok helyen láttam. — Táncz náluk nem divatoz; legnagyobb *dzsümbüsbén* (múltságban) néhány pár *köcsékek* rojtos rokojással felöltöztetnek, ezek, az elfajulás'

bélyegével megjegyzett alacsony görög faty-
tyak, a' legbújább mozgásokkal tánczolnak;
az illy feslettségben gyönyörít találó úri tö-
rök, a' köcseket magához szólítja, apró
megnyálazott arany pénzekkel a' romlottság'
ezen amphybiumainak arczát beraggatja. —
Ezen hyper-aesthetikai fejlődést a' persa
Szádnak's másoknak lehet tulajdonítani,
kik verseikben, mindenütt csak szép ifjakat
énekleni elég alacsonyok; ezen tulságos
ösztön' élesztésihez járul még az ott lévő
görögöknek természeti romlottságuk. Az csak-
ugyan megjegyzésre méltó, hogy a' leván-
tében illy színű keresetekhez mesterileg csak
a' görögök értenek. — Undorodással kell
azt is említenem, miszerént a' nagy urak
's pasák' esti orgiájokban mindég csak *csod-
zsukról* (garçonról) van szó; sok olyan
is van, kinek pénzen vásárlott *cserkesz,*
dzsürzsi, *köhlékkal* ¹⁹² bútorozott há-
remje van. — Az illy remek férfiak között
legelső helyet érdemel Széraszker *Hösref*
pasa; ennek cseméte gyarmatából került-ki
volt fővezér Résid Mehmed, 's a' szultán'
veje Halil Rifát; — ugyan azon oskola az

elsőben egy Lysandert, a' másodikban egy Sardanapalust nevelt. — „Hová oroszlánbörrel be nem mehetsz, rókabört végy magadra,” Részid Mehmed kivált az árnoutok ellen sokszor teljesítette. —

De térjünk csak vissza az oskolákhoz. — Imádságainál egyebet nem tanulható gyermek néhány tudatlan szolgák' társaságában lovaglással, vadászattal, 's mesemondatással fölcseperedik; tizenkét éves korában a' *szünnetet* ¹²³ ki kell állania. — Mohammed, vallása' követőit a' környülméletléssel mintegy karikával még inkább egybe akarta szorítani. — Ennek, tapasztalással bíró napkeleti utazók kettős hasznot tulajdonítanak; — az igaz, a' phallus sokaknál mint második Katalin' fiánál a' nemzést akadályoztatja, — másfelől főkép' meleg tartományokban számos nyavalyákat okoz. Ezen rosszak' egyikének sincsenek az arabok, persák, szóval a' müszelmánok kitéve. — A' *szünnet* kivált nagy urak' gyermekénél nagy innepélyességgel szokott végrehajtani: — körülbelöl ollykorú több gyermek egybengyűjtetik, egyenként egy házba

hivatik; az előre megbátorított gyermek örömmel bemegy, lábravalóját leveti, 's azonnal egy bennlévő erős férfi két karját hátra kócsolja mellyre a' *szünetcsi* egy, két ujjnyi szélességű, késfoknyi vastagságu vas közé szoritván phallussát, egy beretvával elcsippenti, csiptetőjét levévén, valamelly fekete irral megkent, két hüvelyk szélességű vászon-pántlikával vágása' helyét bétékeri; — a' gyermeket hanyatt ágyba fekteti, úgy, hogy felsugorított térdei a' szenvedő tagtól takaróját távol tartsák; ez alatt künn lármáznak, dobolnak, nehogy valamellyik sírásával a' többit elbátortalanítsa. — A' *szünetcsi*, vagy borbély, a' phallust egy tángyérre téve, a' szülékhez viszi, mellyet azok pénzzel 's egy rendbéli szép változóval megváltanak; — ugyan azon tángyérre az atyafiak 's jó barátok is pénzt szoktak tenni; némellykor száz, kétszáz pengő forintnyija is gyül. — Az ágyban fekvő gyermek mellett három éjjel és nappal szünet nélkül emberek vannak, énekelnek, muzsikálnak, komáznak, 's kiváltképen keveset altatják; — szinte úgy bánnak vele, mint

a' solyommal, az egyikkel fájdalmát, a' mássikkal arany szabadságát felejtetik. — Negyedik nap ferdőbe vitetik, hōlött is az írás kötő magátúl lehull, a' *szünnetsi* a' gyöngye hárttyával bevont sebhelyre szúlisztet hint, mit az egészeni meggyógyulásig többször ismétel; hét nap alatt a' beteg megvan gyógyulva. Meg kell azt is jegyezni, hogy az illy innepélyesség' alkalmával a' a' gyerek magának tetszése szerént nevet adhat. — A' beteg-látogatók' mindenike béjövetelekor azt szokta mondani: *gecsmis olá* (elmúlt légyen); — ezen jó kívánságot a' beteg *Alláh rázi oláhval* — (Istenfi-zessével) viszánozza. —

A' szünneten átment gyermek nevendékké lesz; időtöltése öregbedik; dohányozni szabad; némellyek az írás' szebb némeit, mint *szülüst 's divánit* tanulják, mellyeknek tudása a' nevelés' tökéletességei közé tartozik. — A' sztámbuli előbbkelő ifjak valamelly kormányzéki hivatal mellé, vagy pasa' kezei alá adatnak; 's az illyenekből, kik már a' nevelés' minden ágait kimerítőleg tanulták, lesznek az olly híres status=

emberek. Egy irnokocskából, hogy egyszerre főrmester vagy egy tartományocskának virágzását elősegellő, pióczailag jóltévő kormányzója legyen, nem ritka eset. Az illyek millyen bitorlói nem érdemlett helyzetöknek, azt a' mindennapi rendetlenségek igenis bizonyítják. —

A' vagyonos sztámbuli uracs ha néhány *ázelt* (éneket) 's a' *persa Szádinak* egy pár verseit elmondhatja, már nevelésének tető-fokára jutott; 's tizenöt, tizenhat éves korában megházasítatik; koránt sem abban jár, miszerént valamelly gazdag töröknek hölgyét vegye nőül, hanem egy *halai-kot* ¹²⁴; — ennek okát kérdezvén, feleletül azt kaptam: A' sztámbuli *hánim effendi* ¹²⁵ férjének engedelmeskedni ritkán szokott, 's ha elkeseredett férje, rossz nejét tettelesen meg akarja dorgálni, az épen nem szóttalan Éva anyánk' sarjadéka tele torokkal kiáltja: *jángin vák* (tűz van); a' tűz-oltásra öszvetódult nép tüzet sehol sem találván, a' lázzadást okozó férjet a' *timárhánébe'* (örültek' házába) viteti. — Ennek béhozatala sok helyen nálunk sem ártana?! —

A' rabnöveli egybenelésnek csakugyan más tetemesebb oka is van t. i. *halaik'* vétele által az ember számos atyafiakkali egybenkötötést kerül ki, — 's ezek sorsokat érezvén, 's tudván azt, ha magtalanak leendenek, viszont eladathatnak, ha vonszodásból nem is, legalább félszből férjekkel szelídebben bánnak. — Ezen *halaikok* egy sztámbuli hánban, *avret pázár* nevű helyen árultatnak. — Vásárlás' alkalmával az ember őket megnézegetheti, testök' felső részét tapogathatja, a' megegyezés' esetében egy bába-asszony által megvizsgáltathatja, vallyon *dürri nászüfte-é?*¹²⁶ 's azal haza vitetheti. — Szegények! egy ifju vásárló' megjelenésekor, mint igyekeznek keeseiket bájolókká tenni! a' hószín szakállú agg vevő előtt ellenben alig tudják sohajtásaikat elfojtani! — Illy *odálíkot*¹²⁷ vagy *halaikot* keresztén nem vásárolhat. Egy gazdag angol minden oszmán tilalom' ellenére, csakugyan teméntelen költséggel egyet vétetett, el is szöktetett. —

Egyiptomban egészen másképen megyen; ott műlatása alatt kiki egy illyest,

vehet haszonbérbé, 's ha a' szülékkel megegyezhetik, el is veheti. — A' sztámbuli *halai*kok között a' *cserkesz* és *dsürdzsik* legdrágábbak, ezek, mivelhogy legszebbek, 's legjobb házi-asszonyokká válnak, nagy árron, némellyik közülök négy - ötezer pengő forinton is elkél. — De mióta az északi kétfejű sas szárnyait a' Kaukasusra kiterjesztette, azóta bajosan lehet hozni, 's úgy látszik, hogy a' moszkoviták' szemessége Sztámbúl' mind két nemű háremeinek halálos dőfést adand. — — A' görög *halai*kok ólcsók; — az arabok még ólcsóbbak; ezen utolsók, a' háremekben többnyire szakácsi kötelességet visznek. —

A' sztámbuli asszonyok tavasz' kezdetével mindennap mezei időtöltésre, *kir széjire* mennek; — a' hét' mindennapjaiban más-más helyek szolgálnak mulattatásul; — *gökszuji*, *hávuzbási*, *csámlidzse*, *fénerbákce*, *moda burni*, *áidár pasa*, *kiát-háne* nevezetesebbek, a' hat első az *anadoli* részen, 's csak az utolsó van az *europai* részen; — ezen helyek a' kijelelt napon tömve vannak, — többnyire ladikon vi-

tetnek; a' tehetősebbek *arabát* fogadnak, ez egy hosszú kifestett, megaranyozott ökörszekér, mellynek kassa felett négy vékony rúdon, mint a' nagybányaiaknál, egy ernyőfa nyugszik, ezt kék vagy arany rojtos *ih-rámok* (habos persa szőnyegek) borítják; — a' szekerezni akarók, a' kas' fenekére egy vagy két gyapottal töltött *siltét* (mátráczt) terítenek, mellyeket szép párnákkal körül raknak; — a' kas' hátulján leeresztett falépcsőkön fölhágnak haton, még nyolczan is; — az ökrök' jármáról két hátranyúló görbe rúdhoz bojtos kötőkkel az ökrök' farkai fel vannak kötve; a' szegények, jármuk miatt már rabok, magukat még a' legyektől sem védhetik; — az ökrök' homlokot rojtos, bojtos, czifra tükrök borítják, 's fejöken lévő kötőfékeknél fogva vezetnek. —

A' mulatóhelyhez közel az *arabádzi* megfutamodik, az ökrök követik, a' rugó nélküli szekér a' dámákat kimondhatatlanul rázza, 's mentől nagyobb a' rázás, az egymásban ütköző bennülők annál nagyobb örömtöli elragadtatással vannak. Magát az *esz-*

ma szultánt is a' *Mahmud*' testvérít gyakran láttam illy *bovi pageval* (ezt equipagenak mondani csak nem lehet) egy helyről másra rázattatni. Az *araba'* megálapodásakor viszont annak hátulján leszálnak, — 's hallatlan dolog! illy alkalommal némelly porsenai komolysággal bíró *hánim Effen-dit* a' kocsizási rázkodástúl villányosítva (electrizálva) még ugrani is láttam; — lassú lépésekkel a' múlató helyre mennek, az egész napot ott elvesztegetendők; mert ha a' dohányzást 's evést dolognak nem vesszük, egyebet nem tesznek.

Az asszonyok' helye a' férfiakétúl, vázszon vagy zöld-ágakbúl készült fal által van elkorlátolva. — Az egész időtöltés ülésből, beszélgetésből áll; — csupán az apróbb gyermekek játszanak. A' férjfiak hasonlólag a' kávéházhoz közel, terepély boglárfák (plátánok) árnyai alatt, leterített szőnyegeken füstölgetnek; édességet, gyümölcsöt, szerbetet, *helvát* ¹²⁸ árulók nagy számmal vannak, mivel ezeknek mindenüvé szabad kijárásuk van, a' szerelmesek többnyire ezek által izengetnek. Illy *dolce far nientével*

a' nap eltelik. Estve felé kiki hazasiet. — Az útban lévő kávéházak illy alkalommal sztámbuli török *dandykkal* gyurvák, — kik egy zseb-kendő' emelés vagy más ehhez hasonló jelek által boldogítva, a' brillant revue' eltelésével, eltátongott idejüket nem sajnálva, teljes megelégedéssel haza sietnek. —

Ezen *pleasure monotonous* kezdődik tavaszkor 's tart késő őszig. — Munkásságról szó sincs.. — A' sztámbuli tehetősebb asszonyokról nagyonis helyesen van megjegyezve: *Quant a' leur vie domestique, elles sont dans un désœuvrement continuel. Ce sont les hommes qui s'occupent de tous les soins du ménage. Elles ne semblent propres qu'a la seule fin pour la quelle le nature a' destiné leur sexe.* ¹²⁹. — A' szegényebb sorsuak varrással keresik élelmöket. —

De térjünk csak a' hymen' lobogójához. — A' házasulandó' számára török attyafiai vagy barátnéi, egy hölgyet választanak; kik is a' legszigorubb szemességgel, minden L. . . . kupeczeink' daczára, a' kijelölt személyt megvizsgálják, 's tulajdonait a' legnagyobb lelkiösmérettel a' házasulan-

dónak lefestik; — kiis azonnal megkéri; 's jegyül többnyire néhány aranyokat küld. — Mind két fél készül; a' hölgy' résziről egy főző-kalánig minden megszeresztetik. — Mikor a' legény a' leány' házához megyen, a' vele menő *hódzsa* rájuk áldást mond az ajtónál; — a' bemenő vőlegény' kezét megcsókolandó fátyolos hölgy, hódolata' alkalmával igyekszik férjére menendőnek lábát megtapodni — 's jaj az ifjunak, ha azt hátra nem huzta, — másnap az asszony a'val áll elé: „Hallod-e, én vagyok úr a' háznál!

Miután a' kézcsókolás megesett, a' még mindég betakart hölgy a' *düsemének* ¹³⁰ egyik szegletébe leül, 's a' szegény férfinak egy édes kérdésre sem felel; — ekkor egy vén asszony *léjent, ibriket* (mosdó tálat 's vizes kannát) hoz; megmosdott kézzel a' *szofrához* vagy asztalhoz ülnek; a' fátyolát félrehajtott hölgynek, mint *Golkonda'* királynéjának, úgy tündöklük drága kövekkel valóban ritka ügyességgel beborított arcza; ha a' menyasszony szegény, kölcsönözött kövek teszik a' szolgálatot; — az asztalra tett sült tyuknak mellével a' férjfi

kedvesét megkínálja; de a' még mindég szótlan az ajánlottat ritkán fogadja-el; — a' tyuk után *hosáfot* ¹³¹ hoznak, mellyből miután a' férjfi egy két kanállal kapott, az egész asztalt elviteti, száját, kezét megmossa; — az öreg asszony pipát, kávét, vagy szerbetet hoz, 's megkérdi: vethet-e ágyat? — Az orosz honi mátráczkokhoz hasonló, kényelmes, jó széles ágy megvette-tik a' szőnyeggel bevont ház' közepén, (ágyfáról szó sincsen seholt a' műszelmánoknál); egy csak is imádkozásra használtató kicsin leterített szőnyegen a' férjfi könyörgéshez kezd; a' hölgy nálánál egy kevéssel hátrább ugyan azt teszi; — e' rövid csak két *rékát*-bol (fogásból) álló isteni tisztelet végzödvén, az öreg asszony' segedelmével a' paradicsommadár levetkeztetik egészen a' *sálvárig* vagy bugyogóig; ennek megoldása a' völegény' kötelessége. —

Illy alkalommal a' hölgy' öltözete valóban remek; érintése talán nem leend szerfeletti; az alsó; fejr fátyol-selyemből készült lábravaló, mellyet hasonló földig érő lobogós ujjú ing fedez, — az ingnek arasz-

nál szélesbb lehajtott gallérát selyemmel vegyült arany és ezüst virágok borítják; a' remekül kivarrott kötő lábbravalón feljül egy atlasz bugyogó jön — melly ha ég-szin, ezüsttel, ha fátyol rozsa-szin, aranynyal van kivarva; mellét egy csinos mellrevaló szorítja, (a' nálunk divatozó 's csak nyomorékságot okozó vállak ottan ösméretlenek); ezen feljül jön egy hosszú uszonyás, két oldalán csípőkig fölhasított, damaszкуси drága szövetből készült, gazdagon kihányt, hosszú ujjú *entári*, mellynek derekát a' *láhori* gyáraknak ¹³² egy gyönyörű keskenyöje szorítja; ezen feljül egy bő de kurta ujjú, aranynyal vagy ezüsttel mesterileg kihányott bársony *fermene* vagy *száltamárka*; ha tél van, mindezeket egy czoboly vagy fekete róka *kürk* (bundácska) fedezi; — nyakán kövekkel kirakott aranyláncz; füleiben nehéz függők rogyognak; haja számos apró fürtökben van fonva, mellyek jobb és bal felől vakszemei felett rózsákban szorítvák, mellyekből rezgő tők 's kőből formált virágok rogyognak; — feje' tetejét kicsin veres bársony sapka fedezi,

mellyet hasonlólag gyöngyökkel vegyített kövek borítanak; lábait arannyal kivarrott, szint olly' drágaságokkal kirakott bársony papucs ékesíti — (egy illy házi papucs némely gazdagoknál több ezereket ér); ujjain szép gyűrűk csillámlanak; — mind kéz - mind lábujjak, körmökön kezdve az első izig, 's tenyere' közepe sötét sárgára vannak festve; haja höllő-szin, jóllehet leány korában mindég veresre festetett.

Az illyes valami, igaz, nem keveset hasonlít az énekek' énekében említett széphez, 's képes a' legnyálkásabb vérüt is fölhevíteni; — de felette nagy kár, hogy szép izlési fejlődésök hiányteljes. Főbb érdemök, testöknek hasonlíthatatlan tisztasága; bőrök a' sok fürdés által olly finom, miszerént alatta a' legkissebb erek is látszanak; — különösen szájak tiszta 's kellemes szagú, mellynek tisztán tartásáért fejr *szákizt* (mas-tixot) rágcsálnak; ez által foguk is hó-színűnek marad. Pipereasztalukon (toilette) rozsa-olaj és víz főhelyet foglalnak. A' házból kimenő török asszony mellettünki já-

rásakor a' *'drinápolyi 's kizándzsikli* rózsás kerteket varázsolja elő. — Ha házat elhagyja, akkor egy nagy gallérú vékony posztóból készült bőv ujjú hosszú *feredzsét* (köpenyeget) visel, fejét egy *murlin* nevű finom fejer kendővel úgyanynyira beburkolja, miszerént arcának csak szemöldöke 's orra' hegye közti része látható; — kesztyüt soha sem viselnek; menés közben *feredzséjek'* oldal-lyukain kezöket bedugván, azt mind fölemelik, mind pedig a' széljelnyílástól védik. —

Sztámbulban, kivált az *uzun csársziban* (hosszú piaczon) levő tolongásban nemritkán történik, hogy az ember' kezében zseb-kendőt nyomnak, melly anynyit tesz: kövess engem; az illy circéknek hitelt-adó *place hunting gentlemen* ¹³³ koránt sem jut a' Moses és Mohammed által tisztátalannak kárhoztatott négy lábú sörszára, — hanem inkább phidiási mintává válik, — a' duenna' karjai közül néhány erőss fogdmegek által kiragadtatva, ha szerencséjére, erszényével, órájával, gyűrűivel

's jobbacská köntössivel, a' mephistophelesi széppel egy értelemben lévőket kielégítheti, különös szerencse; ellenkező esetben a' tengeri arsenálba vitetik, hol kívánsága ellenére is kénytelen tanulni, mit első Péter Zsárdánban örömmel tett. — Illy sors ért egy H. . . . nevű israélita bécsi dandyt; — hat hónapig tartó ingyen szállásából csak nagy summá pénznek letételével szabadulhatott meg. — Vannak csakugyan olly *armidák* is; kik kedvesöknek romlását épen nem kívánják. — De mindenkinek tanácslom, magában Sztámbulban tettelegesen igyekezzék kikerülni a' légy-ottokat. — Ezelőtt az illy' ujságkivánás halállal, vagy hitehagyással büntettetett, — az asszony pedig zsákba dugatva vízbe vettetett. — De a' mindeneket változtató időszellem e' tárgyban a' sztámbuli műszelmánokat sokat szelidítette. — Csakugyan az árnutoknál most is az illy hibába esett személyt tulajdon atytyafiai darabolják össze. Köztök épen nem lehet utzákon, piaczon áncsorgó asszonyokat látni. — Gyakran megtörténik, hogy

az árnut megházasodik, nőjével egy, két hetet él, Egyiptomba vagy másuvá megyen élelem keresni; tiz, tizenkét évet oda van; az hon maradott asszony férje' távul-létit zúgolódás nélkül tűri; minden vigasztalását fedhetetlen, erkölcsös életében keresi. —

VII. Szakasz.

Müskil küsálik kaidei tábi kerim dür. — g)

A. müszelmánok' fohászokodási módjok — a' török-böjt' leírása — a' két husvét' innepe — a' profétának születési innepe — a' török kávéházak — fürdők — temetkezési szokások — a' szultánok' túlbéi. —

De térjünk viszont az oszmánok' szokására. — Egy valóságos jó müszelmán életének nagyobb részit imádsággal köteles tölteni; mihelyt megházásodott, a' *dámikot* inkább kell járni. — A' rendes imádkozás napjában ötször esik: reggel napfeljőtekor, — délben, — dél és nap' lemente közti közép időben, — nap' lementekor, — és azután két órával; — az elsőt nevezik *sza ba ná má zi* — a' másodikat *ölje* — a' harmadikot *ikindi* —

a' negyediket *áksám* — végre az ötödiket *játszinak*. Nap' feljöte előtt jóval hallja az ember a' *müézzin'* ¹³⁴ *ezán'* kikiáltását:

Alláh hüekber! alláh hüekber!
Eshedü enne lailláhe illálláh! (ismétel-
ve) *Eshedü enne Mohammeden részul*
álláh! (ismét.) *Héj álel szelá!* (ism.) *Héj*
álel felá! (ismét.) *Alláh hüekber!* (ism.)
La illáhe illelláh! —

magyarul:

„Nagy Isten! hiszem, hogy csak egy Isten van! Hiszem, hogy Mohammed igaz prófétaja! Jertek imádkozni! jertek a' boldogság' házába! Nincs más Isten csak az Isten!” Némellykor hozzátéteik: „Jobb imádkozni, mint alunni”. Az *ezán'* hallásakor kiki felkél 's mosdáshoz kezd; könyökén feljül feltürközik, ujjait kiegyenesítve széjjelnyítja, jobbjobban lévő vizes edénynyével háromszor vizet önt bal kezére, ezzel viszont háromszor a' jobbra, — azután jobbjá' tenyerébe vizet öntvén, azt annyira fölemeli, hogy a' viz könyökén folyon le, egymásután háromszor, a' ballal is hasonlólag, — azután bal tenyerébe vizet töltvén, mind két kézzel

arczát mossa úgy, hogy hüvelykei álla alatt egyesüljenek; — azután mindkét kezét megvizezvé, azoknak hátával nyakát hátulról eléfelé megtörli, azzal jobb kezére vizet öntve, viszont annak hátával feje' lágygyát 's két oldalait megérinti; végre lábaira vizet tölt, azokat térdig megmossa, 's kezeit megöblintve vége az *abdesztnek* ¹³⁵. A' rendszeres de sebessen elvégzett mosódás alatt az *amentübilláhit* ¹³⁶ könyörgi lassu hangon, arczát kivéve egyébütt is ritkán, kiváltképen lábait meg nem törli, mivel azokon az *abdeszt'* helye brilliántok gyanánt ragyogand. — Hirteleni mosódását végezvén siet a' dzsámiba, — hová kiki beérvén vagy szőnyegre, vagy ha szegény az egyházi gyékényekre letérdel; — miután hátulról, vagy a' karból a' *müézzin* az *ezánt* ismételte, kiki felkél 's az előlálló *hodzsa'* háta megett sorban állanak; mindenik igyekszik mentől elsőbb sorban lenni, mivel imádságát hathatosbbnak tartja ¹³⁷. — Ekkor a' *hodzsa* két hüvelyke' hegyét fülle' tövire tévén, kiegyenesített ujjakkal kezét előre tartja, 's főnn hangon énekli, de

röviden *álláh hüekber!* azzal két kezét kinyitott tenyérrel, mint volt, sebessen leereszti, 's fölemelvén, ködöke' felibe egymásra teszi, úgy, hogy a' jobb kéz feljül essék, — ekkor elfujja — *biszmilláhir ráhkmánir ráhiim! Eüzübilláhi mineszejtáni rádzsım!* — (A' szánakodó és kegyelmes Isten' nevében! Uram! a' megkérlelhetetlen ördögtől ments-meg). — Elkezd a' *fátihát* vagy miatyánkot:

Elhámdü lilláhi rabbilálemın — erráhkmanır rühám, — málıki jeümıddın — İjjáke néábüdü, — veıjjáke neszteein — İhđınesz szıráthál — müsztekeım szıráthál, lezıne en amte aleihım — gairıl makdubi aléihım — velet dáálın, —

magyarul:

(Dícséret Istennek, a' mindenség' urának! a' kegyelmesnek, könyörülőnek! az utolsó ítélet' napján uralkodónak! Téged' imádunk 's téged' hívunk segédül; vezérelj minket a' jó útra, azoknak útjára, kikhez kegyelmedet mutattd, kik iránt nem gerjedtél haragra, valamint erántunk is bünö-

sök eránt, — úgy legyen.) — Ezt egy kis könyörgéssel befejezi: p. o.

Kulhuvelláhü ehhádürelláhüszszámed, lem-jelid velemjüled velemjeküllehü küfüven ehhá!
 (Egy az Isten; az Isten öröktől fogva való, senkitől nem nemzetett, ő sem nemzett senkit, — senki hozzá hasonló nincsen.) *Elláh hüekberrel* elereszti kezeit, meggörbülve, azokat térdeire teszi, ezen előre hajlott állásban még háromszor *szubhán el-láht!* mondott — azzal fel áll; 's miután mondotta: *szémi elláh hülimenhámiden!* magát arczra veti, úgy, hogy testének kilencz része érje a' földöt: két lába' hegye, két térde, két könyöke, két tenyere, 's homloka; ezen állásban marad, míg háromszor elmondotta: *szubháne rabbiel ázim!* ezt végezvén, *elláh hüekberrel* fölkel, kezeit megint köldökire teszi — a' *beszmelénél, biszmilláhirnál* kezdve a' *fátihát* viszont elmondja, 's a' már érintett mód szerint megint arczra borúl; — de ekkor térdelve, sarkain ülve marad; rövid imádsága' végzetével fejét jobbra, azután balra fordítja, ezt mondván: *Esszelámen áleiküm,*

vé ráhkkmet elláh! (Békesség veletek 's isteni kegyelem!) — azzal olvasóját előveszi, — ez áll három osztálybúl, mindenik osztály harminczhárom szembül, — *szubhán elláh!* (Kegyelem' Istene!) harminczháromszor elsorolja, — *elhámdü lilláh!* (Dicséret Istennek!) ugyan anyiszor, 's végre hármintzháromszor *alláh hü ekber!* (nagy Isten!). — Kinek olvasója nincsen, ujjai' mozgatásával számít. — Az olvasóhúzás végződven 's azt elteven, két kezét kinyitott tenyérrel maga elibe tartja, mintha azokbúl valamit olvasna, — ekkor nemzete 's felebarátjaiért könyörög lassan, — két kezével arcját homlokán kezdve lefelé megtörli, 's az imádságnak vége. Ha valaki áhíthatosbb, az említett mód szerént a' könyörgést többször ismételheti. —

A' dzsámikbólí kijövetelkor, ha valakinek új papucsai rosszakkal felcseréltetnek, még nem olyan nagy baj; — de gyakran megtörténik, hogy a' hivek közül sokan lábbeli nélkül maradnak, kivált nagy innepeken. — Az oszmánok' földjén is, mint szin-

tén nálunk, a' koldusok' egész serge ostromolja a' *dzsámik'* ajtait. —

A' müszelmánok' szün-napja a' péntek *dzsuma*, mellyet követnek a' többi hat napok u. m. *dzsuma ertessi*, *pázár*, — *pázár ertessi* — *száli* — *csársámba* — *pensembe* — (azaz: szombat — vasárnap — hétfő — kedd — szereda — csötörtök). — Még péntek-nap is boltokat nyitnak. — Déli templomozás után dolgoznak; illyenkor az europai kivált Sztámbulban nemkevésé bámúl, midőn a' boltokat templomozás alatt nyitva látja a' nélkül, hogy valaki bennök lenne; egy spárgának, vagy fa-rúdacsckának az ajtóban keresztbe húzása elég bátorságos. — Az europai rendőrséggel megtüzdelt nagy városokon ezt kár nélkül követni bajos lenne.

A' dzsumákon kívül, a' müszelmánoknak van még két innepe: az egyik nagy husvét vagy *bujuk báirám*, másik az áldozó husvét, vagy *kurbán báirám*; ez az elsőnél két hónappal mindég hátrább esik. A' *bujuk báirámot* egy egész hónaphól álló böjt, a' *ramazán*, előzi meg; ez az

évnek mindenkor kilenczedik hónapja; — még a' legszegényebb is igyekszik a' *rá-mádzánra* lehetőségig elkészülni. — Mindenik hónapjuk ujságkor kezdődvén, a' *rá-mádzán'* beállásakor nagy lövöldözések tétetnek, — városokon, erősségeken ágyuk dörögnek. — Vacsora után az első *térávi* vagy böjt-esti imádság tartatik; ez felettébb hosszas, — negyvenhatszor kell tele-gyomorra arczra borulni. Ezen tulságos hálálkodás, kivált a' következő napokban minő terhes, a' böjt' folyama megmútatja: — egész éjjel nem alusznak; reggel felé egy ágyu, hól e' nincsen, dob-pergetés, az asztalhozi ülésre jelt ad; ezen éjféli utáni lakomának neve *szüfür*. — Kiki, mintha egész éjjel böjtölt volna, kettőztetett szorgalommal *dohányzik, kávézik*. Mintegy másfél óra múlva viszont jel adatik, 's azonnal kiki imádot gyönyörét: pipáját elteszi, száját kiöblinti — 's mondja: *bu gyünki orucsum tutmászina nijet éjledim* — (mai böjtöm' megtartására megam' elhatároztam). — A' *szófok*, (buzgóbbak), nem feküsznek le, hanem hajnal' hasadtakor fohászukot el-

mondják. — Mások nap' le 's feljötít elaluván, csaknem délben fizetik le reggeli adójukat; de e' nagy hiba; — egy ráházáni nap' még vizet sem szabad inni; pipát, a' töröknek valódi elemét, látni sem lehet. — De mindezeknél keservesebb a' *theriákik'* sorsa, a' *gidádzsig áfiontoli* ¹³⁸ megfosztatás, e' vallásos tilalom mián redőtelyes homlokukon kétségbenesés ül, 's kivált az esti utolsó óra' eltelése alatt halál' verejtéke borítja sáppadt arcukat. Nap' lementé előtt fél órával kiki asztalhoz ül, óráját kezébe véve keserveş sohajtások közt várja a' tizenkettőt, azaz nap' lementét. — Keblököt örvendeztetőleg az ágyu vagy puska megszólal, az előtte lévő szerbetes poharat kiki felveszi, egy *b e s z m e l é t* ¹³⁹ mondván: *orucs' bozmászindá nijetl et-timet* (böjtömnek felbontása szándékom) elhabarja, — kezében lévő poharát kiüríti, 's azzal *iftárhoz*, (böjti vacsorához) fog. — Az első étel mindig vajba vert de egészben hagyott tojás, mellyre czitrom facsartatik; — olajgyümölcsel, különböző étvágyat gerjesztő- 's inyet csiklándoztatókkal az asz-

tal rakva; — ekkor előre nyomulnak a' tá-
lak, az étkek' különböző osztályiból álló,
's ez alkalommal egybengyűjtött gyomor-
békéltetők' számos sergével; — hus', tész-
ta', téjneműek', és zöldségeknek mennyisé-
ge számíthatatlan; a' török ezen étkek'
mindenikével eszi az asztalon lévő különbö-
ző salátákat. — Végre megérkezik a' tar-
talék-sereg — melly áll egy idomtalan nagy
tál *pêlâvbul* (rántott risbül) mellyet, mint
test-örök, aludt-téjjel töltött tálacskák kö-
vetnek, és a' salátás csészéket rögtön felvált-
ják. — Mindezeket béfejezőleg feltéte-
lik a' *hosâf* — 's azzal vége az *iftárnak* vagy
böjtös vacsorácskának. — Kezét, száját kiki
megmossa, megtörli, — ételnéli férfiasága'
jelét, homloka' verejtékét megszikasztja;
dohányzáshoz, kávézáshoz fog. Nem soká-
ra az esti imádságra jel adatik; mosdás
után kiki elő áll a' herculesi munkára; —
valóban nem csekély dolog olly megterhelt
gyomorral, mint egy jól lakott *boa con-*
strictor ¹⁴⁰ negyvenhatszor arczra borúl-
ni, 's fölállani; — ezen, még az olym-
piai játékokban is talán koszorura méltányoltatha-

tó, elszánt tusa' megküzdése után, egész éjjel pipáznak, kávéznak; reggelfelé viszont esznek; — 's ez egy egész álló hónapig mindig megy. — Husz nap' eltelésével minden komolyodni kezd; estvefelé magok a' kezekben levő olvasókkal szédelgő öregek is olyanok, mint a' farba lött medve, 's kedvök csak esti jóllakásukkal jön meg. —

Rámádzán' alkalmával a' hivatalos dolgok nagy pángást szenvednek; minden levelezések estve folynak; lehet képzelni, hogy a' szegény különben is rest irnokak a' nappali böjttől elalélva, az éjjeli kávézás és dohányzás mián nem igen serénykedhetnek. — Városokon a' böjt' minden estvéjén a' *mindárék* ¹⁴¹ apróbb különböző színű lámpákkal rakvák, — szegényebb helyeken legalább csötörtök' estvéjén bizonyoson. — A' sztámbuliak az egész délutánt vagy szultán *Áhmed'* vagy *Bájádzid' dzsámijaik* körül szokták ellézengeni. — Ezen utolsó-tól nem messze egy pár csinos bolt levén, maga a' nagy-úr is néha ott üldegél; olyankor mindig a' templomban lakó szerászkér pasánál szokott *iftáron* lenni.

A' keservesen eltölt hónap' harminczadikán estefelé a' kirendelt örök mihelyt az új holdat megpillantották, puska-ropogtatással hirdetik a' *báiram'* másnap reggeli beállítását. Nap' feljöte előtt kiki a' *dsámba* siet a' báirámi könyörgést ottan elmondandó, — öreg, ifjú iparkodik az innepélyes isteni tiszteletben részt venni. — A' *báiramot* megelőző nap a' nagy-úr vagy négy tábur örserget, a' *hádemék* ¹⁴² osztályával; Sztámbulba menni parancsol: maga a' padisáh is az egész főtiszti karral a' *bábi humájunba* költözik, onnan az *ájásophiába* ¹⁴³ menendő. Másnap jókor a' *bábi humájun'* kapuitól a' *sophia* dzsámiig a' katonák két sort alkotnak, legelől a' pompa-serget egy rakás *kapidzsi basik* ¹⁴⁴ nyitják meg, ezeket követik valami negyven dárdadzsidások, ezek után vezettetnek a' szultánnak gyöngyök, - 's kövekkel gazdagon kirakott nyereg-szerszámú tizenkét szép lovai — ezek után lovaglanak a' *szádriázem*, *széráskér*, *kapudán pasa*, *séhk el iszlám* ¹⁴⁵, és *kászaskerek* disz-öltözetekben; végre jön a'

p á d i s á h, fején egy *f é s z* (veres sapka), mellynek elején egy brilliánt koszoru rogyog, hátán egy *herváne* (gallér köpenyeg) mellynek galléra' közepén 's két szélin egy-egy nagy magánykő (solitaire) csillámlik. — A' szultánt követik a' tábornoki segédek, országos titoknokok, és kamarások. — A' dzsámiban a' nagy-urnak egy aranyozott rostéllyal beborított külön helye van. — A' nemzeti komolysággal megegyező lassú énekkel az isteni tisztelet elkezdetik, 's mindenki énekli: *Álláhhüekber, Álláhhüekber! Lá illáhe illelláh — Álláhhüekber, Álláhhüekber! La illáh elhák.* — Az Isteni tisztelet úgy foly mint más dzsumákon, csak hogy a' *hodzsá* a' *hütbét*, a' *mirábont* innepélyesebben mondja, mint más alkalommal. A' fohászzkodás' végén a' *hodzsá* fölszólítja azokat, kik szakállukat meghagyni szándékoznak, — ezek fölállanak, 's a' többi a' *hodzsá* után egy rövid könyörgést mond.

Báírám' alkalmával szinte egy láb általmérőü viasz-és másféle gyertyák gyujtatnak meg. Az-is megjegyzést érdemel, hogy a' dzsámikban csupán csak a' két báí-

rám' alkalmával énekelnek, és a' fennebb érintett éneket számtalanszor ismétlik. — Miután a' pádisáh a' bemenés szerént kijött, és széráljába ment, az ország' jelen levő nagyjai idvezlésére mennek, 's miután lábait megcsókoltatta, *bésiktási* széráljába innepélyességre készült pompás negyvenöt vagy hat lábnyi csónakon hazavitetik; — ha a' hajós-sereg a' bosphorusi canalisban vesztegel, minden hajó, dísz lobogóit föl huzván, huszonegy ágyu-lövéssel tisztelkedik; — a' főparancsnoki hajón a' császári *tughrás* (zászló) lobog. — Az illy' lövöldözés három napot tart, minden nap reggel, délben és estve; — a' nagy dörögés mián a' canalisban lévő házak nemcsak megrázkodnak, de még az ablakok is, ha jó előre ki nem nyíthatnak, a' hathatós hang mián egybenzúzatnak. Báiram' alkalmával, minden alattvaló tartozik felsőbbjének üdvözleni ilyenképen: *Báiram mubárek olszun, effendum!* (a' husvét üdvös legyen, uram!) mellyre a' felelet: *szi z e d á mübárek olszun*, (néktek is üdvös legyen); az alsóbb rendűek jobbról balról

egymás' nyakába borulnak; — még a' legnagyobb ellenségek is megengesztelődnek. — A' báirámi három nap' eltelésével a' divánban (miniszteri tanácsban) *tev d z s i h á t* (tisztí választás) tartatik; — az *ipka*, vagy választási jegyzék, mindenfelé elküldetik. —

Második nagy ünnep a' *kurbán báirám* vagy áldozó husvét, — ez mindég *zilhidzsé* hónap' első napjára esik. — Ekkor minden igaz müszelmán, kinek csak tehetsége engedi, tartozik egy *kurbánt* (áldozatot) vágni, — mi rendszerént kos, de teve, borju, sőt még kecske is lehet; — a' nagyok negyven, ötven kost is levágnak; maguk csak veséjeből esznek valamit, a' hust pedig mind a' szegényeknek adják. — Az áldozatok' bőreit többnyire lézengő *dervisek* szokták *tekék'* (klastromok'), számára elkérni. — Sztámbulban egy husvét' alkalmával több ezer kos üttetett le. Az áldozat-tétel így esik meg: a' kosnak előbb kevés sós kenyér adatik, — homlokából kevés szőr kitépetik, — egyik első 's egyik hátulsó lába egybeköttetik, a' *kübleh* (vagy Mekka) felé fordítják, 's nya-

kát egy húzással elszelik; — az áldozat' vérit, hogy ebek vagy más állatok fel ne nyalják, egy előre megásott gödörbe eresztik 's földdel betakarják. Az áldozatot vághatja akár ki is, — csak hogy mosdott legyen, 's egy húzással megtegye. — A' *kurbán* husból az ott lakó keresztényeknek enni tilos, — de sok görög 's örmény papázók' daczára, láttam némelyeket, kik jól hozzá láttak. —

A' két báirámon kívül van a' müszelmánoknak még egy nevezetes [napja — a' *mevlud* vagy a' *pégámbér*' születésnapja. — Ekkor a' *pádisáh* mindenkor a' közelebbi dzsámiba megyen, esti könyörgésit elmondandó; — visszatértekor háreme' ajtaján belül a' *válide szultán* (anya szultán) egy szép *dürri nászüftét* (margaritha nondum perforátát) viszen fia' elibe — kit, a' *pádisáh* minden *aversion to women* ellenére, a' hozott törvényeknek engedelmeskedendő, kénytelen elfogadni. —

Az érintett három nevezetes napon kívül, minden *dzsuma* napon köteles a' nagyúr valamellyik *dzsámiba* menni. — Miután

két három tábur katonaság előre küldetett, nagygyaitól kísértetve, a'jtenger parton lóra ül, lovagolva megyen a' dzsámi' kapujáig; — kijövetelkor a' neki benyújtott kérelemleveleket segédjei veszik kezökhez. — A' kormánynak sokszor valóban hasznos tartalmu kérések 's joslatok' nagy része az *auto da fé-re*¹⁴⁶ kárhoztatik. Számos illy kegyetlenségnek voltam tanuja.

Vessünk már egy pilantást a' török helylők' egyetemére — a' *kávéházakra*. — A' sztámbuliak kevésbé a' tisztasághoz még hasonlítanak, de más városokon, rondaságuk mián szánakodást gerjesztők. A'kávéházakban deszkából készült *kerevitek* vannak, a' túnyaság' ezen helyei gyékényekkel borítvák, — a' gyékények felett deszkábuli kerék táblákon szénnel töltött nagy tálak ékeskednek, a' tehetösebbeknél a' tálakat *mángálok*, (üst formma tüztartók) váltják-fel, — ezen portative kemenczéket kivált benn körülülük, dohányfüst' ködével a' szobát úgy betöltik, miszerént egymást-is alig láthatják. — Időtöltésök rendszerént nagy csend, — mellyet ollykor-ollykor a' pipák'

kiverése, vagy egy ezer-egy-éjszakai történet' előadása szakaszt félbe. — Midőn az ember, a' pipázást 's kávé hörpölgetést alaposon kitanult ezen automatok közé *szelám aleikümmel* (békesség veletekkel) bemegy, 's leül, — a' bennlévők' mindenike kezét mellére téve ezt mondja: *merhá-bá* ¹⁴⁷; melly szót a' restségre fölszentelendő ujoncz mindennek viszánozni köteles. — Ezen foglatosság, kivált ha a' henyélők' száma nagy, nem kevés időben kerül. — A' *mángálok'* széngőze — az egyiptomi csapási éjkekhez hasonló dohányfüst, — a' minden gőzzel teljes nagy meleg' kábító ereje a' szokatlant eleíntén elszédítik. — A' henyhely' látogatói közül sokan olly szorgalmatosok, hogy az év' nagy részét ott töltik 's csak háltni járnak haza. — Az illy nagy hazafiak éltök' tettekkeli tündöklésiért nagy megkülönböztetéssel bírnak, pipájok' kiverésekor tüstént szénnel udvaról a' *kávédzsi*, holott mások pipájuk' *kéb ábjával* ¹⁴⁸ kénytelenek a' munkátlanság' elkerüléseért újra töltött pipájokat meggyujtani. — A' sztámbuli kávéházak' közepén szökő-

kúta vannak, mellyeknek zuhogásánál kiki elragadtatással löki bokros füstjeit. —

A' töröknek egy más, nem csak idölopásból, de valósággal is egybekötött helye a' *hámám* vagy *fördő*. — Átalánosan véve ez a' miénktől különböző. Húléskor 's más bőrbetegségekben a' szenvedőnek valóban jóltévő. — A' fördendő egy nagy, mátráczokkal körül rakott szobába megyen, 's két, három egymásra tett mátráczból alakult halomhoz áll; — a' szemes szolgál a' kiválasztott ágyat tiszta fehér lepedővel rögtön beborítják; a' levetkezést elősegélik, fejét begöngyölik, testének felső részét egy nagy fehér kendővel beborítják, dereka körül pedig egy nagy kék gyapottselyem csíkos kötényt (pestemált) szorítanak, lábravalóját lehuzzák, 's egy pár *nalint* (fa-papucsot) hoznak; karját megfogják 's a' szouklukba vagy hülő helyre viszik; itten egy leterített vékony mátráczra leül; kávé, pipát hoznak; miután kávéját kihörpölte, lassan izzadni kezd, az ott levő *tellákok* (óvógatók) közül ketten is az embernek állanak, fejemen kezdve, minthogy el vagyok nyúlva,

lábujjaimig óvnak, fogdosnak; ezen hámámi fortély a' bádgyadt testnek felette jól esik; ezután bemegyek a' fördőbe; ez egy kúpra (domra) épült, feljűlről világított nagy terem, mellynek kerek közepén, aljától föl-emelkedve egy nagy kör, fejér márvánnyal ki van rakva; ezen körnek átmérője öt vagy hat sing; erre egy lepedő terítetik, elsőbb azon hanyatt elnyúlok, az alattami kövek' hévsége a' terem' nagy melegével párosulva, minden izzó lyukaim' megnyíjtják, verejtékem csorog; ekkor ujjalag jól megóv-
nak, hanyatról hasra fordítanak, hátamot lábaimot jól megszorogatják, 's dörgölik; az-
zal a' teremet körülvevő több számú' szobák' egyikébe visznek; miután a' fördő-
legény az ott levő törpe deszka-asztalt réá-
vetett vízzel jól megtakarította, leülök, a'
mellettem levő márvány víz-tartóba a' felet-
te függő csapokból vizet eresztek, 's egy
csészével magamot öntözgetem; ekkor az
örökös izzadásra kárhoztatott félig mezte-
len *tellák* hozzám jön 's kérdi *kesze szü-
reimmi?* (e' ször-zacskóval megdörgölje-
lek-e?) — azelőtt jóval testem' felső része'

takaróját elvetvén, meztelen karomat megfogja, kezére húzott hat hüvelyk szélességű szőr-zacskójával azt addig súrolja, míg a' legkissebb mocskot hosszú sodratokban leviszi; a' *tellák*, kötelességében hűséges eljárásának bizonyítványául, a' sodratokat lábaim' elibe veti a' szoba' földjére, mellyet a' viz onnan aztán elmos; — miután testemet e' szerént megtisztította, ha tetszik hónyam' alját megberetválja, 's ha a' beretvát egyebütt is használni akarnám, azt ott hagyva kimegyen, az ajtót egy nagy kendővel előbb betakarván; — elvégezvén dolgomat, kettőt hármat tapsolok, 's ime egy tál szappany-habbal bejön, — e' bezzeg koránt sem debreczeni büdös szappany, fa-olajjal és lúg-sóval készült természeti jó szaga még illatozó szerekkel neveltetik, — ezen habbal 's a' kezében levő *kéfinnel*¹⁴⁹ bedörgöl, lemos, viszont bedörgöl, mindaddig, míg testem a' csak gondolható tisztaság' fő fokára jutott; ezzel ott hágy; de csakhamar visszafordul és egy kezében levő tiszta fejer köténnyel beburkolván, kiviszen a' *szouklukba* 's ott egy már elkészített

helyre leültet, fejemet derekamot megtörli, arannyal kivart más kötényeket ad réám, azzal kivezet azalatt tisztába hozott előbeni ágyamhoz; itten egy nagy tiszta lepedővel betakar, pipát, citromos czukros vizet hoz, 's egy pár gyermeket rendel melém, ezek addig surolgatnak míg megszáradtam; ekkor felöltözöm, 's általadott erszényemet 's orámat vissza kérem, a' *telláknak* fáradságát husz, huszanöt jó xral, a' fürdő-ház' tulajdonossát az előmbe hozott tükörrre vetett tiz xral 's a' többit hasonlólag egy pár parával kifizetem, 's az egész fürdés másfél, legfeljebb két jó forintomban kerül. —

Ezen fürdő az által, hogy az izzó lyukakoni kigőzőlgést hathatósan elő segíli, a' bőrt tisztán tartja, sok terhes nyavalyákat elűz; tapasztalásból beszélek, — benn műlatásom' ideje alatt rosszul létemnek fürdővel vettem elejét; pestis vagy más ragadó vészek' alkalmával kezeimet 's orczámat szagatlan fris fa-olajjal bekenvén, rendes jó élet-mód mellett minden csapásoknak dacoltam. — A' testnek hetenkénti megtisz-

títása, törvényé vált szokás az oszmánoknál ; a' szegény ember négy öt xral czélt ér. — Éjjeli pollutio vagy vászon néppeli közösülés után a' *juszul* (megtisztulás) vallási szoross parancs. — Még a' legszegényebb müszelmán' házában is egy illy mosdó-hely elkerülhetetlen; — a' nagyoknak valóban pompás házi fürdőjök van. — Dögvész' alkalmával a' testeket tisztán tartó müszelmánok koránt sincsenek annyi veszedelemnek kitéve mint az ott létező nem olly tiszta europaiak, görögök, örmények, és zsidók; — főkép' *Hászköi, Bálát, Kuzgundzsuk, Ortaköi, Tátávla's Galata* nevűkülvárosok, Sztámbul' egészséges állapotja' legkissebb rázkodásakor, zsidó 's görög lakóinak rondasági mián hathatós rengéseket állanak-ki.

Egyéb rendtartásokat úgyis láttunk, tekintsük meg már az oszmánok' *temetési szertartásukat* is. — A' müszelmán' halála a' hodzsának rögtön tudtára adatik; — ki is azonnal a' dzsáminál lévő nagy *kazánt 's tábutot* (ez egy négy lábon álló párkányos asztal) a' halottos házhoz küldi; a' vízzel megtöltött kazán alá tűz tétetik,

's mihelyt megmelegedett, a' hodzsa azonnal a' halottat a' tábutra téteti, szappanhabbal kefinnel jól megmossa, egy lepedővel megszikkasztja, a' halott' kezeit a' helyett, hogy keresztbe tenné, csípői mellett hosszan elnyújtja, kéz - és láb-ujjai közé gyapottat rak, szemét, száját, orra' lyukait, füleit, szóval minden lyukait gyapottal bedugja, egy lepedőbe begöngyöli; koporsóba téteti; — könyörög, 's azzal töstént már elkészített sirjához viteti. Ha a' halott nagy úr volt, akkor koporsója előtt dervisek tömjéneznek 's egy-egy *iláhit* (dicséretet) énekelnek. A' sir nem olly mély mint nálunk, és padmalyos; a' koporsó padmalyba tétetik úgy, miszerént a' halott arczczal Mekka felé essék; a' padmaly' száját deszkával berakják, — a' sirt betöltik, — 's azzal vége minden temetkezési innepélyességnek. — A' nagy úr szinte, mint a' koldus költség nélkül temettetik. A' töröknek szokott szava: „*Csiplák geldik dünjáá, csiplák giderisz mézárá*” — (meztelen jöttünk e' világra, meztelen szállunk a' sirba). — Valakinek halála és temetése közt alig telik el

nyolcz óra. — Ha sirjában magához ter —
ám lássa. — Senkinek is vég-óráját meg-
előző innepélyességek azt rettenetessé nem
teszik. — Az Europa' miveltséggel kérkedő
nemzetei között egy sincs, melly kedvessei'
vagy rokonai elhunytából származott fájdal-
mát férfiasabbul viselje mint a' török. *Há-
jerri veserrihi, minelláhi te elláh!* —
(áldás és csapás az Urtól jönnek!) ez min-
den vigasztalásuk. A' gazdagok' lelki csen-
diért csakugyan egy-egy esti lakoma ada-
tik; — illy alkalommal a' szegények, lézen-
gő dervisek egybe-gyűjtetnek, megvendé-
geltetnek; végre egy nagy teremben körül-
ültetnek, egy idomtalan, tyuktojás nagysá-
gú ezerkétszáz szemből álló fa-olvasó ki-
osztatik, azt, miután egy hodzsa vagy egy
*dervis sehk*¹⁵⁰ megindította, kiki egy-egy
szemnek kezében vételekor egy pár szóból
álló rövid könyörgést vagy egy *fátihát*
köteles mondani; miután az olvasó a' tere-
met megkerülte, vége a' nyüg-fohásznak. —

A' gazdagok' sirhalmin aranyozott kö-
vek ékeskednek; a' férfiak' sirkövét *turbán*
vagy *fész*¹⁵¹ ékesíti. — A' sztámbuli rop-

pant nagy temetők, jó szagú sűdar cziprusokkal kérkednek; e' kedves fák' hűves árnyéki nemritkán szolgálnak egyhelyűl a' nap' heve miatt elbádgyatt útzóknak, 's nyögő gerlitzéknek. — A' keresztény sirhalmok közé cziprus-fákat ültetni nem szabad, de ezekben is |számos hárs - és boglár-fák (plátanusok) vannak. — Az izraeliták' sirhalmai a' feljűl tett kő-koporsók miatt már meszsi-ról a' Josáfát' kopasz kő-tömeget ábrázolják; — ezen ábrahámi ivadékok valóban sok szép követ pusztítanak-el. —

A' *sztámbuli* és *edirnei* drinápolyi temetkezők' töviben mindenűt kávéházak vannak, — hová szép napokon, idő-megölés' kedvéért, számosan egybengyűlnek; — sok helyen *tűlbék* (kis kápolnák) vannak, ezeknek némellyében szünetnélkül pislogó lámpák, 's vízzel töltött edények tartatnak. — A' *pádisáhk* ' koporsói a' nagy *dzsámik* udvarain csak is a' végre épűlt *tűlbékben* helyheztetvék, — a' koporsók drága kelet-indiai szövetekkel borítvák. — Azon mély és méltóságos csend, melly *Sztámbul* 's *Drinápoly*' némelly *dzsámii* ¹⁵²

's *tülbéi* körül uralkodik, melyet csak a'
szökő-kútak' 's mosdó helyekből omló viz'
csergése háborít, a' számos gerlitze-nyögés-
sel vegyült csalogányi bús hangok' komoly
vegyültével, a' figyelmes vizsgálónak egész
belsejét megrázza.

VIII. Szakasz.

What i have seen, permit me to relate. h.)

A' törökök' vendég-szeretete — Anadol' némelly helyei — portai hatalom alatt levő örmény, bolgár, és görög nemzetek — kereskedés — török pénzek' nevei. —

A' müszelmánok közt útaxó idegen, ha valamelly ház' udvarára bemegy, lovairól cselédestől leszál, az elébe jövö gazdának *szelámot* ád, 's kérdi *Müszáfirlije kabul édermiszin?* (vendégnek befogadsz-e?), mellyre a' gazda: *muszafir álláhnin dir* (vendég az Istené) mondani el nem múlatja — 's egyszersmind *hos geldin, széfa geldin!* (hozott Isten békével!), — mellyre a' vendég vizhánozza *hos bulduk, széfa bulduk!* (hála az égnek,

hogy frisen találhatlak); — ázonnal a' gazda vendégét a' *muszáfir odába* viszi, még a' legszegényebb töröknek is van egy illy vendég-szobája. Miután a' *szokott kávét* ¹⁵³ felhörpölték, a' gazda kérdi nemösmért vendégit: *Effendum! sziz de ne vár, ne jok?* (uram! felétek mi van, mi nincs?); már akármennyi ujság lenne is, a' szokott felelet: *gyüzellik*, (szép békeség—csendesség). — Nemsokára behozzák a' *szofrát* ¹⁵⁴; a' gazda vendégével enni szent kötelességnek tartja; sok török urnál a' szolgák is gazdájokkal egy asztalnál esznek. — A' vendég-szeretet még a' különben vad árnutok között is annyira uralkodik, miszerént a' gazda vendégiért életét is kész föláldozni, ha útja veszedelmes, elkíséri más helységig, hól ösmerős jó emberire bizza. Rumélibe és Anadolba akármelly házhoz mehetek, a' gazda' jószivességiből sem én sem lovam fogyatkozást nem látunk, 's ha szintén több napig veszteglenék is, a' gazda' jószivüése nem változik. — A' török rólunk, magyarokról, csak azt tudja: *ma-dzarlár konák veridzsi dir ler* (a' ma-

gyarok szállást adók). Fájdalom, ezen megjegyzés nem mindenütt igaz. —

Ruméliában az utazás még csak meg jár, mivel a' leghitványabb helységben is kaphatni ennivalót, de már a' pusztább *Anadolban* kivált a' *Diárbékir* felé vivő úton sok helyen még a' kenyeret sem ösmérik, — tengerit nem természetnek, pedig a' puliszka sokszor jó segéd lenne; a' vizzel felkevert búza-lisztet egy hevített kőre öntik, ezen habarcs' egyik fele megsül, más oldala nyers, ezt palacsintakép' öszve-sódorják 's ételőket evvel eszik; neve *jufka*; ki kenyérhez szokott, bajosan tud ezen ízetlen félig nyers tésztával megelégedni; — emlékszem, egy útom alkalmával *Joşgád* körül, hat pár csibét süttettem útomra, 's midőn azokat *jufkára* téve előmbe hoznák, 's lát-nám, hogy egyiken sem lenne bőr, 's enokáról a' gazdát egy kevéssé érzékenyül kérdeném, esküvel erősítette azoknak valódi megtakarításukat; — 's igaza volt, mert náluk mikor a' majorság' fejét elvágják, azt felfúván, bőrét tollastól lehuzzák. Az egész török honban seholt sem forrázzák meg a'

megkopasztandó majorságot, mindenütt csak szárazon tépik, 's tollait elvetik, mivel párnájok, derekaljok, gyapottal, gyapjuval töltvék. —

Ruméliában a' hánok' *hándzsii* — (fogadói) többnyire görögök levén, az elfáradt utazóknak hussal, borral, pálinkával csak tudnak szolgálni, de *Anadolban* sok helyen négy, öt napi utazás után sem kaphat még egy cseppet is, holott a' viz nem olly jó, mint *Ruméliában*. Egy illy *hánnak* leírása, reménylem, czélaránytalan nem leend. — Az épület maga nem rossz, kivált *Anadolban* szép faragott kőből rakvák, 's olly erősek, miszerént a' kisebb kaliberrü ágyuknak daczolnak, — az izmos kőfal' belső oldalán sok apró ház van, ezeknek csekély ablakukat papiros borítja, — a' nedves földre terített gyékény mellett egy vizes edény teszi a' szoba' egész bútorát; — sok helyen gyertyát sem kapni, 's az ember csak *csirával* (topolya fenyővel) világít; — eledel ritkán található; ha a' *hándzsinak* hagymája, foghagymája, 's egy kevés túrója van, fen-hangon dicsekszik, hogy nála

minden találtatik; minden pénze' boszujára a' posta-lovakon útzónak sokszor kell illy gyarló étkekkel 's egy kevés *csalkámával* megelégedni. — (Ha egy meszelynyi aludt-téjbe vagy savóba egy icze 's több viz tétetik, 's jól egybenkevertetik annak neve *csalkáma*.) Meleg éghajlat alatt, az elgebbedt szomjuzónak kedves ital; még most is örömmel emlékszem hajdoni jóltévőségire. — Vallyon a' finnyás inyü, ki legjobb asztaloknál is csak orrát fintorgatja, ilyen helyen mit mivelne? Az éhség megokositná. —

Koránt sem kell azt képzelni, hogy Anadolnak minden részeiben illy silány kosztra lenne az útas kárhoztatva. — *Smyrnából* a' *Damascusba* vivő úton helyen-helyen lehet boldogúlni. — *Smyrnában*, kivált az europaiak' lakó-helye, csinos derék *comfortabel innekkel* teljes. — Egész török birodalomban a' smyrnai vendéglőkben legjobban, 's legolcsobban ehetik az ember. — A' *sztámbuliakban*, mint szintén nálunk is a' rossz szolgálat, 's jól megrántás synonymok. — *Smyrna'* fekvése, ha nem is olly

regényes mint Sztámbulé, de classicaibb, — az egész tökéletesen hasonlít maga-magához, azaz egy *á'siai* nagy kereskedő várashoz. Napkelet' terméseit nagyobb mértékben lehet itten látni, mint Sztámbulban; a' karavánok sokkal számosabbak, ezeknek nagy része malozsát, fűgét, pálma-gyümölcsöt, olajot, gyapattat, az oroszországi moroninál nem alábbvaló gesztenyét, mézet, citromot, narancsot, sinai almákat hoz. *Áj-din, Tire, Meles, Bodrun* a' régi *Halicarnass* és Syriának némelly része való-ságos paradicsomok; — innen esakugyan az úgy nevezett Palestinát vagy szent földet ki kell venni, — *Ptolemaistól Ieann d'Acrotól* egész a' *Hebronig* ritkán láthatni egyebet silány terméketlen kopár szir-oknál; — egyebütt a' tájak olaj — pálma — füge — citrom — narancs-fákkal, gyapott, ris vetésekkel rakvák. —

Áj-din körül valami kimondhatatlan ked-ves izű, hószin ikrás-méz találtatik, csak nagy kár, hogy némelly helyen a' *nerium oleander* nevű plánta' bővsége mián a' méz kábító erővel bir. — A' hegyeket szőlők

ékesítik, — a' lakósok gerezdesen megszedett szőlőiket ott helyben egy megseprett szirton megszárasztják, zsákokba rakván Smyrnába viszik, hól a' raktárok' földére letöltetvén, a' kereskedők lapátokkal mint nálunk a' zabot felvétetik, hordókra gyúratják 's mindenfelé küldözik; — a' fűgével is hasonlólag bánnak, a' fűzérben levőket cigány lányok által felfűzetik, 's külső czukrosságát, a' raktár előtt levő nem legtisztább tenger-öböl' vizével való megfecskenedés által adják meg; — a' skatulyákban levő malozsák és fűgék ajánlhatóbbak. — Az ott levő termések között egy tök nemnek említésit el nem múlathatom, — kivált a' rhodusi, izéről 's nagyságáról nevezetes, — százhatvan sőt kétszáz fontnyit is nő; hosszú sárga; íze a' murokénál kedvesebb, — levesben, hushoz, rántva, eleintén mind murok helyett ettem, — főképen a' tengeren utazóknál zöldség' és fűszer helyét pótolja; — görög és sárga dinnyék hetven, nyolczvan fontosok, de ízek 's tulajdonuk nem olly jó, mint a' *küprüli* körül termőké. — A' káposzta roppantottra nő; *Toszia* körül egy

káposzta főt rendkívüli nagyságáért megméretvén, hetvennyolcz fontosnak találtuk, 's e' mellett olly keménynek, mint a' legjobb egerbegyi; — egy illy főnek az árra huszanöt, harmincz para, — pénzünk szerént öt, vagy hat jó xr. —

Az anadoli termések között nevezetes szerepet játszik az *áfion* vagy mákony. — *Áfion karahisszar* körül vagy öt helység opiummal nagy kereskedést üz. Termesztése így esik: töméntelen mákot vetnek, virága' elhullatásával mikor a' lapta szokott nagyságát elérte, annak oldalát néhány helyen egy hegyes eszközzel meghasítják, az abból kifolyó tej megkeményszik, sötét májszint vált; ez egybengyűjtetik, babér-leveleken megszáraztatik, 's kereskedési pontá válik. — A' lapta' magvábúl olajat készítenek, mellyet süteményeknél 's egyebeknél használnak. Ezen étkek a' szokatlant elkábitják. — Tapasztalásbúl szólok. — A' *thériákik* vagy opiummal élők között főkép a' dervisek napjában egy drachmányit, hatvan búza-szemnyit is elnyelnek veszedelem nélkül. — *Szkopiánáli* táborozásunk' alkal-

mával én is gyomor-sikulásom mián kénytelen voltam mákonnyal élni; három nap alatt napjában háromszor egy-egy bors-szemnyit vettem bé; bevétel után egy óráig semmit sem kell inni, akkor a' kávé különösen jól esik. — Az ember valami édes bádjadtságot érez, mellynek eltelésével ellankad. — Nagyon szorító tulajdonsággal bír, ennél fogva gyomor-sikuláskor, vérhasban sikerrel használtatik. A' ki megszokja, nála nélkül többé el nem lehet; belseje annyira meg-edződik, miszerént még a' *nux vomicát* (farkas-gombát) is *áfionja'* elfogytakor nagy mennyiségben ártalom nélkül beveheti. — A' mákonnyal szerfelett élő *thériákik* elszáradnak; a' legkisebb zördülésre, koppánásra megijednek; kétség kívül ideg-rendszerök (*systhema nervorum*) elgyengül; keveset alusznak; napjában harmincz findzsiácska kávét is megisznak; pipázva szúnyadoznak, teljes érdektelenségben (*apathiában*) élnek. — Mind e' mellett a' mákonyt élet' hosszabítónak tartják. — Az európai nemzetek közt, kivált az angol asszonyságok' véle való élésit Sztámbulban létemkor

néhány álbioni tisztól hallottam. — Az aludt-
táj, és pálinka a' mákonyt minden erejétől
megfosztja. — A' műszelmánoknál, mivel a'
szeszes italokkal való élés tilos, a' sokkal
inkább kábító mákonyt olly véteknek nem
tartják. — De már sokan felhagytak vele;
's ha ivásbeli előmentőket megtartandják,
az *áfionnak* minden becse lejárand. Már is
példa-beszéddé vált köztök: — *Ics, szá-
de, műszelmán kibi icsme:* (Igyál — de
ne úgy, mint igaz hiten lévő).)

Anadolban a' *karamániai* jüh em-
lítést érdemlő állat; — erről mondotta volt
a' hires lord *Byron*: „hogy már a' végzés
által rabnak rendeltetett”. Óltalomra még
szarvai sincsenek; fülei nagyok és lefüggők;
farka egy háj-tömeg, mellynek nagysága
négy-szegben sokszor másfél, átmérője pe-
dig egy láb; e' nagy terah mián a' szegény
állat nem is szaladhat; húsa hazai juhain-
kénál jobb ízű; *Sztámbulban* is a' *Ruméli-*
ből hajtottaknál drágább. — Az *ángora*
kecskék is hasonlólag nevezeteseek; — ezen
eleven virgoncz szép állatok' hószin gyap-
ja hosszú fürtökben csüng; gyapjok' szála

ollyan mint a' selyem; nem nyirják, hanem a' megért szálakat fűsüléssel szedik ki; legelőjök sovány, élelmök csak kopár szirtok közt termő silány sópláta (salsola kali. Linn.) Az egész környékben nap' heve ellen árnyékkal kináló fa vagy csemete egy sincs. Húsát, melly nagyon jó ízű, Ángorában közönségesen eszik. Gyapjából ott helyben szép szöveteket és láb-harisnyákat (strimpfliket) készítenek; egy párnak helyben az árra két tallér. — Ángorában még a' macskák is valami különös szépséggel birnak; fejök picezin; selyem lágyságú szőrök kivált haragos állásban két hüvelyknél hosszabb, — olyankor az egész állat imposant állást vált; — a' szultán' udvari macskái ilyenek; többször megtörtént, hogy egy illy macska valamelly udvari embernek száműzést okozott.

Átalánosan véve az oszmánoknál a' macskák több kiváltsággal birnak mint a' kutyák, — okának ezt mondják: midőn egyszer a' próféta imádkoznék, 's elragadtatásában egy kígyó közeledésit nem látná, az áhíatosnak lábai közül kedves macskája előugorván, a' veszélyt okozhatót meg-

ölte. — A' kutyák pedig kivált nagyvárosokon köz-társaságot alkotnak; bizonyos gazdájok nincsen; az utzákon tartozkodnak, és szaparadoznak; mindenki kötelességinek ösméri az eledelnyújtást, — kivált ha valamelly műszelmán véletlen bajtól vagy kártól megmenekedett, rögtön a' piacon lévő sütő-kemenczék' egyikéhez megyen, a' köztársaság' polgárainak minden ott találató tagjait egybengyűjti, 's a' számukra vett kenyeret közöttök igazságoson kiosztja. — Több illy babonás tetteik még számos, p. o. szárazság' idején a' hodzsa egy zsákot kovacs-kövel megtölt, 's azt imádság közt a' vízbe veti; ha tettét eső követi, fohászsza' foganatosságának tulajdonítják. Nem tehetem, hogy a' földrengésről 's vilámróli vélekedésekkel ne terheljem olvasóim' figyelmét: — az elsőről ugyanis ezt tartják: a' földnek erei egy angyalnak vannak kezeibe adva, 's ha valamelly tájék' lakói az Isten' parancsainak nem engedelmeskednének — a' hibások alatt lévő eret az angyal megrántja, és a' föld rettentőleg megrázkodik, *serzele* léssen. — Honunk'

némelly lakói a' földrengést ha nem is annak, de nem a' földet tartó hal' fordulatinak, vagy az óriás' rázkodásinak tulajdonítják-e? — E' feltételeknek kétségkívül a' bráminok' sasztrászsiban előforduló *cálangán* nevű tekenős-béka, vagy kigyó szolgált mintául. A' villámról azt hiszik, hogy tüzes korbácsok, mellyekkel a' mennyei kapukelőtt álló kapus angyal, a' dicsőség' tronjához közeledő merész ördögöket csapkodja. A' természeti okokkal olly annyira ösméretle köznépeink is azon pompás tüneményt nem de nem ördög-kergetőknek tartják-e?

Tegyünk már egy két szót a' török birodalom' némelly lakóiról: —

Az *örmény*, kit a' török *kaba ermeninek* (gyalulatlan örménynek) nevez, magoss szál, izmos növésű, menésiben magát hányó-vető, kevély nemzet; — köntössök hálóló öltözeteinkhez hasonló szabású csinos se-lyemből való; fejöken egy lombikhoz hasonló fekete bárány-bőrből készült kalpag. — Kereskedési ösztönüket kivéve, míveletlenek, félénkek. Asszonyaik jóllehet nem rú-
tak, kedvesség nélküliek. — A' sztámbuli

tereh-hordók, *faquinok*, nagyobbára *Ván*, *Erzerum* és *Szivas* körül valók; ezen örmények nagyon otrombák; husvét' alkalmával a' Péra feletti téren tánczolni szoktak; a' vigadókat sokan nézik; egy tereh-hordozó midőn ürü módra ugrádoznék, szakadatlanul csak ezt futta: *Ál csohádán dir mintáni* (dolmánkája veres posztó); egy valaki únalomig hallgatván a' hangászt, kérdezi: éneked csak ennyibül áll? mellyre az ezt feleli: koránt-sem, de a' többit hónapra hagyom 's akkor elfurom: *szirmáli dir jakássi*, (a' galléra aranyos). — Ebből tetszhető, milly gazdálkodásra termett legyen az örmény. — Hogy a' hivatalokra 's egyéb dolgokra milly hathatós befolyással birnak a' sztámbuli örmény-pénzváltók, *szérafok*, azt alább meglátandjuk.

A' *bolgár*, (a' török *jauz bulgárnak*, derék bolgárnak hívja), — zömök nővésű, vendég-szerető, víg kedvű, munkás, minden political zavaroktól ment, béke-szerető, barátságos nemzet; asszonyai kivált a' *Kodzsa bálkán* — Haemus — körül az egész birodalom' némberei között a' legszeb-

bek; — különösön kicsin kezeik 's lábaik vannak — növésök súdar, karcsu; színök barnapiros, szemök eleven, szájok piczin, rozsa-színű ajkuk között hószín fogak tündöklenek, — öltözetök magyaros; — a' férjfiak is fekete czondra-posztó magyar nadrágot, 's ujjast viselnek, fejökön bárány-bőrös kicsin kalpag. — Ezekről azt tartják, hogy a' mohácsi veszedelem után Szüleimán által oda behurczolt magyaroktól származnának; — ezen állítás' igazságát én teljességgel nem kétlem. — A' török hont lakó nemzetek közt a' bolgár legbecsületesebb.

A' görög, szép ábrázatú, közép természetű, serény, ravasz, és álnok nemzet. — Fő tulajdona: a' háládatlanság 's hitszegés; minden gyönyöre a' más' romlásán épül; a' festség' minden kigondolható nemeiben buborékló, — veszekedő, orozva gyilkoló, ámitó, ál-szentséget mutató, mostoha állásban földön csúszó, jó állapotban felfuvalkodott dölfös; tulajdon felekezetének árulója, pioczája, — szóval, minden alacsonyságoknak közepített gyűlpontja. — Az asszonyok tet-szeni kívánók, feslett életűek, drága férjeik,

csaknem minden tulajdonival bírók; szerelemben mint egyébben álhatatlanok; tettezéshez a' szó' egész erejében értők; nem rútak ugyan, de csak ollyak, mint a' kívülről pirosuló férges almák; még a' görög rableánynak sincs becse. — Emlékszem lord *Byronnak* e' mondására: „Valamint a' macskát az egerek' zablázására, úgy a' törököt is, a' görögök' kantározására teremtette az Isten.” — Mennyiben volt igaza, nem vitatom. — A' török a' görögöt *kápe álcsák urumnak*, (ravasz alacson görögnek) nevezi — 's köz példa-beszéd: „*bir urumdán, jédi jáhudi, dokuz csingene csikár*” (egy görögből hét zsidó, 's kilencz cigány telik). Nagyon babonások. Még most is mütogatják Sztámbulban a' *Szilivri*' kapuján kívül lévő *ajázmánál* ¹⁵⁵ egy tóban a' félig megsült hét halat, mellyről ezt regélik: Midőn második Mehmed török szultán 1453-ban majus' 29-kén Konstantinápolyt ostrommal megvenné, az utolsó görög császár Constantin épen halat süttetett; mikor a' város' oszmának általi elfoglalását megvinnék, azt feleli: „Elhiszem,

hogy a' török Konstantinápolyban van, ha ezen halak a' serpenyőből kiugranak". Mellyre a' félig megsültek a' süllőgő faolajból rögtön az érintett Ajárma' tavába ugrottak. — Több illy képtelenségekkel rakvák a' török birodalom' mostani görögjei. —

A' *török* többnyire magass növésű, erős test-alkotású, komoly nemzet; jollehet főbb gyönyöre a' dohányzásban és fürdésben áll, — mégis a' mesterség' egy nemét is, és a' kereskedést alacsonítónak nem tartja; vevésben adásban igazság-szerető, adott szavának, kivált ott, hol az europai nevet csak bitorló patentalis görögök, máltaiak, és genuaiak által el nem rontattak, szentül megtartója; nyomoruságban lévők' valódi pártfogója; vendégszerető; az oktalan állatokkal szépen bánó; minden pénzen kapás mellett is adakozó; kevéssel megelégedő; természeti rosszasággal nem bíró; ujság után nem ásítozó; sorsával megelégedő; mindent az Isteni végzésnek tulajdonító; elfogultsággal ítélő; szenvedélyek' ostromtól távul álló, mégis könnyen haragra ingerelhető; 's ilyenkor az ember' életéből épen nem sokat

tevő, dühös bosszura gyulható, lappangó vadságát többé nem palástolható; szóval: bajosan leírható nemzet; — a' legnemesebb, 's legnemtelenebb tettek' végrehajtására alkalmas. — Az egész török egy fejthetetlen mese. —

„Tegyünk egy pár szót az oszmánok' számitási módjáról — Náluk mindenik hónap ujságkor kezdődik; — évök' első hónapja a' *Muhárrem*, 2-dik a' *Széfer*, 3-dik *Rebbiül - evel*, 4-dik *Rebbiül áchir*, 5-dik *Dzsémázel - evel*, 6-dik *Dzsémázel áchir*, 7-dik *Redzsep*, 8-dik *Sábán*, 9-dik *Rámázán*, 10-dik *Sévál*, 11-dik *Zilkáde*. 12-dik *Zilhidzse*. Évök háromszázhatvan nappól áll. A' köznép *hédir leztül* — szent György naptól — számolja a' *dzsumákat*, pénteket — *kászimig*, sz. Márton napig. — Ezen két nap a' kormányzasi rendszerben nevezetes szerepet játszik. — Miután egy sztámbuli örmény pénzváltónak jót-állása mellett egy *pasa* — *müszellim* — *áján és vajda* egy tartományocskát vagy egy kerületet árverés kép' a' *miritől* (kamarától) megvásárolt, az adó-

zás' és költség' szabályozására a' fönnebb érintett két napra gyűjteni egyben a' helységek' *kodzsa bászikot* (birájit), kik megjelenésök' alkalmával a' kormányzók' legcsekélyebb szolgáinak is ajándékot vinni el nem mulatják; — azután az az előtt kirendelt biztosok által fölszámított juhok, szőlő-tők, 's más egyéb vagyonjok' jegyzéke szerint az adó kiíratik; — ha valamely falú' emberei kihaltak, vagy elpusztultak, hogy a' haszonbérő ne károsodjék, a' múlt évi pénznek ki kell jőni, — melly mennyiséget a' helység' életben lévő lakói kénytelenek kipótolni; a' nem fizethetés' esetében a' szegény embereknek élelmök' megszerzésére elmúlhatatlanúl szükséges eszközeik elkobzattatnak (confiscáltatnak), holott az oszmán jogok' tartalma szerint az illy bánás-mód tilos, — de fájdalom! a' pénz-vágy' kérelhetetlen dühétől ostromoltatott sztámbuli kezes' *Szeráf*¹⁵⁶ szorongatási mián, a' kormányzó sokszor kénytelen a' keblében csak pislogó emberiség' szikráját eloltani; számtalanszor a' *hárádzs* és *vergí* nevű adók' fölszedésekor úgy tesznek, mint azon

vad emberek, kik hogy a' fa' gyümölcséhez könnyebben juthassanak, az eledel-termőt tőből kivágják. — Emberiséget levetkezett illy kormányzókat ösmértem, kik, midőn keménységök' okát kérdeném, azt felelik: *Anászini sz. . . . gyauri, ben oná merhámet éderszem domuzlánir.* (Mit csinálók az . . . gyaurjának, ha vele szépen bánok, nyakas lesz mint a' disznó). — Illy' semmi emberek, az igaz, nem felette számosok, arra mégis elegendők, hogy a' kezökre került helységöket virágzó állapotból kevés idő alatt a' legnagyobb inségbe buktassák. — A' szegény nép panaszt nem tehet, mivel sanyargatóik' Sztámbulban lévő czinkossai a' vádat elfizetik; a' panaszló egy vagy más ürügy alatt nemcsak vagyont, de még életét is könnyen elvesztheti, — minthogy minden kormányzó élet' 's halál' ura. — A' fő-kormány az illy rozs szaknagát vetendő, néhanéha egyegy *hodzsakánt* (udvari-bíztost) kiküld — 's nagyobb kényelem')okáért a' kormányzóhoz száll, ki is miután a' kormányzótól, kereskedői értelemben véve, tetteleges útasítást vett, a'

szegény föld' népit maga elibe hivatván, koránt sem bizodalmat öntő hangon kérdezi: „Panasztok ugy-e nincsen?” Mellyre a' portai föld-nép, ki felsőbbjének örökös viszhangja, azt feleli: „Nincsen;” — Ezzel a' puhatolodzásnak vége; a' föld' népnek meghagyatik: „Imádkozzatak a' nagyúr' életiért, hogy sokáig illy boldogok lehessetek”. — Az udvari-bíztos elmegy, a' kormányzó' alattvalói között a' tehetősebb ráját mint lázasztót bevádolja; a' vád alig érkezik Sztáambulba; a' gazdag Rájának feje már elugrott; felesége' 's gyermeke' szájától minden elvonatik; a' vagyon -a' kormányzó' *háremébe* vitetik. — Az illy csak önkénybül szivárogható, irtozatos tettek nemicsekély előmozdítói a' kormányzó' hirtelenüli gazdagodásának, — valamint az is, miszerént örmény útmutatásból az élelem' minden nemének *nárkot* (tarifát) tesznek, 's a' szegény föld' népe kéntelen fáradsági jutalmát csekély árron elvesztegetni a' mindenben árrzsarnokságot (monopoliumot) követő kormányznak, vagy a' velek egyetértő örmény-bíztosoknak, kik csekély árron adó-

zás' közeledésekor a' gabonát 's egyebet jó előre felszedik, — azután az eladónak hatod söt tized árron vissza-engedik. — A' kormányzótól nyereségre fölszedett gabonát a' tárookban zsuzsuk' 's egér' martalékjává válni sokszor láttam, midőn a' városiaknak kenyér dolgában legnagyobb inséget kelle kiállani, csak azért mivel a' kormányzónak jelenleg gazdagodni kellett. — Égyiptom erre nagy példa: a' zsarnok *Mehmed ali*, egy hozzá méltó *Boghosz Juszuf* nevű örmény' pénzhajtó nézetei miatt, országát véginségre juttatta; — az igaz, körülötte *Alexandriában* még egy kevés fény uralkodik, kertje légszeszszel világítatik, számos gyárok 's gépelyek vannak; de az inséget nem szenvedhető nyomorult *felláhk* (Égyiptom' földnépei) csoportonként szöknek, a' földek pusztán hevernek vagy pedig kétségbenesés közt míveltetnek; — a' nyomorult *felláh* természetnyét kántelen a' kormány-
nak beadni, családja' számára alig marad egy két maroknyi risse vagy lisztje; a' különben is kevéssel megelégedőnek a' zsarnok tömött raktáribúl csak anynyit ad, hogy

éhel meg ne haljon; — de ha a' gabonának jó árra, vagy a' mindig pénz' szükiben lévő kormánynak szüksége van, — még azon keveset is elvonják a' szegény *felláhtúl*, 's olyankor kénytelen a' legsilányabb eledelekkel táplálódni, úgyannyira, hogy a' döglött állatokon az ebekkel verset rágódnak; az illy hallatlan inség dögvészt szül, — a' pusztulás' rettentő nevedése Mehmed alit 's elfásult Boghosz Juszufot szánakodásra bírják, kik különös kegyből a' raktárakban felhalmozott, megromlott gabonából nagy lekötelezések mellett egyegy keveset adnak, azt is azért, hogy másunnan venni szabad ne legyen — 's mivel a' romlott gabonát egyik európai nemzet sem veszi. — Illy inség' terhe alatt nyög a' termékeny Égyiptom a' nagynak kürtölt Mehmed ali' hasonlíthatatlan zsarnoksága mián. — A' vad Ibrahim' kormányra jutásakor vallyon jobb sors vár-e Égyiptomra? azt reményleni is bajosan lehet. — Ibrahim, italban, kártyában, dobzódásban gyönyörít kereső, minden újításoknak esküdt ellensége, felette vad ember. — A' görög háboru' alkalmával az

égyiptomi seregből egy arab egy aludt tejet áruló asszonynak tejét megevén, nem fizetett; a' panaszra menő asszonytól Ibrahim kérdi: ösméred-e a' kártévőt? az igennel felelő asszony az arabot megmútatja, — kit is azonnal Ibrahim lefektet, tulajdon kardjával gyomrát fölhasítja, a' még emésztetlen aludt tejet az asszonynak egy pár parával megfizeti. — Több ehhez hasonló tettei vannak a' hősnek nevezett Ibrahimnak. — Azt kérdem már, illy szörnyetegtől jót és hasznost lehet-e csak reményleni is? Egyiptomnak nem de nem vég-inségét lehet fájlalni?. A' porta' keze alatt lévő helységekből az inség seholt is illy fokra még nem hágott. —

A' sztámbuli pénzváltók' jótállása a' föld' népire valóban káros befolyással bír; de a' pádisáh' bátorságát nagyon biztosítja; mert ugyan is a' *széráfok* a' felesleges pénzt a' kormányzók' kezeiből kicsikorni nagyon jól értik; ez által a' pasákat, — kormányzókat, kiknek kezesseik, az udvar eránti hűségben megtartják, a' hasznost nem hajtó kegyetlenségtől eltartoztatják az által, hogy a' vért szomjuzót kezességök' felmon-

dásával ijesztik, — 's azonnal vége az azelőtt csak kevéssel életet 's halált osztogató zsarnok' fölfuvalkodott gőgjének, — mert a' kormány után ásítók többnyire szegények, 's csupán az *széráf* jót-állásával nyerhetik el a' hivatalt. — Az illy pénzváltók kezessegőket jól megfizettetik, — 's készek bár minő panaszt elnyomni, ha a' zsarnok esikorásiból részelteti; ellenkező esetben gyámjaikat mindaddig rettentik, míg azok minden daczok' ellenére engedelmességre térítetnek. — Ebből látható: minő befolyással bír a' sztámbuli mintegy nyolczvan számból álló pénzváltók' osztálya. — Az ország' sarkolatos hivatalai' elérésében is nagy szerepet játszanak; — még a' fő-vezérségre jutást-is sokan nekik köszönhetik. Hathatós befolyásuk által, a' kormányzókkal a' nép' elszegényítésire kezét fogván, csak hirtelen roppant vagyonna tesznek szert; — de gazdagságuk koránt sincs biztosítva, — a' portának legkisebb neheztelésire a' leggazdagabb is mindenétől egyszerre megfosztatik. — Így járt ezelőtt kilencz évvel egy nagy vagyonú széráf, — a' porta egyszer-

re negyvenmillio piászterét vétette el. — Íly lépésekre árulkodás mellett sokszor a' pénz' szüke is reá viszi a' pádisáht; — a' kitüzött pénz-váltónak okvetetlen bukni kell; életét meghagyják, mivel vizonti meggazdagodását reménylik. — A' most Sztámbulban lévő pénzváltók' leggazdagabbika *Ar-tin*, kérdés, meddig ragyogand? — —

Ha a' török gazdag is, vagyonát nem mütogatja 's mindenkép' igyekszik azon megtiszteltetést, mellyel a' nálunk i tehetősök birnak, kikerülni; — hivatalokat nem vadász, mivel a' császári hivatalokban megholtnak minden vagyona az udvarra száll; (gondolom e' nemkevés oka a' kormányzók' zsarnokságai' elnézésének) — ha a' megholt tisztviselő' családjának valami meghagyatik, az, az udvarnak különös kegye. — Vagyonos oszmánokat láttam gyakran egy boltocskában túró, gyümölcsöt éve, a' szegénységrül panaszkodni, — mit csak azért tett, hogy e'képen a' kormánynak figyelmét kikerülje; minden szegénységi szerepe' ellenére is, megesik, miszerént egy kegyelmes portai *fermán* által, gyanított vagyonosságához

képest egy várnak, vagy egy katonai lak-
nak építési felügyelőjévé neveztetik, illy
meghagyással: „Változhatatlan akaratom,
miszerént a' reád bízott építés eddig az
ideig végrehajtassék, — akkor számadási-
dat beadván; pénzedet a' *háznéből* (kincs-
tárból) kikapod.” — A' kegyelmes *fer-*
mánnal megtiszteltetett, elszegényülést
nagyon is jóltudja, — új hivatalát köszö-
nettel elfogadja; ez által fejét megmenti ugyan,
de vagyona' elköltése után tetemes adossá-
got kénytelen rakni; — az építés végződ-
vén, számadásit beadja, a' megvizsgálás má-
rúl hólnapra halasztódik, is *Alláh bákálim-*
(ha Isten segéll, meglátjuk)-kal évekre ta-
szigáltatik, 's költségeinek egy ötödét vagy
hatodát, annak is felét a' közbenjárónak igér-
vén, ha megkaphatja, szerencsés. — Illy
színű megtiszteltetését az ember egy vagy
több haragossai' árulkodásinak köszönheti. —
Ez előtt a' gazdagságért, egy vagy más
ürügy alatt, a' test egy fővel rövidítetett, de
mióta europai szokások divatoznak — egy
bina vagy egy *nuszul éminilik* ¹⁵⁷ a'
a' jutalom. — Egész török országban egyet-

len egy portai alattvaló sincsen, kinek ön-álladalma lenne. — A' császár a' tisztviselők', a' tisztviselők alattvalóik' vagyont tulajdonuknak tartják; azt a' törvényes örökösöktől legkisebb lelkiösméreti furdalás nélkül elveszik, — *szájemden kázán mis* (én általam gyűjtötte) rendszerént azt szokták mondani. A' nagy-úr akárhogy is láttassék a' szegények' sorsát jobbítani, — az akarat végrehajtó erő nélkül üres hang; — 's épen nem lehet csudálni, ha a' hazafiúság, 's nemzeti szellem, a' nyomorúttak előtt ösméretlenek, — ön-álladalom 's polgári jog nélkül ezt még kívánni sem lehet. —

Csak a' városok 's némelly nagyobb helységek fekszenek az útba, a' kisebbek pedig attól távul vannak, csupán csak azért, hogy ezáltal a' kóborló török utazók' dobzodásitól menttek lehessenek. — Egy illy' don quixotti kalandozó a' csendes rájának kunyhóját még el nem érte, midőn a' gazda káromlással kiszólítatik, — a' haragot fúvó lováról leszáll, azt szidalmok, káromlások közt a' *kiáfirnak, kelpnek* ¹⁵⁸ jártatás végett általadja, *rákít* (pálinkát) parancsol,

's azt egy csészével vagy findzsiával a' gazdának vagy a' család közül valamelyiknek kell nyújtogatni; — sok illy hős másfél iczét is képes fölhajtani; miután jól pálinkázott, vacsorát parancsol, — vacsorához bor kell; — az illy eszemiszomság közben-közbeni pipázással néha három óráig is eltart; — a' szegény *gyaur* a' mellett, hogy mind lábon áll, még a' vendég' mindenik italára kéntelen mondani: *áfietler olszun* (egészségedre legyen). Egykor egy illy bramarbás' életmódját szemlélvén, másnap a' szállást adó szomszédtól kerdettem: ugyan mit fizetett *muszafirod*? ezt felelte: „Uram! az olyastól nemhogy fizetést várnánk, de ha megnem rongál 's valaminket el nem veszi, örvendünk; — sok illyek élődnek szegény fejünkön.” — Utazásimban midőn a' gazdától mident készpénzen kértem, 's e' mellett készségiért megajándékoztam, hallottam másokat panaszkodni: — *tertibleri mizi bozár*, (bevett szokásinkot elrontja). —

A' *Bálcán* körül lévő helységeket kivéve, átalánoson mindenütt sanyaru a' rája' sorsa; — néhanéha könnyebbülésökre egy-

egy fermán adatik, de azok mint meteorok úgy tűnnek el az alsóbb kormányzási láthatáron, — a' legsemmibb müszelmán gyakran illetheti a' legbecsületesebb ráját büntetés nélkül *kiáfir* vagy *dzsénábet gyaur* (fertelmes gyaur) nevezettel. — Ha a' szegény *pária* ¹⁵⁹ panaszra megy, a' müszelmán azzal áll elő: *dinimi szöjmis* (vallásomat szidta;) — illy esetben csak teli erszény mentheti-meg a' panaszlót a' mindenütt müszelmán bírói *fálágától* ¹⁶⁰. A' szegény ártatlan *rája* felekezetéhez érve, felsohajt 's mondja: *karga kargánun gyözüni ojmász!* (varju varjunak nem vájja ki szemét). —

Az albániai ráják — a' bolgárok, görögök és oláhok — volt fővezér Résid Mehmed' engedelméből fegyvert viselnek, ez által sok méltatlanuli bánást kikerülnek ugyan, de szomszédaik' tolvajsága mián sokat szenvednek. Pirlepe és Monasztir között eső hegyek' oldalain nyolcz faluban oláhok laknak *csinczár* név alatt, — nyelvök oláh, de mind az erdélyi, mind az oláhországitól különböző. — Az Ochridban lakó bolgárok

bámulást okozólag, a' várban laknak, a' műszelmánok pedig kívül, — melly egész törökországban egyedüli példa. —

Ezen tehetős rájáknak főbb foglalkodásuk a' kereskedés, kiváltképen az ottani nyolcz óra kerületű, kristály tisztaságú, nagy hegyek közé szorult tónak haszonbérben tartása. — Az egész török honban az ochridi tó ad legjobb halakat, mellyeknek méltánylást érdemlő főbb nemök: a' kilencz, tiz fontnyi galóczák' több fajai, és az ángolna; ezen utolsónak bőrét lehuzván, húsát besozák és fűszerezik, borítékját viszont reá huzzák; az így bepáczolt ángolnák a' törökországi keresztények előtt nagy becsben vannak, — Halászásuk különös, mivel mindég a' tó fenekén laknak, hől vagy napvilágnál veszteglenek, de viharteljes, sötét éjjelen hallatlan tömegben tóduznak a' tó' kifolyásához, hől az e' végre, csigakép' készített nád-varsákban tiz, tizenöt-ezer piászternyi is beomlik. — A' tónak évi haszonbére százötvenezer piászter; a' halaknak csekély árruk ellenére is, pénzökef többnyire kétszeresen is kikapják. — Az ochridi

narancs-színű galócza legjobb ízűnek tartatik a' sztámbuli udvarnál is, — ámbár ottan a' minden halak' koronája a' kard orrú hal, fecske, tengeri pisztrang, és paizs-halak bővön találatnak. —

Érintsük végre a' törökországi *kereskedést*. — A' török jóllehet nagy anglo-maniával (ángol portékák eránti különös szeretettel) bír; még is Ausztriának 's Németországnak tömérdek javai kelnek el. — A' dunai hajókázás által (mellyért ezer hálá honunk fiának!) gróf Szechenyi István' példa nélküli fáradozasi' következtében hazánk' termékei mind inkább-inkább megősmértetnek, — jóllehet a' mostani hajókázás a' moszkoviták' befolyása mián némi nehézségeket kénytelenítetik kiállani, de ha azon eszme, miszerént *Rásovától Kösztendzséig*, a' fekete tengerig, csak harmincz kicsin mértföldbül álló régi medre a' dunának kinyitátnék, ezáltal mind kétszázöt mértföldnyi kerüléssel rövidülne a' dunai út, mindpedig az *Ibrail'* és *Iszmail'* ágyuit ki lehetne kerülni; — ezen csatorna ha létesülhetne, a' világon talán a' leghasznosabb-le-

hetne; e' mellett a' Duna' torkátóli pályát Sztámbulig százöt mértfölddel rövidítené. — A' dunai hajókázásnak már is olly' nagy emberek részessei, kik mihelyt ezen csalhatatlan haszon felől meggyőződnek, a' régi meder' kinyitását nagy befolyásuk, 's vagyonyok által bizonyosan el nem mulasztandják. — Uram, segéld őket a' jóra! — Csak egyetértés!, és csudákat lehet tenni. — Mi lehetne dunai kereskedésünkből? kivált ha a' Rajna vele egybeköttetnék. — Még ezen hypothesis is létesülhet idővel. —

A' török kereskedésben be-és ki-viteli törvények nagyon szelídek, nálluk semmi sem tilos — kivevén a' gabona' kivitelét, mellynek oka a' kormányzók' egyedüli kereskedésök (monopoliumok). — Erre honunknak szüksége épen nincsen; kettőztett termesztési szorgalom' következésében sok, most, *Odessában* és *Taganrogban* gabonáért jövő ángol, franczia, 's még tenger-melléki osztrák hajóknak is terhet adhatnánk, de még magok a' sztámbuli kenyér-sütők is örömezt sütnének bácskai vagy bánátusi búzából; — e' mellett jobb renddel

ápolgatott boraink nem nyernének-e több kedvességet az ottani nehéz piros boroknál? Hát juhaink, a' marha-húst csak szükségből evő oszmánoknál nem kelnének-e el? Nálunk a' juhhusnak fontja 3 vagy 4 xr. a' marha-husnak pedig 7—8 xr. Sztámbulban az elsőnek okája 60—80 para, a' marha-húsé pedig 160—180 para. — Szóval: hazánk' sokféle termései elkelnének. —

Sok olly okosokat hallottam, kik a' törökkel kereskedés' fő akadályának az ottani pénzek' rosszságát vetették okúl; — az igaz, a' török pénznek mind minémüsége felette rossz, mind pedig árfolyama bizonytalan. — Midőn egyszer Müssir Áhmedtől a' mostani kapudán pasától kérdezném: „Miért nem veret jobb pénzt? azt felelte: Valamíg pénzünk jó volt, a' frenkek azt országunkból kivitték; most legalább a' mi csodás, benn marad. Feleletének némi részben hogy igaza volt, tiszta igazság. — Az ángol guinéknak épen e' volt sorsuk; mindaddig, míg jó aranyból verettek, a' francziák által beszedettek, most becs fölötti árrok levén, senki' kap'siságát nem ingerlik. —

Az e'félének én is tanuja voltam; a' zsidó és örmény szeráfok, még a' Szelim' idejébéli parákat is mérlegelvén, a' szomszédoknak nyereséggel eladták; a' régi jó pénzeknek hire sincs, 's a' mi kevés itt ott létezik is, az minden kerengéstől megfosztatva, a' tulajdonos' kárával csak kormány' emberei által váltatik be. — —

A' mostan divatozó pénzek' nemei és nevei a' törököknél:

<i>Ezüst pénzek:</i>		<i>Gros</i>	<i>Ákcse</i>	
		<i>v. Piaszter, Para, v. Ászper</i>		
	<i>Para</i>	—	1	3
Tizes	<i>Onluk</i>	$\frac{1}{4}$	10	—
Húszas	<i>Irmilik</i>	$\frac{1}{2}$	20	—
Negyvenes	<i>Grosluk</i>	1	40	—
Hatvanas	<i>Áltmislik</i>	$1\frac{1}{2}$	60	—
	<i>Jüzlük</i>	$2\frac{1}{2}$	100	—
	<i>Ücslük</i>	3	120	—
	<i>*Beslik</i>	5	200	—

Arany pénzek

	<i>Bárbut</i>	$2\frac{1}{2}$	100
	<i>Rubie</i>	3	120
<i>más</i>	<i>Rubie</i>	5	200

* Hat darab Besliken nincsen 30 xr. árru ezüstenél több.

Arany pénzek. Piászter. Para.

<i>Onluk</i>	10	400
<i>Ádlie</i>	12	480
<i>Irmilik</i>	20	800
<i>Mahmudie</i>	40	1600
<i>Funduk</i>	50	2000

Ezen kívül minden idegen pénzek forognak

	<i>Piaszter</i>
Spanyol Quadrupel	360
„ Dublon	180
Angol Guine . . .	100
Velencei Zecchin .	55
Holland. arany . .	45
Körmöczi arany . .	45
Spanyol kolonád . .	22½
Nyolcz márjásos tallér	22½
Két forintos tallér	19½
Ezüst huszas	3

Tíz forint ezüstben teszen száz piászttert, ötszáz piászter egy zacskót vagy *keszét*, — két zacskó: ezer piászttert vagy száz pengő forintot. — Minden pénzek közt legbecsesebb a' velencei zecchin, és spanyol kolonád; — a' zecchinnel kezét tart hazánk'

Patrona Hungariae-val ékeskedő aranyunk, a' kolonáddal pedig nyolcz márjasos tallérunk. — Mindenekfölött a' kereskedésben hollandus arany 's kolonád divatozik; ez utolsóval a' pénzváltók sokat nyerekednek. — Pénzküldés' napján számtalanszor láttam a' kereskedőket török pénzzel ide 's tova futkosni; — ily esetek a' kereskedői karnak nemcsekély kárt okoznak; — ellenben az örmény pénzváltóknak csak egy ily' nap száztúl husz—huszanötöt is hajt; — itt is az egyik fél a' másik' romlásán épül.

IX. Szakasz.

Bundán szonra gelenleri, györemedim, nászil áldim őjle
szátárim i.)

*Egy-két szóvali említése a' Mohammed' val-
lásos és erkölcsi törvényeinek.*

Kedves olvasóim! ha únalmas nem leend,
tegyünk néhány szót a' Mohammed' tanítá-
siról: —

Az Isten egy, 's öröktől való, — nem
nemzett, sem nemzettetett, — hozzá hason-
ló nincsen! — Akár merre fordítsd szemei-
det, mindenütt csak az Örökké-való' jótéte-
ményire találsz, — hatalma — tudománya,
's végetlensége a' mindenséget betölti, —
királyi széke az egeket és földet karólja, —

az egész az ő munkája ; — mit az éj' homálya födez, mit a' nap világít, az ő uradalma, — mi a' világ' előtt történt, mi ezután történend, előtte ösméretesek, — a' jövendő' kulcsait kezében tartja. — Akár alattomban, akár nyilván, akár éjjel, akár nappal szólj valamit, szavaid' egyaránylag érti, — hatalma előtt rejték nincs. — Ő az erőt bölcseséggel párosítja, — ő végetlen, adakozó, és szánakodó; — mint legfőbb király, önkény szerént kegyelmez vagy büntet, tetszése szerint magasztal és aláz, — nem különben ad és veszen-el koronákat. — Egyetlen egy szavával a' semmiségből lényeket állít-elő, szavára a' hegyek fölemelkednek, a' fák nőnek; a' tengerek táplálásunkra halakat adnak, a' folyamok földeinket öntözgetve, azokat termékenyítik; a' nap és hóld világítanak, 's minden égi test az ő szavára követi kiszabott útját. — Ő választja-el a' hajnalt a' sötétől, — ő határozta a' nappalt munkásságra, az éjjelt nyugalomra. — Az ő hatalma szikráztatja a' villámot, hogy féljünk, — ő óldozza-fel a' szeleket, mozgatja a' fellegeket,

ki-terjeszti, sulyegyenzi, 's keblökbül hullattatja azon jótévő esőt, melly a' magakat szaporítja, 's földünk' zöldjét eleveníti. — A' kalászban egyesült magakért, a' pálmafáknak aranyló gazdag gerezdjeiért néki tartozunk. — Kerteink' árnyéki — nyájaink' gyapja, 's menedékül szolgáló házaink az ő adományi. — A' legalább-való férgek is hirdetik jótévőségét, mert táplálásukat kirendeli. — Álom hozzá nem közelít, nyughatatlanság tőle távul van. — Felséges méltóságárúl, csak mi megengedettett, ösmérhetik az emberek. — Ő azon czél, hól minden egyesül. — Dicsősége jöllehet magában van, mégis az egész nagy természetben őt nemimádó nincsen. — Az erdők' lakói, az est és reggel' árnyéki, őt magasztalják. — A' hét egek' háláadó éneki, a' menydörgés' hathatósága őt dicsőítik, — az angyalok előtte reszketnek, — a' nappal és éjjel hirdetik méltóságát. — Féljed Istenedet, 's ne légy iránta háládatlan, — számíthatatlan jótéteményi azt megérdemlik. — Hidjed az utolsó napi föltámadást, — ekkor az emberek tizenkét formában állanak elő; — a' más'

javain kapkodónak gyomra olyanleend, mint egy hegy, — a' rágalmazónak, hazudozónak, 's hamisan esküvőnek álla melléhez lesz ragadva; de mindezen szörnyetegeknél irtozatosbb leend a' *beinámázok*' (ritkán imádkozók') állapotja, — ezek tarka disznóalakban jelennek meg az ítélő-szék előtt. —

A' műszelmánok' becses könyve, a' *dzsévdair iszlám*, (hívők' drága köve) a' csak néha imádkozókat nagyon kárhoztatja, — a' könyörgés' elmulasztását olly hibának mondja, mintha valaki a' *mekkai kábat* leron-taná. — —

A' *paradicsomba* a' hájszál vékonyságú 's kifent kard élességű *sziráth* hidon kell bemenni. Itt csak három asszonynek van helye: az Ábrahám' nejének — Jézus' anyjának, és a' Mohammed' Hadidzse nevű elfelejthetetlen nejének, — a' többi mind kivan rekesztve. — Bemenéskor a' boldogok legelsőbbben is hal-aprólékot és döblöczöt esznek. — Csergedező patakok' szélein, terepély-fák' árnyában, az enyelgő 's mégis szüzeknek ¹⁶¹ maradó *hurik* kövekkel kirakott aranycsészékben *dzsennet-seráppal*

(paradicsomi borral) kinálkodnak. — Kár, hogy ezen arabok' inyéhez szabott paradicsom' útja olly' bajos és hosszú; a' híd még csak lenne, — de az úton a' kétségben-esést elkerülni lehetetlen, — *Mohammed Pé-gámber* azt mondotta az *ászkárbán*: egyik ég a' másiktúl ötszáz évi út távolságra van. Ég hét van; — és így az egész út tart háromezerötszáz évet; — kivált ha az ott levő hánok is ollyak mint a' törökországiak, az utazóknak bezzeg felkopik ám az álla. — —

A' *poklot* minden kigondolható kínok' helyének teszi, — a' bálvány-imádók a' gyilkosságnál nagyobb örökös lángokra vannak ítélve. — „De hogy' is lehet az Istenhez hasonlót csinálni! Hát a' Teremtő hasonló egy olyanhoz ki nem teremthet?” A' Korán' értelme szerént csak a' bálvány-imádók nem reménylhetnek semmit az Isteni könyörületességtől. — A' hitetlenek, eretnekek, az igaz hívők' Istenről tudományukat meghazudtolók, nagy kínokra vannak kárhóztatva. —

Az *idvezülhetés* minden vallás' sorso-
sival közös —

„Az Isten titeket egyesíthetne ugyan, —
„de meg akarja próbálni, vallyon különböző
„parancsit követitek-e? — Igyekezzetek jót
„mivelni, 's azonnal öszvesen hozzá for-
„dultak; a' ti útatok hosszú ugyan, de mégis
„oda viszen — Ő megmútatóndja, miben
„hibáztatok” —

Az igaz hitet követők: a' zsidók, szá-
beisták ¹⁶², és keresztények, kik az urban
hiendenek, és a' végnapban, ha azt éltök'
vég pillantatóban vallanak is, — kik éltök-
ben erény gyakorlók voltak, nem kíznatnak,
's rettegtenek; — az ollyak a' négy szent
könyv a' *tevrád* (Mozes öt könyve), *zebrud*
szt. Dávid' 'soltárai — *indzil* vagy evan-
gelium, és *muszáf* vagy *kordn* szerént
ítéltetnek. — A' hit ez ég' ajándéka, mel-
lyet tetszése szerént osztogat. — Száznegy-
ven profétát enged-meg. — A' Krisztusnak
emberi küldöttségét nem tagadja; sz. Má-
riáról hiszi, hogy a' Krisztus' születése után
is szűznek maradott; — a' Szentháromsá-
got meg nem foghatja; — a' Szentlélek ál-

ali fogantatást nem tagadja, — a' Krisztus' istenségét igen —

Ámbár ő eleget mondta: „Én csak azon vallást tanítom néktek, melly *Mozesnek* — *Noénak* — *Ábrahámnak* és a' *Jézusnak* fölfedeztetett. Nevem' bizonyítása szerént, mint *Áchir Zémán Pégámberi* (utókor' profétája), csak azért küldettem ezen, minden tökélyt magában foglaló vallással, hozzátok, hogy ezentúl senki' jövetelére szükség ne legyen.” — Mind ezen állítási daczára a' *mazdeiezmánok* (*Zoroaster*' követői) azzal vádolják a' müszelmánokat, hogy a' *pégámber* az iszlámok' vallását egy annyávali paráznaságáért elcsapott *Dinjar* nevü *mobéd'* (pap') segedelmével szerzette. — A' keresztények pedig azt hiszik, hogy egy *Sergius* nevü püspökkel kovácsolta a' müszelmánok' vallását. — E' vélemények' egyike ellen is ki nem kelek, csak azt mondom: *Mohammed* uram elég embertelenül bánt segéd-társával, mert miután ámitása szerént *Dzebrail méláike* (*Gábor* angyal) negyvenezereszeri megjelenésivel őt az egekben írott *muszáf* birtokába

helyezettette — jobban mondva — már galimathiássa készen volt, ravasz politikája segéd-társának enyészetét kívánta; — erre nézve *Sergiust* egy puszta kutba bútatja, olly meghagyással: „midőn én az oda gyü-
 „lendő sok népnek vagy egy *szürét* (sza-
 „kaszt) fölolvassok, te annak Istentőli ere-
 „detét hathatós dörgős szóval bizonyítsd,”
 mi meg is lett, — ekkor a' rafinirozott ámító a' népnek javasolja, miszerént kiki az ott levő sok ezerek közül egyegy követ vessen a' kutba. — Hasonló cselszövésbül pusztította-el *Abdalláh ben szálon* nevű tulajdon irnokát is, — észrevevén, hogy Abdalláh hajlandóságot érez, ámításai' fölfedezésére, azt tulajdon szobájában megfojította, 's háza' négy szögletébe tüzet dugván, a' könnyen hívő népet elámította, mondván:
 „Ime, a' mennyei tűz Abdalláhra szállott,
 „mivel mérészlette a' muszáf' némely lapjait
 „meghamisítani.” — Be jól tudta: *Vulgus vult decipi* —

Az *ászkár* vagy *mohammedier*, melly Mohammednek regékkel teljes életét írja-le, a' profétának némelly különös eseteit

említi, p. o. „Egykor, midőn egy nagy sík-
„ságon ülnék, Gabriel angyal megjelenik,
„kezemnél fogván egy nagy hegy megé ve-
„zetett, keblemet egy éles borotvával meg-
„nyitván, szívem' kivette, mellyből egy csep
„fekete vért eresztett, — megtisztított szí-
„vemet kebleembe viszont betette; — azon
„csep fekete vér minden emberben megvan,
„abban szokott az ördög lakni, — de mivel
„az én szívem tiszta, engem soha meg nem
kisértethett.” De minden más meséit, feljül-
haladja, küldöttsége' tizenkettődik évében
történt utazása: — „Egy éjjel *Dzsebrail*
méláike hozzám hozza a' borákokot (ez fé-
lig szép leány, azontúl szárnyás hamuszín
kancza), mellyre felülvén, a' gondolatnál se-
bessebben vitetem *Kutuserifbe*, *Jerusa-*
lembe, vagy jobban mondva *Hersháldim-*
ba, — a' templomban találtam Mozest, Áb-
rahámot és a' Jézust; — imádságunk vég-
ződván, az első égbe mentünk, — innen a'
hetedikbe, — itten az Isten elibe bocsátat-
ván, velem e'képen beszélt:

„*Ádámot* én formáltam, az igaz, de hi-
„bájáért megszegyenítettem; — *Ábrahámot*

„barátomnak választottam ugyan; de te leg-
 „kedvesebb vagy. — Ha szinte *Mozessel*
 „a' *sina i* hegyen barátságos beszédben
 „elegyedtünk is; de ketten tulajdon lakom-
 „ban beszélünk. *Énokot* felhozattam ugyan;
 „de hát te nem' állasz-e tőlem csak két öl-
 „nyire? Ha *Dávidnak* zsoltárokat adtam,
 „néked nem adtam-e *muszáfot*? Ha a'
 „szeleket és madarakat *Salamon'* parancsi
 „alá bocsátottam is; neked 's maradékidnak
 „nem át engedtem-e a' legyőzött földet? Ha
 „én a' Jézust tulajdon lelkem és szavam ál-
 „tal teremtettem is, a' te nevedet az enyim-
 „mel egy sorba nem irtam-e? — Ezentúl
 „az emberek' imádságait csak akkor hallga-
 „tom-meg, mikor neveink egyesülve lesznek”
 azaz: midőn megösmerik, csak egy az igaz
 Isten és igaz profétája Mohammed. — A'
 mérész ámitónak több illy cselei kivánt czél-
 ra jutottak; — mert átaljában véve, földünk'
 számosbb lakói hódolnak ábrándozásinak. —

A' müszelmánok' vallásos törvényei
 két fő szakaszra oszlanak: *fárzra* és *szün-
 netre*. Az első magában foglalja az isteni
 változhatatlan parancsolatokat, mellyek a'

muszáfban írva vannak. — A' *szünnet* a' proféta' paráncsit foglalja magában. A' törökök 's mások, kik mind a' fárszat mind a' szünnetet megtartják, *szünnitáknak* neveztetnek; ezek *Mohammed* után *Ömért* tartják legnagyobbnak. — Mások, kik a' szünnetnek nem hódolnak, 's csak a' *fárszal* tartanak, mint a' persák, *ádálitáknak* neveztetnek, és ezek *Mohammed* után *Alit* tartják legnagyobbnak. — A' *szünniták* a' mosódást ujjok' végén kezdik, az *ádáliták* könyökökön: — ezen csekélységért egymást készek lennének megölni. — Az egész vallásbeli szakadásnak anyagja, *Mohammed*-nek *Ájásza* nevű hűségtelen neje volt. — A' *fársz* és *szünnet* egymástól abban különböznek, hogy ezen utolsó változást szenvedhet, — de az első, melly *serynek* is neveztetik, minden földi erő feletti. *Mohammed* után fő-papjai, 's felügyelői a' *halifék*, miután a' *halifei* szék *Brussába* vitetett 's a' helytartósági nevezet *pádisáh* névvel cseréltetett fel, a' *serynek* az uralkodók lettek fő-élet-műszerei (organumai); a' zsarnok ezt megsértheti ugyan, de elnemtörölheti.

A' seryhez tartozik I-ször) a' suruti imán vagy hitvallás: 1. ámentü billáhi — 2. véméláiketihí — 3. vékütübihí — 4. vérüszülíhi — 5. veljeümil áchiri káderi, hájjerri veserrihi minelláhi te álláh! — —

(1. Hiszek egy Istenben — 2. hiszem az angyalokat — 3. a' küldött négy szent könyvet — 4. az igaz proféta' elküldését — 5. hiszem a' feltámadást és utolsó ítéletet, menyországot és poklot; 's hiszem végre, hogy a' jó is a' rossz is az Istentől jön.) — Ezen öt fő-hiedelmen alapúl az egész dogma.

II-or. Az *ibadet* vagy vallásos foglalkodás. — Ez is öt részre oszlik:

1-ször maga az igaz hit: *Eshedü elláh, lá Illáhe elláhelláh! Eshedü enne Mohammeden abduhu, vere szülühü!*

(Csak egy Istent vallok! — 's igaz profétájának Mohammedet!) — Ha egy müszelmán egy eretneket meg akar ölni, ezen vallástétellel életét megmentheti; — ez, az igaz hitnek próba-köve, —

2-or. a' *námáz*, napjában az ötszöri imádság. —

3-or. a' *szádéka* — tized vagy alamizsna —

4-er. az *urucs* vagy bőjt —

5-ör. *hadzsilik* vagy búcsu-járás —

Ezen utolsó is három részre oszlik: —

a) *iziet* vagy testi szenv. —

b) *kurbán* - és *szádéka* — áldozat vagy pénzbeli alamizsna. —

c) *hadzsilik*, melly mind testi mind vagyonbeli bűn-bánásból áll. — Sokan csak pénzt fizetnek 's küldenek valakit maguk helyett. — —

A' *vallás'* törvényt továbbá tiltják a' sertés-husnak, vérnek, döglött, fojtott, esés, vagy szarvvali dőfés által megöletett marhákbuli evést, — még a' vad-állatok által egyben marczangoltattak' megevését is csak akkor engedi meg, ha véreket vehették; hasonlólag tiltja a' bálványozók' oltárin föl-áldoztattakbúli evést; — mindazonáltal ha valaki kéntelenségből, 's nem hiú kíváncsiságból élne velek, sem engesztelő áldozat, sem testi sanyar nem szükséges. —

Áldozatúl szolgálnak a' kós, tehén, juh, teve, kecske. „Hívd segédül az úr'

nevét, 's áldozatodból minden kérőt részeltess." — Korán 22-ik szak. 38. vers. —

„Napjában az ötszöri imádságot el ne mülasd, főképen a' délire ügyelj." —

„Magadat tisztán tartsd; ha tisztátalanul nyulsz valamihez, szerencsét abban nem látsz." —

„A' környülméletést erkölcsi tisztulásnak lehet tekinteni." —

„Ne üldözd a' más valláson lévőt, azért, hogy nem azt hiszi, mit te, — az idveség' útja elég nyilvános. — A' mekkai kábat kivéve, egy dzsámi sem szolgál menhelyül a' bünösnek." —

„A' vallásos perlekedést kerüld. — Az igaz vallás ellen csak a' hitetlenek kelnek ki; — az illy csalókkal szóba sem áljatok; — ha csakugyan meg kell lenni a' keresztényekkel, és zsidókkal, — illendő kifejezéssel élni el ne mülássátók" —

„A' jövő-mondásoknak teljességgel hitelt ne adjatok; azok az ördög' találmányi." —

A' házasság náluk a' külső törvényt tárgyozza ugyan, de ennek is, mint az örök-

ségnek és más egyezéseknek a' korán szolgál alapul. —

A' házasság megeshetik a' leánynak kilencz, az ifjunak tizenhárom éves korában. — Ezt mindig egy bizonyos egyezés előzi-meg. — Ha az ifjak egymást szeretik, a' szülék' ellenére is megeshető az egybekelés; — a' házas felek' egybekelések az atyai felelet' terhe alól felszabadítatnak. — Itt meg kell jegyezni: a' napkeleti kilencz, tiz éves leány már megért; ha a' húszat elhagyja, már el-ért; csakugyan még is tizenkét évesnél előbb nemigen adják férjhez. —

A' feleségek' számát háromra, legfeljebb négyre határozza, — 's tanácsolja, ha mindeniknek egyaránylag eleget nem tehetnének, azon esetben csak egyet vegyenek nőül, 's inkább rab-leányokat tartsanak, mintsem a' törvényes nő eránti kötelességöket elfelejtsék. — Ha három *dzsuma-gedzsessi*, vagy pénteket megelőző estvén, feleséggel nem hálok, nőmnek a' tőlemi elválásra joga van. — E'féle peflekedést néhányot hallottam. —

A' házasok' kötelességeit így írja le:

„A' férj felsőbb az asszonynál, mivel
„az Isten a' felsőbbiséget neki engedte.
„Az asszony tartozik engedelmeskedni, —
„férje' titkait ki nem beszélni; mivel az
„ég a' férjet az asszony' védelmére terem-
„tette. — Az olly' férjfi, ki nője' engedet-
„lensége mián szenved, azt megbüntetheti,
„ágyában magánosan hagyhatja, sőt meg is
„verheti; — az asszonynak szelíd enge-
„delmességgel kell a' vele való rossz bánást
„kikerülni.”

A' napkeleti törvény-hozók többnyire az asszonyokat férjök' rabjainak nem pedig társainak tartották. — Mindenik anya tartozik gyermekét szoptatni; — dajkát különös esetekben, akkor is csak férje' engedelmebül fogadhat. — A' szoptatás' ideje két év. — A' gyermek-nevelés az atya' gondja. — Mindenik gyermek törvényes, ha-szinte ágyastól, vagy rab-leánytól született is. — —

A' bálvány-imádót, míg igaz hitre nem tér, feleségül el nem veheted. — A' keresztény és zsidó hölgyek' el-vételit nem tiltja. —

Görögországban a' leány anyjával *klisébe* (templomba,) a' fiu pedig atyjával *dzsámiba* járt. —

Az asszony semmí *mátka-jóval* nem tartozik a' férjfinak; — tehetségéhez képest azt a' férj tartozik adni. — Ha férje tőle lényeges ok nélkül elválik, a' *mátka-javak* az asszonynak maradnak; — ezen okból azok nagyon *čekélyek*: —

Az elválás egy *kadinak* és egy *hodsának* jelenlétökben esik meg: — Kétszer elválhatnak 's viszont egyben-kelhetnek. — A' harmadik elváláskor többé egyben nem kelhetnek, míg az asszony más férjnél nem volt. — Ez némileg fékezi a' legelszenvedhetetlenebb férjet-is: —

Ha a' férj mag nélkül *hal-meg*; azon esetben vagyónának negyede, ha gyermekek *maradnak*, akkor csak *nyolczad-része* az asszonyé. — Ha az asszony *hal-meg* mag nélkül, akkor a' férj a' vagyónak *felet* kapja, ha gyermekek *maradnak*, akkor *negyedét*; — előbb az adósságok vagy *alapítványok* fizettetnek-ki. —

A' fiugyermek mindig két részt, a' leány csak egy részt kap az örökségbül. — Ha csak leány-gyermekek maradtak, 's kettőnél többen, akkor az örökségnek két-harmada illeti őket, — ha csak egy van, akkor hason fele. — Ha a' meghalálozottnak csak egy gyermeke marad, az atyafiak a' vagyonnak hatodát vészik; — ha nincsen gyermek, 's az atyafiak az örökösök, akkor az anya egy harmadot kap, 's ha férjfi testvérek vannak, csak hatodat; — azt mondja a' proféta :

„Ti nem tudjátok: szüleitek 's gyermekeitek közül mellyik lesz néktek hasznosabb.” —

„Hagyjátok javaitokat gyermeketeknek vagy atyátokfiainak, vég-rendelés által, de olly igazsággal, minővel az igazi istenfélőnek bírni kell. — Ha végrendeléstököt halálatok' óráján akarjátok megíratni, hivatatok két becsületes embert magatok közül; — ha utban kelletik meghalnatok, akkor idegeneket is megbízhattok, miután azok meg esküdtek, hogy senki' pénziért hamisan nem bizonyítanak és az igazságot el nem titkolják.”

„Ha valakinek kölcsönöztök, a' kötelező írást egy igaz emberrel írássátok két férjfi vagy két asszony előtt, mert ha egyik elfelejtené, a' másik eszébe juttatja. — Az illy tanuk, valahányszor kivántatnék, tartoznak elő-állani. — Ha adóstak nem fizethet, engedjetez neki időt; — legjobban teszitek, ha adósságát elengeditek.” —

„Ha valamit eladnátok vagy vennétek, 's vásáratok a' két fél' jelenlétiben történik, vagy csere által, olyankor írásra nincs szükség, — mindazáltal egyezésekkor tanukat hívhat-
tak; — ha vásáratok vagy egyezések útban történnék, akkor egymástól zálogot vehettek.” —

Az árvák' gyámja tartozik tanúk előtt bebizonyítani, hogy árvája' vagyonához nem nyúlt; ha az árva gazdag, a' gyám pedig szegény, köteles megbizonyítani, hogy csak ahhoz nyúlt mire kéntelenítetett. — A' megházasult árvának vagyonát köteles a' gyám kiadni. —

A' hamis tanúk örök kárhozatra vannak ítélve, 's ha csaláson éretnek, irtóztatólag megbüntettetnek, — így az ítélő bírák is, —

ez anynyival nagyobb hiba a' töröknél, mivel a' bírák egyszer'smind isteni tisztelet' kiszolgáltatói, és a' szent könyvnek csak ők lehetnek magyarázói. —

Különösség' okáért, a' fő *Müfti* vagy *Sehk el Iszlám'* czimét említem:

„A' legmélyebb tudósoknak legtudósabbja, a' nem hibázható kiválogattaknak legkiválogattabbja, — az igazságnak kútfeje, — a' proféták' 's apostolok' tudományinak örököse, — a' vallás' nehézségeinek feloldozója 's különbségeinek igaz felfedezője, — az igazság' kincstárának kulcsa, — a' legkétségesbb dolgoknak világítólámpájaja!” — Ennél szerfelettibb valami lehet-e? — De már a' *Sehk el Iszlám' fetvávali* ¹⁶³ menydörgései is meggyengültek — —

A' ki más' javát eltartóztatja, a' törvényes adót nem fizeti, hamis mértékkel él, egyezéseit megmásolja, békeség-rontó, a' zsákmánynak nem igazságos felosztója, alattomos egybengyülések' kedvellője, — mindezek Mohammedtől nagyon fenyegettetnek; a' korán' IV-ik része 61 versében

ki a' profétának nem engedelmeskedik, az Isten' törvényének engedetlen. — Az illyek örök kárhozatra, tüzre, és gyötrelmekre vannak ítélve. De a' gyilkost, paráznát a' társasági törvények tartoznak rögtön megbüntetni. —

Gyilkosságért halál a' büntetés, ha az áldozat a' gyilkossal egy-rendű. — A' megöletettnek testvére, egy jó menyiségű pénzért, a' gyilkosnak megengedhet, — ez Isten' parancsa, — mert a' további boszúállást szomjazó kínos gyötrelmek' martaléka lenne. —

„Szegénységtől való félelmedben gyermekeidet meg ne öld, — mind a' te mind az ők táplálásukat az Isten kirendeli.” — A' gyermek-ölés irtozatos tett. —

A' tolvajságnak büntetése a' kéz-eltvá-gás. — Az uzsurást az ég' büntetése érendi, — nemkülönben a' vallás' ellenségit is; — ezeket itt alatt is száműzésre, halálra méltóknak állítja, mert az igazság' megtagadása rettenetes vétek. —

„Ne vedd-el az olyan asszonyt, ki „atyádnak volt neje, — ez a' lépés kárho-zatra viszen; de a' rosztat ha már megtet-

„ted, tartsd is meg. — Nem szabad elvenni
„anyátokat, testvéreteket, ángyátokat, uno-
„kátokat, dajkátokat, nagy-anyátokat, két
„testvért. — De a' bűn ha megeseett, az úr
„könyörülő. — Fogadott fiadnak feleségét
„elveheted” — mivel őis *Szeid'* fogadott
fiának nejét *Szeinebát* úgy vette-el.

A' szemtelenségért, 's nős-paráznasá-
gért büntetés a' korbács. — A' ki az illy
hibát egy becsületés asszonyra fogja, 's
állítását négy tanuval nem tudná támogatni —
80 korbácsot kap, becsület nélkülinek hir-
dettetik, soha többé még tanu sem lehet. —
Ha a' hiba bizonyos, az asszonyt előbb meg-
korbácsolva, férje' házába örökre be kell
zární. — Ha csak a' férj vádolja az asz-
szonyt kicsapongással, kéntelen kezét a' ko-
ránra tenni, négyszer megeskünni, hogy
állítása igaz, — ötödikszer a' hamis vád-
lók' átkát elmondani; az asszony is hason-
lólag bánva, magát a' büntetéstől megment-
heti. — Ha a' vádoltatott hibásnak találta-
tik, ha rab, akkor a' szabad asszonyok-
ra szabott büntetésnek csak felét kéntelen
kiállani. —

A' tálio, melly Mohammed előtt is divatozott az araboknál, általa is megghagyatott. —

Erkölcsei törvények.

Kevesen vannak, kik Mohammedet nem a' testi gyönyör' bálványozójának tartják. — Sokan szemtelenség' és elfajultság' szörnyetegének kürtölik. — Az arab törvény hozo elleni rágalmasok' 's kajánságok' lecsillapítására, lássuk Mohammednek tulajdon szavait: „A' fajtalanság poklokra vezető út” — k. IV. v. 28 —

„Kik a' világ' hiu gyönyörüségein kapkodnak, céljokat ugyan elérhetik, — de fáradságuk a' jövő életre semmi gyümölcsöt nem terem, — az örök tűz leszen jutalmuk”. k. XI. v. 17. 18. —

„Bizonyos harag, pirongatás fogja azokat követni, kik magukat a' hiu gyönyöröknek adták; — számos virágzó városok elpusztítattak azért, hogy lakósi a' fajtalanságnak áldoztak.” k. XXVIII. v. 58.

'Sodoma' és Gomora' elpusztulásit így adja-elő: „*Ebabil* nevű madarak hoz-

tak pokolból tüzet orrocskájokban, ezen tüzet ha valamelyik embernek fejére bocsátották, az rögtön még agyvelejét is kiégette”. —

Mértékletesség, józan-élet, és magamegtartóztatás Mohammed által különösen ajánlatnak :

„Oh, igaz hiten levők! a' bor-italt és „pénzesjátékot a' sátán találta-fel; — őrizkedjetez mind kettőtől! Borral és koczkajátékkal fogja az ördög szíveteket megvesztegetni, hogy köztetek az egyenetlenség' magvát elhíntse 's veletek az Istent „és imádságot elfelejtessen.” — Az elsőt már nagyobbára általhágta, a' másodikat még eddig jól megtartották. A' kártyázónak még szavát sem veszik-bé; az úri renden levők a' világért nem kártyáznak; — kire a' *komárdzsi* (kártyás) név reá ragasztatik, az ollyant mindenki megveti; — illyek csak a' közlegények és legalsóbb rendűek között találatnak. —

„Jóltévők legyetek szüleitek, szegény „atyátokfiai, és az árvák eránt; — könyörülők legyetek az idegenek, hajtársitok, „útazók, és rabok eránt.” —

„Add-meg felebarátodnak, a' mivel irán-
„ta tartozól, — segedelmezd a' szegénye-
„ket, utazókat; — hiábanvalóságért javai-
„dat el ne tékozzól, — a' pazérlók a' sá-
„tán' testvéri. — Ne vond-el magad' az ügye-
„fogyottól, beszélj legalább vele betsület-
„tel. — A' ki fitogatásból segedelmez, és Is-
„tenben nem hiszen, olyan mint a' pórtúl be-
„lepett köszirt, — egy eső, — 's csak a' ke-
„ményiség marad,” k. II. v. 264.

„Jóltévőség és adakozás nem elég, —
„ehhez még okosságot és egyenességet kell
„ragasztani. — Igazságtalanság által ma-
„gad' le ne alacsonyítsd. — Kevélység' rab-
„ja ne légy; — árulástúl, boszuállástúl, fős-
„vényiségtúl, féltéstúl, élnyomástúl, háladat-
„lanságtúl, hazugságtúl, és tettetéstül undo-
„rodjál. Adott szavadat szentül megtartsd. —
„Jó szerencsédben fel ne fúvalkodj, — és
„azzal vissza ne élj; — mostoha sorsodat
„férjfiás bátorsággal hordozd. — A' béke-
„tűrést párosítsd az állhatatossággal. — Él-
„ted' főczélja békeség és igazság legyen. —
„Kiváncsi ne légy. — A' gunynevetést, rá-

„galmazást, és megszollást kerüld.” — Ko-
rán XLIX. v. 2.

„Oh műszelmánok! ne csufoljátok fele-
barátitokot, testvéreteket; gúnyotok' tár-
gya nálatoknál érdemesebb. És ti asszo-
nyok! kerüljétek az ember-szollást; a' kit
gyaláztok, nálatoknál több lehet. — Egy-
mást ne becsstelenítsétek, 's alávaló neve-
zetekkel ne illessétek; alacsony kifejzések
illetlenek az igaz-hívők' szájában” —

„Szavaid illendők légyenek; — tisztes-
ség és módosság által különböztessétek-
meg magatok', — a' megbántásokat, boszan-
tásokat nemes lélekkel engedjétek-meg; —
mindíg szem előtt tartsátok egyfelől az élet'
rövid - és bizonytalanságát, más felől a' ha-
lálnak elkerülhetetlen szükséges voltát, —
A' földi élet' örömei villámkép' eltűnők. —
Az istent-félőknek jutalmuk a' jövő élet. —
E' földi élet hasonló az esőhöz, melyet az
úr felhőkből hullat, — a' földet áztatja, hogy
magvainkot, 's plántáinkot taplálásunkra el-
készítse, a' földet magát dísz-ruhával éke-
síti, — azonban vagy egy éjj' homályá-
ban, vagy a' nappalnak fényében az úr el-

küldi a' pusztulást, és a' gazdag aratással kecsegtető vetések úgy eltűnnek, mintha mezeinknek ékei 's gazdagítói nem is lettek volna." —

„Nápjaidnak szerzőit tiszteld, légy erántuk nyájas, engedelkeny és háládatos. — érettök fohászkodj e'képen:

„Uram! kegyelemmel viseltessél azokhoz, kik engemet gyermek koromban tápláltak" —

„A' ki azt hiszi, hogy felesége ő néki olly szent lehet, mint az anyja, a' bünt cselekszik." —

„Ha az ifjak fölserdülnek, szüleik elibe engedelem nélkül soha se menjenek; — az ég' átká szállja-meg az atyai hatalomnak nem engedelmeskedőt." —

Egy eset mindazáltal van, mellyben a' fiu az engedelmesség alól fel-oldatik — t. i. ha az atya más Isten' tiszteletére kényszerítné gyermekét. —

A' házas élet' fő parancsai: az engedelmesség, hűség és titok-megtartás. — Az úr erre nézve ezt parancsolja: —

„Parancsold-meg az asszonyoknak, szemöket függeszszék-le, tisztaságukat tartásák-meg, — testöknek csak látható részeit mutassák, — ábrázatjokat csak férjöknek fedezzék-fel, idegennek soha se, — lábukat soha se mozgassák, hogy kecsaik ne láttassanak.” —

Arab író *Abulfeda* Mohammedről több dicséretei közt e'képen szól: A' proféta a' több embereket négy dolgokban multa feljül, — bátorságban — adakozásban — küzdeésben, és a' férjfi kötelességek' teljesítésében. — Mellyre nézve maga Mohammed mondotta: Gábriel angyal engem egy eledelre tanított, mellybül ha ettem, negyven férjfiival elfáradás nélkül megküzdhettem, semmi nemű dolgaimban fáradtságot nem érzettem. — Ezen erősítő eledelnek neve *ásohre*; készítik mindenféle gabona és vetemény-szembül, malozsát, fűgét, pálmagyümölcsöt, mézet 's több egyebeket is vegyítnek közibe. — Szegény emberek' megvendéglése' alkalmával az *ásohre* főhelyen áll. — A' nagy úr mint a' szegény, egyaránt kedvelli. —

Csak-nem a' Pégámber' eledeléhez hasonló, tóvel-heggyel öszvehánt soraim' vegyétek jó neven; — az akaratot, ne pedig az előadást mérlegeljétek; — munkám' e' persa verssel rekesztvén:

Oldi zibán ebkem, vé kálem sikeszt. —
(Nyelvem elnémult, 's tollam eltörött.)

J E G Y Z É K E K.

I. Szakasz.

a) *Menj, vizsgálodj, 's látni fogod, hogy csak születés és halál teszi gazdagnak úgy, mint szegénynek történetírását.*

1. *Jeni*: törökül azt teszi új, — icseri azt teszi bé, az egész térszen új-hitbe avatottat; — a' *jancsár* nevezet hibás. —

2. *Lerend csiflik* nevű hely a' Pérábúl Bujakderébe vezető út mellett van.

3. *Jeni-dzsened*: ujféle. — Ezek koránt sem voltak europai forma köntösben öltözve, csak fegyveres gyakorlataik voltak újak. —

4. *Pádisáh, pád*, rosztat elhárítót térszen, mint *pádzéhir*: ellen mérget; — *sáh*

tészen királt, és így *pádisáh*: minden rosszat elhárító királ. — Szép és erőteljes nevezet!

5. *Gyauroknak* neveztetnek mindazok, kik nem Mohammed' követői, — korántsem tészzen kutyát, — *kiáfir*, *köpek* és *kelp* nevek tésznek ebet. —

6. *Báiráktár* tészzen gyalog lobogó vívőt, — a' lovagoknál *szándzsáktárnak* hívják. Az első nevezet jön e' szótól: *báirák*, a' második pedig ettől: *szándzsák*.

7. *Daud-pasának* neveztetik egy Sztámbulhoz közel lévő domb-tető. — Hajdon a' napnyúgotot haddal elborító szultánok, sergeiket itt gyűjtötték a' proféta' lobogója alá; a' napkeletre menők pedig *Aidár-pasánál*, Skutári mellett.

8. *Bábi humájunnak* neveztetik a' constantinok' régi laka; a' kincstár, pénzverőház, fegyver-tár itten vannak; — az egészet erős kőfal és bástyák kerítik körül. — Mahmud itt soha sem lakik, csak a' báirámi fohászt az ajasophiában könyörgendő múlat egy ráházáni utó éjjel. —

9. *Szádriazem*: fő-vezér, — *mühür-száhibinek* (pecsét-tulajdonosnak) is neveztetik, azon nagy pecsétől, mellyet fővezérségre léptekor a' szultántól kap, — ezt mindig nyakán viseli. —

10. *Kapudán-pasa*: tengeri fő-vezér. — Tisztiben ezt követi a' *ridla béy*; al-vezér, —

ezt a' *pátronu béy*: sor' vagy *linea hajó*' parancsnoka. —

11. *Dervis aga* 1831-ben még *Féthül-izslámi* (kládovai) vajda lévén, nékem Musztafát sokszor emlegette. —

12. Már tulságig hatottak a' *jénicserik*' erőszakoskodási, — a' keresztény vagy zsidó kereskedők' boltjaikba egyegy^r zseb-kendőt vetettek olly meghagyással: „Ezen kendőben estvére három- vagy négyezer piásztér légyen, különben megdöglösz;” — a' szegény kereskedő élte' váltságául kéntelenítetett az erőszakos parancsot pontosan teljesíteni; — ha vagy egy europai vagy más ifju merészlett távul a' várastúl vadászni, azt megfogván, vele fertelmeskedtek. —

13. *Darius* persa királynak asztalnál létekor háta megett egy ember állott, ki fennhangon kiáltotta: „Nagy királ! a' görögökön boszut-állani el ne felejtsd!”

14. *Mahmud*, ön-életét, 's uralkodói székét biztosítandó, 13 éves *Abdul hamid* nevű fiát aprilis' 20-án 1835-ben megöleti. — Atyának ennél rettenetesbb állása lehet-e? —

15. *Topcsiknak* a' pattantyusok, — *kumbárádzsiknak* a' roncsározók vagy bombárdirozók neveztetnek. —

16. *Müszelmán* teszen minden igaz hiten lévő. — Nem minden müszelmán török vagy oszmánli, — a' *bosnyák, árnout, po-*

mák, arab mind műszelmánok — de nem törökök. — E' különbséget sokan nem értik. —

17. *Tsaus* ör-mester. — (*müllázim* hadnagy, — *jüzbasi* kapitány, — *binbasi* ör-nagy, — *kaimakán* al-ezredes — *mirálái* ezredes, — *miriliva* brigadéros, — *férik* divisioner, — *müszszir* general de chevallerie vagy Feldzeugmeister, — *szérázkér* general en chef — azaz: egy seregnek parancsnoka.) —

18. *Aga*: urat teszen; fő-paransnokat a' jénicserik *ágának* nevezték. —

19. *Szérázkér*: sereg-vezér, general en chef, van kettő: egyik *Rumeli*, másik *Anadol* szérázkere. —

20. *Hüszszein* most viddini pasa, — az orosz-török háború' folyama alatt *Sumlát* vitézül védte, — még most is aga-pasának hívják. —

21. *Ahmed dzsámiszi*, szultán *Áhmed*' hyppodromon álló hat minárés dzsámija; — a' proféta' zászlója és köpenyege (hirkája) itt tartatik; — a' mekkai kábát kivéve, egész bírodalomban csak ezen dzáminak van hat tornya. —

22. *Szándzsáki sérif*, a' pegáambernek vagy profétának koráni versekkel beírott, nagy tiszteletben tartatott lobogója. —

23. *At-meidán*, ló-piacz, a' régi hyppodrom. —

24. Telláknak neveztetnek azok, kik valami parancsot kihirdetnek. —

25. Ümmeti Mohammed: az igaz hiten lévők' egyetemét teszi. —

26. Et-méidán: hus-piacz; a' jénicserik' lakjok itt levén, hus-részöket itt kapták-ki. —

27. Balik-háne: hal-terem, a' megfojtás' helye így neveztetett; a' holt-testeket a' tengerbe vetették; — az illy gyilkolás naplementekor szokott történni, végrehajtását ágyu vagy puska-ropogás adja hírül; — a' kit meg akarnak fojtani, nyakába egy vékony kötelet vetnek, mellyben hátul egy fát dugván, addig sodorják, míg az áldozat meghal; nagyon sebessen tudnak vele bánni. A' felfüggesztés, fővétel ennél sokkal kínosabb, kivált az első. — Hivatalos végrehajtók nincsenek; a' bűnös a' csend-öröknek általadatván, rögtön a' bitófa felé vitétik; a' *gavázok* vagy csend-örök útjokban a' legelső cigányt felfogják, a' ráják', zsidók' boltjait rendre veszik, mintha martalékjokat oda akarnák függesztetni, a' szégyentül megrettent kereskedő, jó csomó pénzzel alig tudja őket nyakáról eltaszítani; — akkor máshoz mennek, mind addig, míg a' boltokból kifogynak; — a' vesztőhelyre jutván, a' bűnös' nyakába egy erős hárs-kötelet vetnek, mellynek végét a' bitó-

fa' közfáján átvetvén, a' szerencsétlent, mint csigán, felhuzzák, — kínlódik-e?, nem-e? azon nem törődnek; ott hagyják, míg lesorvad. — Fővételkor pedig elütött fejit ületéhez teszik, 's ott hagyják az ebeknek martalékul. — Mind ezeket Vidдинben személyesen láttam, — annyi igaz, hogy a' nyomorult bűnöst előbb étellel itallal jól tartják. —

28. *Fermán*: közönséges császári parancs, a' *hatti sériftől* abban különbözik, hogy ezen utolsó tulajdon császári kézzel íratik. —

29. *Mármorának* neveztetik márvánnyal gazdag szigeteiről. —

30. Első *Murád* (Amurátes) a' rigómezőn, hól kápolnája most is áll, egy magát elszánt *Milos Kobelics* nevű szerbtől, egy titok felfedezésének ürügye alatt, 1383-ban tulajdon sátrában ölettetett-meg. A' rigó' mezeje törökül, szerbül *Koszovának* neveztetik; kezdődik a' *kácsániki* szoross' véginél, 's nyúlik *Mitroviczáig*, tizen-nolcz órát tartó termékeny térhely. — A' hajdoni ütközetek' helyén lakó emberek minden tisztátalanságot hordókba gyűjtenek; a' sok vérrel megszentelt helyen még csak vizelleni sem mernek. —

31. *Kánunnak* neveztetik, mivel az oszmánoknak egy törvény könyvet adott. —

32. *Odzsák*: tűz-hely. —

33. *Oszmán*, kitől a' törökök oszmánliknak neveztetnek, *Brussát* megvevén, oda egy híres *dzsámit* építtetett: ennek *Orhán* nevű fija vitte 1328-ban a' hálifei széket Brussába. —

34. *Szüleimán* mint hódoltató 's törvényhozó nagynak neveztetetett, de mint ember kivált házi körében többszöri gyengeséget árult-el. — *Roxolana* nevű rabnejének kecseitől lebilincselve, tulajdon fiát *Musztafát* megölette, 's több érdemtelen emberekkel méltatlanul bánt. — *Szinán* nevű remek kőmivese által számos pompás *dzsámikot*, *hánakat*, és *hidakat* építtetett. —

II. Szakasz.

b) *Végetlen, tökéletes, egyedüli jó valóság! hát csak nyomoruságra teremtetted az embereket?*

35. *Sálvár* öt vagy hat sing posztobúl készült, idomtalan bőv bugyogó, — az aszszonyoké selyem vagy atlasz.

36. *Ocserovának* neveztetik új Orsova' végivel általellenben fekvő, a' Dunának oláhországi partján levő kicsiny tér. —

37. *Bülük* osztályt, csapatot teszen, *bás* pediglen főt, — *bülük-basi* osztály' feje —

38. *Solomon* egy gyöngébb sorsú oláhországi boér a' csokoják' sorsábúl, — a' török-orosz háboruban az utóbbiakhozi hűségeért, Miklós czártúl egy arany markolatú karddal ajándékozott meg. —

39. *Tambura* két húrú, hosszú nyakú hangszer, — mándolin. —

40. *Aktaeon* Dianna isten-asszonytól szarvassá változtatván, tulajdon ebeitől szaggattatott-el. —

41. *Gázi* hős, vitéz. —

42. *Eszaki méh*, egy sz. pétervári hirlap' neve. —

43. *Jatagán* nagy török késnek neve. —

44. *Král* királ. — A' török általánosan azt hiszi: a' pádisáhn kívül más császár nincsen, 's mikor vagy egy europai uralkodó tronra lépik, koronát és engedelmet a' szultántól kér. —

45. *Bási-bozuknak*, romlott fejüeknek neveztetnek mind azok, kik még turbánt viselnek. —

46. A' *várnai* romoktól Odessába siető Miklós czár' hajója, egy dühös orkántúl elragadtatva, a' *silei* szirtoknál szinte dagályok' martaléka lett. — *Sile* egy szigoru falu az á'siai részen, a' fekete tenger' torokánál világító toronytól nem messze; — szélvész idöben a' lakósok, a' szirtokkal teljes magass partra tüzet gyujtanak, a' világító torony' lámpáját képzelő szerencsétlen hajós arra tart, — a' riffek között hajója öszvezúzatik, ha megmarad, a' segéd-nyújtást tettetö szívetlen lakósoktól kizsákmányoltatik, — rablásukat egymás között és kormányzóikkal feloszszák. Talán ezek okoz-

ták a' fekete-tengernek a' Pontos Eixenos mostoha barátságatlan fekete nevét. —

47. *Tábia*: véd-bástya, (redout).

48. *Elhámdülillá!* (dicsőség Istennek!)
Ha a' müszelmán valakitől kérdeztetik, mi-
csoda vallású? azt szokta felelni: *Elhám-
dü lilláh!* müszelmán im: (Dicsőség Isten-
nek! igaz hitü vagyok) —

49. *Gyaur girdi!* (a' hitetlenek ben
vannak!) —

50. *Háfiz* béy, — most anadoli szerász-
kér, — — a' drinápolyi béke után, mint
Halil Rifát pasának követi segédje, a' szt.
pétervári udvarhoz menvén, egy reggeli
udvarlás' (lever) alkalmával vitézségiért,
és az orosz foglyokhoz viseltetett jó-szívü-
ségiért, a' czártól minnyájok előtt megdí-
csértetett. —

51. *Balkán* tulajdonképen *havast* teszen.
Kodzsa-balkánnak neveztetnek a' Bulgariát
Traciától elválasztó hoemusok; — ezek ko-
ránt sem valami felhőkkel kü'sdő nagy ha-
vasok, — a' sudar bükkfák közt három
meglehetősz szekér-út van, több más vesze-
delmeseknek épen nem nevezhető ösvények-
kel együtt. — *Dibitsch* sem hannibáli, sem
napoleoni nehézségekkel nem kü'sdött, —
a' kulefcsei csata után, legkisebb ellent-
állás nélkül lepte-el Tráciának termékeny
lapályait.

52. *Jedi* azt teszi hét — *kavak*: nyárfa, — tehát hét nyárfa.

53. Az *oszmán* kardoknak segédet nyújtó dögvész — gyomor-görcs — miatt az északi autocrátának kétszázezer emberibe került a' törökkeli háboru. —

54. A' császári lak' kapuit, mint kamarárs, lepleggel a' pók vonja bé; 's az Éfrasiab' királyi palotáiban tábori muzsikát csak a' bagjok huhognak. —

55. *Csorluj* nevü kis helység, Sztámbultól 18 órányira fekszik. —

56. *Hünkár-szkele* szinte Bujukderével szemben, a' Bosphorus' ázsiai részin; az 1833-dik évi táborozás' emlékére a' moszkoviták egy csucs-oszlopot emeltek. —

57. *Frenknek* hivatnak minden szük köntösben járók — a' katonai forma-ruhát is szük-voltáért annak nevezik. —

58. *Akke* és *Sám*, az első *st. Jeann d' Acre*, a' második *Damask*. *Akke* tengerre nyúló kemény erősség, még Nápoleontól is nagy vesztéssel siker nélkül ostromoltatott. — *Sámi-sérif* pedig sok vízzel, szép kertekkel, terepély fák' árnyékival bővölködő, a' törököktől nagy tiszteletben tartatott syriai nagy város. —

59. *Bábonai dervend*: az első egy ott levő kánnak (vendég-fogadónak) neve, — *dervend*: egy erdővel borított, szirtok közt ví-

vő szoross, — a' dervendekben mindenütt egy őrház van; gyakran megtörténik, hogy az útaxót magok az örök rabolják-ki. —

60. *Sophia*, Bulgáriának fő városa, me- leg fordóiról híres. —

61. *Toszka béyek*: erőszakbúl, rablás- búl élő albaniai előkelők voltak. —

62. *Tábur* teszen bataillont, — *bülük* századot, — *liva* ezredet. —

63. *Mirimirán* vagy *Beglerbey*: két ló- farkas pasa. —

64. *Rája* névvel neveztetnek a' török- országban lévő adózó keresztények. —

65. *Gárgi*: hosszú könnyű dzsida, melly- nek nyelve bambus-nád. —

66. lásd a' 62-iki jegyzéket.'

67. *Desaix*: derék francia tábornok, ki kezébe ragadott lobogóval, az ellenség- re rohanván, hősi halálával a' márengoi nagy következésü diadalt szerezte.

68. *Kalafáti gázi* — a' vitéz viddini pasa Ibrahim — ki Kalafáttól gyáva módra elszaladott. —

III. Szakasz.

c) *Nézzétek a' hollókat, kárrogva mint repülnek fekete csoportokban a' dögfelé! A' megvert serget így követi a' szerencsétlenség.*

69. *Szüleimán bég*: la *Sève* nevű áttért franczia — ki a' görög háború' alkalmával háromezer embereivel Tripoliczát vitézül védte. —

70. *Ájdár-pasa*: Skutárihoz közel a' sztámbuli asszonyok' mulató helye. —

71. „Az éhség kegyetlenebb a' fegyvernél, és a' szükség több serget pusztított-el, mint az ütközetek.” —

72. *Szám* vagy *szum*: mérges, halált okozó árábiai meleg szél; mikor fúni kezd, minden ember arcra borúl, 's fejét eldugja. —

73. Egy második és harmadik ezredből álló test-őri brigada volt. —

74. *Hösref* negyvenkilencz évtől mostanig mindég három ló-farkas pasa, — cserkesz-születés, mély bélátású, gazdag kis öreg, — az oszmán birodalom' pasái között egy sincs illy okos és tapasztalt ember; — legkisebb elfogultsággal sem bír, — helye kipótolhatatlan leend, — szóval: a' birodalom' lelke. —

75. *Frenk-esztán* teszi Európát, — tulajdonképen frenkek' földit. —

76. „A' politikában legszükségesebb, az ember' érdemeinek ösmerése — ezen tudomány teszi a' nagy királokat.” —

77. *Bodrun* a' régi *Halicarnass* Cáriában, — egy régi amphitheatrumnak 'romai most is láthatók; a' meleg olly nagy, miszerént még a' pálma-fák is bővön gyümölcsöznek. —

78. A' *mahummudie* százhusz ágyus pompás sor-hajó, — nagyságban ezt követik a' fregátok — korvétek, briggek, scho-
nerek. —

79. *Dardanelláknak* neveztetnek azon két erősegek, mellyek a' Marmora tenger' kiömlésénél vannak, egyik ázsiai, másik europai részen fekszik, — a' víz színén fekvő erősségekben vannak még a' nagy Szüleimántól öntetett, hatszáz fontos kö-golyó-

kat lökö ágyuk; de koránt-sem czélarányosok, mert egyfelől a' lövés csak akkor eshetik, midőn a' hajó az ágyu' torka elibe jött, — másfelől az ágyu-telep kőfallyal belevén boritva, mikor elsüttetnek, a' rettentő csattanás által az ott-levők többnyire áldozattá válnak. —

80. *Is álláh!*: segéljen Isten! — a' török minden feltételeihez ezt szokta ragasztani. —

81. *Táhír pasa* az egyiptomi Mehmed ali szolgálatjában levén, a' navarini ütközetből, hajójával a' szövetségesek' öldöklő tüzétől megmenekedve, Livornoba ment; hajóját eladta; a' pénzt eldorbézolta és kártyázta; végre portai szolgálatba állott. Az európaiaknak nem legjobb barátja. Ezen admiralisi ember még tengeri rabló is volt. Mánliusi kegyetlenséggel egyetlen egy fiát is tulajdon kezével ölte-meg. Magass, száraz, italt kedvellő, komoly ember. —

82. *Bésiktás*: a' Bosphoruson fekvő külváros, — egy császári palotával ékeskedik. —

83. *Tevdzsihátnak* neveztetik, midőn a' diván tiszteket nevez-ki. — Ezen gyűlés a' báirárnak után szokott lenni. —

84. *Kárronád*: vasbúl öntött nagy kaliberű kurta ágyu; hajókon a' rézbúl öntöttnél jobb, mivel nem zúg annyira.

85. Az ajándékozásnak vége lévén, a' Szultán asztalhoz ült, időöltője Rustém báy előtte a' földre lekuczorodott. — Miután a' császár az étkekből vett, a' legények az udvari komához vitték, végre egy nagy teremmen keresztül más szobába, hól az admirális, az ör-sereg' tábornoki Müszszir, Ferik, Ahmedek, és Námik pasák voltak; — a' mint a' tálak a' teremmen keresztül vitettek, mindenki mégcsak a' kaikcsik (udvari csónakászók) is bele markásztak; — ebéd' végével Námik pasa ki-jön, 's kérdi: hát miért nem jöttél enni? Nem lévén éhes, itt gyönyörködtem a' szép rendben, adtam feleletül, — mellyre az europai fővárasokat megjárt Námik azt mondja: szégyen biz az, de változtatni bajosan lehet, én már elfáradtam — 's különben is, már s elég rossz akaróim vannak. —

86. A' moszkoviták teljességgel nem akarták, hogy Mehmed-ali Syriát tartsa meg, azt ohajtották, hogy Algir felé terjeszkedve a' francziáknak bajt okozzan. —

IV. Szakasz.

d) *Nem czéлом, lapjaimat czifra mesékkal nevelni, 's a' füstnek súlyosságot adni.*

87. *Gyaurnak* e' világ paradicsom, az igaz-hívőknek pokol. —

88. *Kervánnak* neveztetik helyesebben a' karaván — vagy utazó társaság. —

89. Ezen palota 1837-nek végén elégett ugyan, de nemsokára még pompásabban álland elő. — Itt van a' második Katalintól alapítatott olly sok tekintetben nevezetes eremitage, mellynek ritkaságai között nevezetes egy 779 búza-szem nehézségü, császári pálczán ragyogó nagy gyémánt; — itt van még egy gyermek-fő nagyságú, Syberióban találtatott darab szűz arany, — melly ritka természeti adomány. —

90. A' *linéka* olyan, mintha két kanapét közös háttal egymás mellé tennénk, és az egész, négy kis kereken nyugodnék. —

91. „Hajts! jól megajándékozlak” — Illyenkor a' kocsis, hogy néhány kápéket (kczárt) kaphasson, sapkáját szájába veszi, 's mint egy örült, villám-sebességgel hajt; — a' postának egy verstért öt kápéket kell fizetni. —

92. *Feldjágerek* vannak valami százon, többnyire kurokknak használtatnak; ha valakit Syberiába küldenek, ezek viszik, — a' posta-mestereket is néha megdöngetik; — egy óra alatt 32 verstet mennek. —

93. *Oka*: két és egy negyed font. —

94. *Láhore*: napkeleti Indiában egy nagy tartománynak nevet adó nagy város; a' sálok' szövésivel 80 ezer ember foglalatoskodik, esztendő alatt alig tudnak ötezeret elvégezni, — a' szépekből egy hét alatt csak egy arasznyit szőnek. — A' fáin sált bár minő nagy légyen az, egy arany-karikácskán által lehet húzni. — Hibáson neveztetnek török sáloknak. —

95. *Kara-horozán*, — *Tábán*, Persiához tartozó helységek; — az olly híres damask, habos kardok itt készültek; — a' régi jó gyárok elpusztultak; csak itt-amott lehet találni egy lúd-tojás nagyságú elegyítést, mellyből készülnek azon derék még

vasat is elvágó kardok — egy illy kardvasnak az árra öt-hatszáz pengő forint. —

96. „Ha az ember egy serget akarna építeni, azt a' hason kellene kezdeni, — mivel az alap csakugyan az.” —

97. *Esztáführ álláh!* (Istenem mentsemeg!) a' török, ha megijjed, vagy magán erőt akar venni, ezí szokta mondani. —

V. Szakasz.

e) *A' házasság örömnök és vígságnak szerzője.* —

98. *Dolmabákçse* így neveztetik a' Bésiktás mellett lévő térecske. —

99. *Schek el iszlám* (az iszlámok' feje), ezt követik a' ruméli és anadoli kázászkerek (érsekek), ezeket a' *mollák, müderizek, ndábok, kadik, hodzsák.*

100. *Gurlács* és *bákláva*: ris-keményítöbül (nésasztábül) készített, hártya-vékonyságu fain tésztábül, különbféle jó töltelékkel süttetik; — a' törököknek legbecsesbb tészta-némüjök. —

101. *Bátmán*: hat okás mérték' nemé. —

102. *Schachtnak* neveztetik a' bányákba járó hely.

103. *Hundnak* vagy *kutyának* neveztetik azon kis targoncza, mellyel az érczet

ki-hordják, — *Haspelnek* pedig a' mélységből érczet felhúzó csiga. —

104. *Müszellim*: tartományi kormányzó, *aján*: kisebb kiterjedésű kerület' előljárója. —

105. *Berát*: donatio, ajándéki oklevél. —

106. *Tüfekcsi basi*: rendörségre ügyelő. —

107. *Mekkeme*: törvényt kiszolgáltató hely. — Török-országban ügyvéd nincsen; a' panaszló felek az ítélőbíró' elibe állanak, bajokat előterjesztik; — ha esküre megy a' dolog, a' müszelmán a' koránra — a' keresztény az evangyeliomra, — a' zsidó a' Móses' könyvére esküszik. — A' *müfti* — *ülema* — vagy *kadi* a' *sery* (szent törvény) — *kánun* (uralkodó által hozott törvény) szerint íté. — Ezen utolsó két részre oszlik u. m. az *aadet*, (törvénynyé vált szokások); ezek tartomány szerint különbözők; oly esetekben használtatnak, midőn valamely tárgyról a' *sery* vagy *kánun* halgat. — *Ürf* (kényszer), — ezeket is a' fejedelem adja. —

108. *Pázár* -nak neveztetik napkeleten az éladás' és vevés' helye. —

109. *Hávále* így neveztetett a' skutárii *pázár* felett lévő hegy. —

110. *Skender-bey*: a' híres Kastriota György. —

A' török szokásokat magában foglaló
VI. Szakasz' jegyzékei.

f) *Ki hazájától messze megyen, olly dolgokat látand, mellyekről távollétében azt gondolta, hogy ha elébeszélendi, hitelt nem nyernek; illyennek érdemes hazug lesz a' neve.*

111. *Tülbent kendő*: fűm müsselin kész-
kenyő —

112. *Mürdánnáh*: az épület' azon része, hól a' férjfiak laknak, — nagy uraknál *diván-hánének* neveztetik. — Azon hely pedig, hól az asszonyok laknak, *háremnek* neveztetik. —

113. *Bokcsa*: egybenkötött podgyász csómó; — itt értetik, egy kivarrott *csevrébe* (zseb-kendőbe) kötött *gyömlek* (ing); *don*

(lábravaló) és *ucskur* (lábravaló kötő); ez a' törököknél czifrán kivarva, — a' persa asszonyoknál pedig, kik semmi éket nyakukon 's fejöken nem viselnek, bugyogókötőjek drága kövekkel és gyöngyökkel rakvák. —

114. *Hárem* és *mürdännáh* nagyoknál *szerály*, szegényebbeknél *konák* névvel neveztetnek; — némellyek a' konákat és szerályt is hibáson *háremnek* nevezik. — A' nagy urak' háremében a' fejrénépek számosan levén, a' felügyelést a' *kihájakadin* viszi, de csak benn, kívülről a' *hárem kihájászi* vagy *küthájászi* ügyel; ennek a' hárem' ajtaja mellett van lakása. — A' szultánnál a' heréltek' száma sok, fejök a' *kizlár aga*; az illy heréltek többnyire feketék. — Ezen szerencsétleneknek tulajdon szüleik, születések után egy pár nappal, himtagukat zacskostul többül elvágván, őket fővénybe ültetik; — a' megmaradt nyomorultat későbbben drága árron adják-el. — Ezek, hogy vizelletök ki ne folylyan, a' levágással ejtett jukat gypottal dugják-be. —

115. *Nuszká*: talismán, vagy babonáságból eredt, jegyekkel, irásokkal teljes, veszélyt elhárítónak képzelt óvó szer. —

116. *Lála* tészen atyát, nevelőt; hajdon a' császárok a' fő-vezért és három lófarkos pasákat így nevezték.

117. *Metresze*: kolégyom, hól felsőbb tudományok tanítanak. —

118. *Szofták* vagy clericusok, — kik fejer szőr-ruhát viselnek. —

119. *Müderriz*: professor.

120. „A' régi elfogúltság hijában dicsekszik a' napkeleti litteráturával; a' jó ízlés és okosság bizonyítják, miszerént azok a' valódi és tetteges tudományok' semminémű alapjával nem bírnak; — a' történet-írások csak meséket tanítanak, a' versek csak nagyításokat, a' bölcsesség' tanja csak sophismákat, az orvosi tan csak recepteket, a' metaphysica csak képtelenségeket; — a' természeti történet-tan, hatás-tudomány, vegy-tan, és felsőbb számvetési tan, névvel is alig bírnak; egy europainak lelke az illy oskolában, romlásnál és hátramaradásnál egyebet nem nyerhet.”

121. *Borák*: félig asszony, félig kancza. —

112. *Cserkesz* és *dzsürdzsi*, köhlék circassiai és georgiai rab-gyermekek; ilyenekből a' légnagyobb tisztviselők válnak. —

123. *Szünnet* van kettő, egyik a' körülmetélés, másik a' szakál-meghagyás.

124. *Halaiknak* neveztetnek a' pénzen vett rab-leányok, — ezeket ha gyermekök nem lessz, 's gazdájok' megelégedésit nem tudnák megnyerni, viszont el lehet adni, — mihelyt gyermekök van, törvényes nő' jo-

gaival bírnak, 's többé őket eladni nem lehet. —

125. *Hánim effendinek, kadinnak* nevetnek a' török asszonyságok, — *kári* vagy *zene* feleséget, nőt teszen. —

126. *Dürri nászüfte* persául: ki-fúratlan klárizs.

127. *Odálık*: ágyas. —

128. *Helva*: édesség' neve, melly nálunk török-puliszka név alatt ösmeretes; a' legjobbat készítik *Drinápolyban* — vagy *Edirnében*. —

129. „A' mi házi életöket illeti, örökös munkátlanságban vannak. — A' háztartás a' férjfi' kötelessége. — Úgy látszik ők csak arra alkalmasok, mire a' természet nemöket rendelte.” — A' szegények fonással, szövással, varrással keresik élelmöket, — a' falusiak e' mellett mezei munkára is járnak, csakhogy egy idegen' meglátásakor, mint az eke' szarvát elhagyott spanyol, kard és palást után nyúl, úgy ez is, munkáját félben-hagyván, takarója vagy lepedője után kap; — fő-foglalatosságuk a' gyapott-termesztés és fonás. —

130. *Düsemének* neveztetnek azon ülő-helyek, mellyek nálunk diván név alatt ösmeretesek, — tulajdonképen a' matráczokból álló ülő-helyeket teszi. —

131. *Hosáf*: sok lévvel főtt, megédesített cseresznye, medgy, asszú-szőlő, áfonya 's több e'féle; ezt mindig hidegen eszik.

132. Lásd a' 94-ik jegyzéket.

133. Helyet vadászó uracs.

VII, Szakasz.

g) *A' nehézségek' csomóinak megoldása emberi kötelesség.*

134, *Müézzin*: imádságra meghívó. — Ezen élő harangok mikor konganak, hüvelyköket fülök' tövire nyomják, 's olly erővel kiábálnak, hogy a' nyakukon lévő béka-erek (Frosch-ader) ujnyira puffadnak. Füleket hasogató kiáltásuk' jutalma többnyire a' vak-ság, ollyankor *háfizakká* válnak, azaz: a' dzsámikban innepnapokon a' koránból egyegy szakaszt énekelnek. —

135, *Abdesztnek* neveztetik a' vallásos mosódás, — a' persák kezdik könyökükön, a' törökök kéz-ujjaik' végén, —

136, *Amentü billáhi, vémelái kétihí, vékütü bihi, vérü szülühi, veljeümül ahiri káderi hájerri veserri himinelláhi te álláh!*

(Hiszek egy Istent, hiszem az angyalokat, a' küldött négy szent könyvet, az igaz proféta' elküldését, hiszem a' feltámadást és utolsó ítéletet, menyországot és poklot, 's hiszem végre, hogy a' jó is rossz is az Istentől jön). —

137. Ezen hiedelem csak a' buzgóbb-ság' okáért van. —

138. *Gidádzsik asion*: egy lapdacsocskamákony. —

139. *Beszmelének* neveztetik ezen rövid fohász: —

Biszmilláhir ráhkmánirráhim!

(A' könyörülő Istennek nevében!)

Asztalhoz üléskor, lefekvéskor, felkeléskor, akármíhez fogjan a' műszelmán, ezen rövid fohász' elmondását el nem felejtí. —

140. *Boa constrictor*: oriás kígyó, — a' tigrisí és oroszlánt is megöli, — ellenségivelí tusájában elfárad, miután azt elnyeli, gyomrának nagy megterheltetése mián magával tehetetlen lesz. —

141. *Minárek*: vékonyon felnyuló kerek tornyai a' dzsámíknak.

142. *Hademének* neveztetik a' császári ör-sereg' kétszáz számból álló osztálya, — mind válogatott szép ifjakból áll. —

143. *Aja Sophiának* neveztetik a' híres Sophia' temploma, — ezen pompás épület' kupján egy fél-höld van, mellynek csak meg-

aranyozása 50 ezer darab hollandus aranyban került. —

144. *Kapidzsi basi* kamarást teszen; ezek nem kolcsot, hanem mellőken egy kicsin arany jegyecskét *nisánt* hordoznak.

145. Lásd a' 99-iki jegyzést.

Hütbe különösen az uralkodó' életiért mondott könyörgést teszi. *Mirábnak* nevezetik azon hely, hová a' hodzsa fölmegeyen a' hütbét mondandó. —

146. *Auto da fe* spanyol országban volt azon hely, hól a' vizsgáló ítélő-szék által halálra ítéltetett eretnekek megégettek. —

147. *Merhábah!* annyit teszen arabúl, mint, jól légy! —

149. Minthogy a' török pipáját félignél alább nem szivja, a' benne maradott égő dohányt, hakifúttá vagy verte, *kébábnak* nevezzi. — *Kébáb* tulajdonképen *sültet* teszen. —

149. A' pálma-levél' szálas ereiből készült mosók: *kéfinnek* neveztetnek, a' heheletlen kender-főhez hasonlók.

150. *Dervis sehk* valamelly szerzetnek feje. *Dervi-sek* vagy török szerzetesek vannak tizenkét különböző rendüek, nevezetesebbek a' *melevik*, *naksibendik*, *halvétik*, *zufaik*, és *bégtásik*; az illyek egy *tekkében* vagy kolostorocskában laknak; adakozásbúl, ámitásbúl, és kéregetésbúl élnek, ál-szentséget, türedelmet mutatók, — kivált *séhk-*

jeik között sokat láttam, kik a' Moliére' Tartüfjével megegyeztek. —

151. *Fész*: gyapjuból készült, nagykék selyem-rojtos, kalpaghoz hasonló, veres sapka, — a' *Tunisban* készültek legjobbak. —

152. Az *aja sophiát* kivéve, a' szultán' Szélim' drinápolyi dzsámija legremekebb, — kúpja az *aja sophiáénál* sokkal magasabb, — az imádkozó hely' közepében szökő-kút van, ennek forrása nem tudatik, 's vizéről azt regélik, hogy a' mekkai kábáéhoz hasonló, — *minárei* (tornyai) három *sérifével* bírnak, — (*sérifének* neveztetik azon tornázt alakú hely, honnan a' *müézzin* imádságra gyűjti a' híveket). — A' *minárek'* kettejébe ha egyszerre hárman bemennek különböző úton a' nélkül, hogy egymással találkoznának, jutnak a' *sérifékbe*. — Az ember akár merül menjen Drinápolynak, mindenünnen csak két mináret lát, — szóval az egész a' mesterségnek valódi remeke.

VIII. Szakasz.

h) *A' mit láttam, legyen szabad előadnom.*

153. A' török a' kávét csak anynyira pörgeli, hogy miután a' mozsárban megtörtött, fátýolszitával megszitáltatott, olyan, mint a' sárga portubák, mellyre forró vizet öntvén, mihelyt fölpezsdült, kiveszi, 's nádméz nélkül megissza; — kávéi között a' *mokkai*, mellynek okája magában Sztámbulban három tallér, legbecsesbb, — ennek valami zöld színű fele van, melly ízes aromával teljes. —

154. *Szofrának* neveztetik az asztal, — ez apró lábokon álló nagy tepsi, a' nagy uraknál szépen megtisztított sárga rézből van, — ezt kenyérrel, ebumfa-kalánokkal körül rakják, — tányér, kés, villa nincsen, — miután kiki jól megmosta kezeit

leül, bal kezével az ételekhez nem nyúl, csak jobbjának három ujjai munkálódnak; kimondhatatlan sebessen esznek, ételközben kivált a' sztámbuliak csemcseznek, némelly enni nem tudók kezöket egészen bezsirozzák, 's a' nyakuk körül kerített, aranynyal ezüsttel kivarrott asztal-kendöket bepiszkolják, mellynek látása nem legkedvesebb étinger; — fölkeléskor viszont megmosdának, — azzal kávézáshoz, dohányzáshoz kezdenek. — Még megjegyzésre méltó: Ramazán' estvéin, a' fő-vezér, széráskér, 's más nagyok is, az utszán járó koldusokat is tulajdon asztalukhoz méltatják, 's miután jól tartották, megajándékozva elbocsátják. — A' császár ilyenkor is, mint máskor, mindig egyedül eszik. —

155. *Ajázmának* neveztetik Sztámbulban valamelyik görög szentnek ajánlott kút, hól mindig méceset égetnek. —

156. *Széráf*: pénzváltó.

157. *Bina-émini*: építésre ügyelő; — *nuszul-émini*: katonaság' számára eleséget gyűjtő (lieferans). —

158. *Kiáfir*, *kelp*, *köpek*, kutyát teszen. —

159. *Páriák*: az indusoktól megvettett természet-imádók. —

160. *Fálága*, egy rúd, mellynek közepén egy kis vas-láncz van, a' bünös' lábai

ebbe szorítják, a' rúd' végét két ember vállain tartja, a' kínoztatandó fővel háttal a' földöt éri, — négyen, ötön körül-állják, 's mintha csépelnének, szegénynek talpait elverik, néha öt - hatszáz pálczát is kiosztanak, a' különben is nyomorultat örökre szerencsétlenné teszik. Az illy kegyetlenséget irtozás nélkül nézni is lehetetlen. —

161. A' *hábesi* (abyssiniai) szerencsen leányokról is azt tartják a' sztámbuliak. —

162. *Szabeistáknak* neveztetnek a' napot, holdat, és csillagokat imádók. —

163. *Fetvának* neveztetik a' sehk el iszlám' (török fő pap') írásban kiadott határozata. —

Szakaszok' Tartalma.

I. Szakasz.

Szélím szabályos katonaságot állit. —
Szüleimán Aga. — *Levend* Csiflik. —
Szélím' megbukása. — *Musztafa*
kormányra emeltetik. — A' *Ruscsubu-*
ki pasa. — *Szélím'* erőszakos halála. — *Mahmud* pádisáh lesz. — A'
ruscsuki pasa' hősi halála. — A'
Jénicserek' eltöröltetése. — lap. 1.

II. Szakasz.

Mahmud' terhes állása. — A' *Moszkov-*
iták háborut nyitnak. — Az *ocse-*
rovai táborhely. — *Kalafáti, báilé-*
szi ütközet. — Az Albánusok *Vid-*
dinnél. — *Ibrail* — Szilisztre —
Várna — Miklós czár — *Sumla* —

Kulefcse — *Dibitsch* Drinápolyban. — Az orosz vég-örök *Csorlujnál*. — A' drinápolyi béke. — Skodrai Musztafa Pasa föllázzad — Albánia, Bosnia — A' török kormányt végveszély fenyegeti — *Résid* menthetetlenül elveszettnek tartatik. — *Cselebi* Agának meggyilkoltatása. — *Pirlepei, bábonai, ütközet* — *Resid* mint a' phoenix hamvaiból föltámad — A' Bosnyákok száloniki Ahmed pasát a' rigó-mezején megverik — Mahmud pasa a' bosnyákokat novi-Pázárnál megveri — *Szárájévo*t megveszi — *Résid* Skodrát elfoglalja — Musztafa pasa Sztámbulba vitetik. —

lap. 12

III. Szakasz.

Mehmed Alival háboru. — Hüsszein pasa Szerászkér. — A' hámai ütközet. — *Halil rifát* kapudán pasa *Szkenderunnál*. — Szüleimán béy — fővezér *Résid* küldetik Ibrahim ellen. — A' konjai szerencsétlen ütközet. — *Résid* Mehmed' elfogattatása. — *Févzi* áhmed pasa. — Szerászkér Hösref pasa. — *Févzi* áhmed a' hajósereg után küldetik. — A' porta' hajóserge, és az egyiptomiaké. Nagy Orágán. — A' hajósereg Sztámbulban. — A' Sztámbulban lakó europaiak' rettegése. Az udvar' veszedelmes állása. Ibrahim Kütájában. Táhír kapudán pasa lesz. — A' Bái-

rám, innepe. — Az orosz segédsereg megérkezik. — *Muráioff*. — Malabár' kapitánya Perszée — *Orloff* Sztámbulban. — A' bujukderei tüzi játék. — Butiniéff néli lakoma. — Az orosz tábornokoknak brilliános rend-jelek adatnak. — Contre-admirál Lázároff Sztámbult oda hagyja. — Mehmed-alival béke kötöttek. — lap. 34.

IV. Szakasz.

Fevzi Áhmed pasa követségbe küldetik szent Pétervárra — Áhmed, 'smás követségi tagok millyenek — Odesza — Gróf Voronzoff — Vitt — Nariskin — Kiov — fő-tábornok Knéz Sácken — Tsernigov — vitespk. — Gácsina — Csárcskoé Selo — szent Pétervár — kihallgatás — visszatérés — Moszkva — Orel — Kurzk — Tula Chárkov — Pultova — Balta — Jassi — Bukurest — Ruscsuk — Sztámbul --- lap. 53.

V. Szakasz.

Mirmah Szultán' lakadalma. — Az *ázsiai bányák'* megtekintése, — azokról egy pár szó. — *Albánia* — *Gégalik* — *Toszkalik* — a' *skodrai lázadás'* folyama, és végzete. lap. 86.

VI. Szakasz.

A' török csecsemő. — Oskolák — tanulói pálya — a' napkeleti tudományok' felosztása — az orvosi tudomány *Sztámbulban*. — A' környülmélettetés — az ifiak' neveltetése — a' házasság — egybenkelelési szokások — a' török asszonyok' öltözete, foglalatossága és időöltetése. — *lap. 117.*

VII. Szakasz.

A' müszelmánok' fohászokodási módjok — a' török-böjt' leírása — a' két husvét' innepe — a' profétának születési innepe — a' török kávéházak — fordók — temetkezési szokások — a' szultánok' túlbéi. — *lap. 145.*

VIII. Szakasz.

A' törökök' vendég-szeretete — *Ána-*dol' némelly helyei — portai hatalom alatt levő örmény, bolgár, és görög nemzetek — kereskedés — török pénzek' nevei. — *lap. 172.*

IX. Szakasz.

Egy-két szóvali említése a' Mohammed' vallásos és erkölcsi törvényeinek. *lap 209.*

Nyomtatásbeli hibák.

<i>lapon,</i>	<i>sorban</i>	<i>helyett</i>	<i>olvasd</i>
1.	5.	dic	die
15.	20.	orvosi	orosz
22.	4.	1835	1835.
„	8.	1830	1833.
25.	2.	breget	öreget.
34.	6.	über <i>után t. hoz.</i>	ein.
45.	5.	Kumkálei	Kumburni
„	23.	Bosphorus	Bosporos
51.	9.	Balla limáni	Balta limáni.
59.	11.	Wittvár	Witt várt.
61.	1.	ingerlő	ingerlő.
„	8.	Tsenigovban	Tsernigovban.
68	21.	faluknak	falaknak.
69.	17.	<i>α' δια' πορον</i>	<i>α' δια' πορον.</i>
76.	2.	nevezettünk	vezettettünk.
82.	20.	Folsánon	Foksánon.
89.	12.	pedi	pedig.
„	17.	Káizerich	Kaizerich.
96.	1.	vdlna	Válona.
„	19.	nemnek <i>ut. olv.</i>	hét.
108.	24.	tenöket	tengöket.
121.	11.	ákuti	jákuti.
126.	15.	togli	Togli.
132.	9.	ázelt	gázelt.
„	21.	vák	vár.
135.	5.	vagy <i>ut. olvasd</i>	veres.
136.	21.	Szerbet	Serbet.
„	25.	kijárásuk	béjárásuk.
147.	13.	mivel <i>után olv.</i>	itéletkor.
148.	15.	rühám	ráhiim.
149.	3.	dür	dün.
152.	24.	szófok	szófuk.
155.	24.	templomban la-	templomhoz
			kó — közel lakó
157	16.	mirabont	Mirábon.
161.	21.	kivált <i>után olv.</i>	tél.
163.	4.	valósággal	vallásossággal.
167.	4.	juszul	guszul.
188.	4.	Ajárma	Ájazma.
216.	25.	mohammedier	mohammedie.
240.	24.	1835	1823.
243.	7.	annyi igaz	az is igaz.
248.	29.	Kánnak	hánnak.
257.	9.	hadik	Kadiķ.

*Minden hiteles Könyvárusnál
találhatik.*

A' Csecsemő- és első gyermekkor —
házi nevelés' tekintettel dr. Borsos
Márton.

KÜLFÖLDI REGÉNYTAR:

1-ső kötet: Bug-Jargal Hugó Victor
után Deáki Fülep Sámuel.

2-dik kötet: Frock Jonathán Zschokke
után ifj. Gyergyai Ferencz, Orosz-
lány-Mátka Izidor után
Zende Kálmán.

Ára a' 2 kötetnek 2 f. 40 xr. pp.

---

k. Lyceum' Typogr. nyomtatása.